

Civil engagement, integration and better management of the national intangible heritage to raise awareness of European common values - EU context, perspectives and active citizenship

Przewodnik po dziedzictwie niematerialnym

Co-funded by
the European Union

Przedmowa

Projekt InThrace (2023-1-RO01-KA220-HED-000156121) jest realizowany w ramach programu Erasmus+ KA220-HED – Partnerstwa współpracy w szkolnictwie wyższym. Sześciu partnerów projektu jest odpowiedzialnych za wszystkie materiały wypracowane w jego ramach. Niniejszy Przewodnik po dziedzictwie niematerialnym ma na celu dostarczenie aktywnych treści edukacyjnych, które wspierają ramy teoretyczne nakreślone w Podręczniku (Handbook). Przewodnik zachowuje strukturę tematyczną Podręcznika, aby przełożyć koncepcje teoretyczne na praktyczne materiały dydaktyczne

Współautorzy

Wszyscy partnerzy wnieśli swój wkład w opracowanie studiów przypadków oraz zasobów wideo zawartych w niniejszym Przewodniku. Dodatkowe przypadki i nagrania wideo/wywiady znajdują się na końcu każdego opisu przypadku. Każdy wkład jest zidentyfikowany w tytule odpowiedniego studium przypadku za pomocą skróconej nazwy partnera:

- Uniwersytet Transylwanii w Braszowie, Rumunia – UniTBv
- Uniwersytet Warszawski, Polska – UW
- Uniwersytet Zachodniej Attyki, Grecja – UNIWA
- Uniwersytet Azorów, Portugalia – UAc
- Uniwersytet w Zagrzebiu, Chorwacja – UniZg
- Fundacja PAX Rhodopica, Bułgaria – PAX

Spis Treści

Wstęp	9
Rozdział 1. Przegląd i rozumienie Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (NDK).....	10
STUDIUM PRZYPADKU 1. Tożsamość Seklerów między konfliktem międzyetnicznym a współistnieniem – rola dziedzictwa niematerialnego w zachowaniu tożsamości etnicznej	10
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	10
2. Tło i kontekst.....	11
3. Analiza studium przypadku	11
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	14
5. Pytania do dyskusji	15
6. Bibliografia	15
STUDIUM PRZYPADKU 2. Dieta śródziemnomorska – między dziedzictwem niematerialnym a strategią zrównoważonego rozwoju. 19	
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	19
2. Tło i kontekst.....	19
3. Analiza studium przypadku	20
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	22
5. Pytania do dyskusji	23
6. Bibliografia	23
STUDIUM PRZYPADKU 3. Parada Junii Braşovului (Młodzieńcy z Braşowa) – tożsamość a NDK.....	26
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	26
2. Tło i kontekst.....	27
3. Analiza studium przypadku	27
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	29
5. Pytania do dyskusji	32
6. Bibliografia	32
Rozdział 2. Ustawodawstwo i regulacje na poziomie lokalnym, krajowym i unijnym	33
STUDIUM PRZYPADKU 1. Flisactwo (Austria, Czechy, Niemcy, Łotwa, Polska, Hiszpania)	33
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	33

2. Tło i kontekst.....	34
3. Analiza studium przypadku	35
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	37
5. Pytania do dyskusji	37
6. Bibliografia	38
Rozdział 3. Rodzaje NDK – Kategoryzacja Dziedzictwa Niematerialnego	39
STUDIUM PRZYPADKU 1. Niepublikowane wyniki projektu badawczego dotyczącego niematerialnego dziedzictwa kulturowego na Uniwersytecie Transylwańskim w Braşowie	39
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się.....	39
2. Tło i kontekst.....	40
3. Analiza studium przypadku	40
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	42
5. Pytania do dyskusji	43
6. Bibliografia	43
STUDIUM PRZYPADKU 2. Zaangażowanie społeczności w wydarzenie promujące lokalne dziedzictwo kulturowe w Drăguş, Rumunia.....	44
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się.....	44
2. Tło i kontekst.....	44
3. Analiza studium przypadku	45
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	47
5. Pytania do dyskusji	47
6. Bibliografia	48
Rozdział 4. Objaśnienie wartości dziedzictwa turystycznego i jego wpływu na kulturę, gospodarkę i społeczeństwo	49
STUDIUM PRZYPADKU 1. Winnice na wyspie Pico, Portugalia – równoważenie turystyki kulturowej i lokalnej tożsamości	49
STUDIUM PRZYPADKU 2. Ekomuzeum Batana w Rovinju, Chorwacja	56
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się.....	56
2. Tło i kontekst.....	56
3. Analiza studium przypadku	57
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	58
5. Pytania do dyskusji	58
6. Bibliografia	58
STUDIUM PRZYPADKU 3. Stara wieś Kumrovec.....	60

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	60
2. Tło i kontekst.....	60
3. Analiza studium przypadku	61
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	62
5. Pytania do dyskusji	62
6. Bibliografia	63
STUDIUM PRZYPADKU 4. Rytuał zbioru róż i Festiwal Róż	64
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	64
2. Tło i kontekst.....	64
3. Analiza studium przypadku	66
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	67
5. Pytania do dyskusji	68
6. Bibliografia	69
Rozdział 5. Zarządzanie ochroną i zachowaniem NDK	69
STUDIUM PRZYPADKU 1. Bećarac – tradycyjna forma muzyczna ze Slawonii, Baranji i Srijemu	69
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	70
1. Tło i kontekst.....	70
2. Analiza studium przypadku	72
3. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	74
4. Pytania do dyskusji	74
9. Bibliografia	74
STUDIUM PRZYPADKU 2. Muzeum Kultury Vučedolskiej	77
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	77
2. Tło i kontekst.....	77
3. Analiza studium przypadku	78
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	79
5. Pytania do dyskusji	79
6. Bibliografia	79
Rozdział 6. Praktyki zrównoważonej turystyki w kontekście NDK i zaangażowania społeczności	81
STUDIUM PRZYPADKU 1. Macedonia Środkowa – Chalkidiki	81
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	81
2. Tło i kontekst.....	82
3. Analiza studium przypadku	82

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	84
5. Pytania do dyskusji	85
6. Bibliografia	86
STUDIUM PRZYPADKU 2. Karnawał na wyspie Terceira (Azory): czy NDK i zaangażowanie społeczności można przekształcić w doświadczenia turystyczne?	87
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się.....	87
2. Tło i kontekst.....	88
3. Analiza studium przypadku	88
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	91
5. Pytania do dyskusji	91
6. Bibliografia	92
STUDIUM PRZYPADKU 3. Fado w Lizbonie, Portugalia: czy NDK i zaangażowanie społeczności można przekształcić w doświadczenia turystyczne?.....	93
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się.....	93
2. Tło i kontekst.....	94
3. Analiza studium przypadku	95
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	98
5. Pytania do dyskusji	98
6. Bibliografia	99
STUDIUM PRZYPADKU 4. Ludowe święto Surova w regionie Pernik	100
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się.....	100
2. Tło i kontekst.....	101
3. Analiza studium przypadku	102
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	105
5. Pytania do dyskusji	105
6. Bibliografia	106
Rozdział 7. Marketing i metody promocji NDK.....	108
STUDIUM PRZYPADKU 1. Peryferie Fokidy i Beocji	108
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się.....	108
2. Tło i kontekst.....	108
3. Analiza studium przypadku	108
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	111
5. Pytania do dyskusji	112

6. Bibliografia	113
STUDIUM PRZYPADKU 2. Macedonia Wschodnia i Tracja.....	116
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się.....	116
2. Tło i kontekst.....	116
3. Analiza studium przypadku	117
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	121
5. Pytania do dyskusji	121
6. Bibliografia	122
STUDIUM PRZYPADKU 3. Mândra Chic – kreatywny branding i etyczny marketing niematerialnego dziedzictwa kulturowego.....	124
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się.....	124
2. Tło i kontekst.....	124
3. Analiza studium przypadku	125
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	127
5. Pytania do dyskusji	127
6. Bibliografia	128
STUDIUM PRZYPADKU 4. Tradycja Krakowskich Szopek Bożonarodzeniowych	130
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się.....	130
2. Tło i kontekst.....	130
3. Analiza studium przypadku	131
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	131
5. Pytania do dyskusji	132
Rozdział 8. Znaczenie ochrony, rozumienia i promocji NDK w procesach integracji europejskiej	133
STUDIUM PRZYPADKU 1. Wyspa Andros	133
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się.....	133
2. Tło i kontekst.....	133
3. Analiza studium przypadku	134
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	137
5. Pytania do dyskusji	138
6. Bibliografia	138
Rozdział 9. Współczesne wyzwania i rozwiązania w zarządzaniu NDK..	141
STUDIUM PRZYPADKU 1. Śpiew dwugłosowy z Nedelina: dziedzictwo kulturowe Wschodnich Rodopów	141

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	141
2. Tło i kontekst.....	142
3. Analiza studium przypadku	142
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	143
5. Pytania do dyskusji	144
6. Bibliografia	144
STUDIUM PRZYPADKU 2. „Malowane Panny Młode” z wioski Ribnovo	146
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	146
2. Tło i kontekst.....	146
3. Analiza studium przypadku	147
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	149
5. Pytania do dyskusji	150
6. Bibliografia	151
STUDIUM PRZYPADKU 3. Peryferie Achai	152
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	152
2. Tło i kontekst.....	152
3. Analiza studium przypadku	152
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	155
5. Pytania do dyskusji	155
6. Bibliografia	155
Rozdział 10. Kwestie etyczne w kontekście NDK	157
STUDIUM PRZYPADKU 1. Fábrica De Álcool Da Lagoa (Azory): etyczny wymiar rewitalizacji dziedzictwa przemysłowego i niematerialnego	157
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	157
2. Tło i kontekst.....	158
3. Analiza studium przypadku	158
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	160
5. Pytania do dyskusji	160
6. Bibliografia	161
STUDIUM PRZYPADKU 2. Ceramika i haft na Azorach: własność, reprezentacja i etyczna turystyka.....	162
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	162
2. Tło i kontekst.....	163

3. Analiza studium przypadku	164
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	167
5. Pytania do dyskusji	167
6. Bibliografia	167
Rozdział 11. Finansowanie i mobilizacja zasobów na rzecz NDK	169
STUDIUM PRZYPADKU 1. Koronka z Kałoferu: bułgarski styl narodowy w klockowym wyrobie koronek	169
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	169
2. Tło i kontekst.....	170
3. Analiza studium przypadku	171
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	173
5. Pytania do dyskusji	173
6. Bibliografia	174
STUDIUM PRZYPADKU 2. Narodowy Festiwal Folkloru Bułgarskiego w Kopriwsticy	176
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	176
2. Tło i kontekst.....	177
3. Analiza studium przypadku	177
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	180
5. Pytania do dyskusji	181
6. Bibliografia	181
STUDIUM PRZYPADKU 3. Kwesta Powązkowska: zbiórka funduszy w Dzień Wszystkich Świętych na starym cmentarzu na warszawskich Powązkach.....	183
1. Wprowadzenie i efekty uczenia się	183
2. Tło i kontekst	183
3. Analiza studium przypadku	184
4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość.....	185
5. Pytania do dyskusji	185
6. Bibliografia	186
Podsumowanie.....	187

Wstęp

Niniejszy Przewodnik prezentuje kompleksowy zbiór studiów przypadków badających ochronę, promocję i zarządzanie Niematerialnym Dziedzictwem Kulturowym (NDK) w całej Europie. Czerpiąc z różnorodnych kontekstów geograficznych – od wysp azorskich po Rodopy, od polskich miast po greckie wioski – przykłady te ilustrują, jak społeczności, instytucje i decydenci radzą sobie ze złożonymi wyzwaniami związanymi z zabezpieczaniem żywych tradycji w XXI wieku.

Przykłady obejmują jedenaście rozdziałów tematycznych, z których każdy dotyczy krytycznego wymiaru zarządzania NDK: od fundamentalnych koncepcji tożsamości i wartości dziedzictwa, po współczesne kwestie finansowania, etyki i reagowania na kryzysy. Materiał ma charakter przekrojowy i interdyscyplinarny.

Struktura przewodnika postępuje logicznie od zrozumienia teoretycznego do praktycznego zastosowania:

Wczesne rozdziały badają, jak dziedzictwo niematerialne kształtuje tożsamość zbiorową (Rozdział 1), funkcjonuje w ramach regulacyjnych (Rozdział 2) i przejawia się w różnych typologiach (Rozdział 3). Środkowa część analizuje punkty styku dziedzictwa z turystyką i rozwojem gospodarczym (Rozdziały 4-7). Końcowe sekcje mierzą się z realiami operacyjnymi, w tym strategiami ochrony (Rozdział 5), zaangażowaniem społeczności (Rozdział 6) oraz podejściami marketingowymi (Rozdział 7).

Każdy przypadek zachowuje spójny format: streszczenie i efekty uczenia się, tło kontekstowe, szczegółowa analiza, wnioski i perspektywy na przyszłość, pytania kontrolne oraz literatura.

Rozdział 1. Przegląd i rozumienie Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (NDK)

STUDIUM PRZYPADKU 1. Tożsamość Seklerów między konfliktem międzyetnicznym a współistnieniem – rola dziedzictwa niematerialnego w zachowaniu tożsamości etnicznej

Uniwersytet Transylwański w Braşowie, Rumunia

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Niniejsze studium przypadku bada, jak dziedzictwo niematerialne odegrało istotną rolę w zachowaniu tożsamości Seklerów w Transylwanii, pomimo zmian administracyjnych i ewoluujących tożsamości narodowych. Choć z perspektywy administracyjnej i statystycznej grupa etniczna Seklerów była często klasyfikowana jako podkategoria w ramach szerszej mniejszości węgierskiej, ich zbiorowa tożsamość została utrzymana i jest wyrażana poprzez tradycje przekazywane z pokolenia na pokolenie. Analiza koncentruje się na roli dziedzictwa kulturowego, w szczególności dziedzictwa niematerialnego, w kształtowaniu i przekazywaniu tej tożsamości, z uwzględnieniem historycznego, religijnego i politycznego kontekstu Transylwanii. Ponadto badanie podkreśla wkład muzeów regionalnych w dokumentowanie, ochronę i upowszechnianie tego dziedzictwa w społecznościach lokalnych.

Efekty uczenia się:

- Analiza różnic tożsamościowych między ludnością seklerską a szerszą społecznością węgierską w Transylwanii.
- Zrozumienie, w jaki sposób niematerialne dziedzictwo kulturowe wspiera spójność społeczności etnicznej.

- Identyfikacja mechanizmów odporności kulturowej (*cultural resilience*) realizowanych za pośrednictwem instytucji takich jak muzea etnograficzne.
- Korelacja procesów historycznych z obecną dynamiką tożsamości Seklerów w sferze publicznej.
- Ocena roli lokalnych strategii kulturalnych w promowaniu i ochronie tożsamości mniejszościowej.

2. Tło i kontekst

W Rumunii Seklerzy są obecni w dyskursie publicznym, choć nie dokonuje się formalnego rozróżnienia między etnicznymi Węgrami a Seklerami. Ci drudzy w ostatnich oficjalnych statystykach są zaliczani do szerszej kategorii etnicznych Węgrów. Niemniej jednak termin „Sekler” pojawia się często w żądaniach dotyczących autonomii (Ziemia Seklerska) i jest również obecny w nazwach kilku miejscowości w tym regionie (np. Odorheiu Secuiesc, Târgu Secuiesc).

Wybór tego przypadku jest uzasadniony spójnością kulturową regionu oraz złożonością relacji między dziedzictwem, tożsamością a reprezentacją instytucjonalną. W związku z tym tożsamość seklerska stanowi istotny przykład dla zrozumienia dynamiki dziedzictwa kulturowego w kontekstach współistnienia i konfliktów na tle tożsamościowym.

3. Analiza studium przypadku

Seklerzy to historyczna społeczność osiedlona we wschodniej części Transylwanii, w granicach okręgów Harghita, Covasna i Mureș. Terytorium to jest potocznie nazywane Ziemią Seklerską i obejmuje trzy okręgi w środkowej Rumunii. Wspólne pochodzenie Węgrów i Seklerów w Rumunii pozostaje kontrowersyjnym tematem wśród historyków, generującym na przestrzeni czasu liczne teorie: jedni wiążą Seklerów z Hunami, inni z plemionami turek lub z osadnikami granicznymi średniowiecznego Królestwa Węgier.

Począwszy od XII wieku Seklerzy byli osiedlani we wschodniej Transylwanii, gdzie w zamian za ochronę granic przyznano im znaczną autonomię i przywileje podatkowe. Ich organizacja w „stolice seklerskie” (krzesła seklerskie) umożliwiła rozwój odrębnej kultury wspólnotowej, charakteryzującej się samorządnością i silną solidarnością wewnętrzną. W okresie feudalnym Seklerzy zachowali

tożsamość odrębną od Węgrów z nizin, a w XIX wieku węgierskie odrodzenie narodowe dążyło do ich integracji i asymilacji w ramach jednolitej tożsamości węgierskiej.

Stolice seklerskie (początkowo w liczbie siedmiu, a później pięciu po konsolidacji w Trzy Stolice) zostały zniesione w 1876 roku podczas reformy administracyjnej Królestwa Węgier, która wprowadziła podział terytorialny oparty na komitatach (okręgach). Po 1918 roku, wraz z włączeniem Transylwanii do Rumunii, presja rumunizacji wywołała nowe formy oporu tożsamościowego. Współcześnie terytorium dawnych stolic seklerskich nie posiada specjalnego statusu administracyjnego w porównaniu z innymi historycznymi regionami Rumunii, będąc zarządzanym w ramach standardowej administracji publicznej na poziomie okręgów.

Oprócz elementów instytucjonalnych i wojskowych, tożsamość seklerska była wspierana również przez opór religijny. Istotnym momentem w tym względzie było wydarzenie z 1567 roku, kiedy Seklerzy z regionu Ciuc sprzeciwili się narzuceniu reformacji protestanckiej przez Królestwo Węgier, pozostając wiernymi wierze rzymskokatolickiej. Ten akt religijnego buntu upamiętniany jest corocznie poprzez pielgrzymkę do Șumuleu Ciuc, uważaną obecnie za największe rzymskokatolickie wydarzenie religijne w Europie Środkowo-Wschodniej. Uczestnicy przybywają z całego regionu, ubrani w tradycyjne stroje ludowe, potwierdzając w ten sposób swoją tożsamość poprzez dziedzictwo duchowe i rytualne.

W erze nowożytnej zbiorowa historia Seklerów stopniowo krzyżowała się z historią społeczności węgierskiej w Transylwanii i została z nią zintegrowana. Szczególnie po początku XIX wieku węgierskie odrodzenie narodowe promowało zjednoczoną wizję tożsamości węgierskiej, która objęła społeczności seklerskie. Proces ten trwał w okresie międzywojennym i powojennym, przyspieszony potrzebą jednolitej reprezentacji politycznej przed władzami rumuńskimi. Choć Seklerzy zachowują odrębne tło kulturowe i historyczne, używanie języka węgierskiego jako wspólnego języka ojczystego ułatwiło postrzeganie ich jako integralnej części mniejszości węgierskiej. Jednakże język węgierski używany w Rumunii nosi silne wpływy seklerskie, co odzwierciedla się w jego słownictwie, wymowie i wyrażeniach idiomatycznych,

które odróżniają go od standardowego języka węgierskiego używanego na Węgrzech.

Ta tendencja do asymilacji administracyjnej jest widoczna również w ostatnich oficjalnych danych. Według Powszechnego Spisu Ludności i Mieszkań w Rumunii z 2021 roku, opublikowanego przez Narodowy Instytut Statystyczny, Seklerzy (podobnie jak Czangowie) nie są rejestrowani jako odrębna grupa etniczna, lecz pod narodowością węgierską. Niemniej jednak w regionach, w których Węgrzy i Seklerzy stanowią znaczny odsetek lokalnej populacji, te dwie tradycje kulturowe stały się głęboko powiązane, przy czym kultura seklerska wywiera szczególnie silny wpływ. Odzwierciedla się to w aktywnym wyrażaniu wspólnego dziedzictwa w trzech wspomnianych okręgach, obejmującego zarówno elementy materialne (tradycyjna architektura, obiekty etnograficzne, symbole wizualne), jak i niematerialne (rytuały, zwyczaje, praktyki wspólnotowe, sztuka ustna).

Ta lokalna kultura jest często kojarzona z pojęciem „Ziemi Seklerskiej” (Ținutul Secuiesc), terminem stosowanym zarówno w dyskursie regionalistycznym, jak i w promocji turystyki oraz tożsamości kulturowej. Choć region ten nie cieszy się oficjalnym uznaniem jako odrębna jednostka administracyjna, jego spójność kulturowa jest podtrzymywana przez sieć instytucji, inicjatyw i praktyk, które odzwierciedlają odrębną tożsamość zbiorową w społeczeństwie rumuńskim. Konkretnym przykładem widoczności kultury seklerskiej jest miasto Sfântu Gheorghe, uważane za reprezentacyjne centrum miejskie tego regionu. W 2021 roku miasto ubiegało się o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury. W jego oficjalnej strategii kulturalnej na lata 2015-2021 nie dokonano wyraźnego rozróżnienia między Węgrami a Seklerami z perspektywy geograficznej czy etnicznej. Jednakże tradycje seklerskie są uznawane i promowane w całym dokumencie: od tradycyjnego rzemiosła i strojów ludowych, po zwyczaje świąteczne i gastronomię. Podkreśla to istotne zjawisko: chociaż Seklerzy są administracyjnie i demograficznie zaliczani do narodowości węgierskiej, ich tożsamość kulturowa pozostaje aktywna i lokalnie ceniona.

Niematerialne dziedzictwo Seklerów obejmuje różnorodne praktyki i formy wyrazu. Strój ludowy jest elementem wyróżniającym, charakteryzującym się regionalnymi odmianami i specyficzną symboliką. Zwyczaje związane z cyklem życia (narodziny, małżeństwo, śmierć) wiążą się z unikalnymi rytuałami

przekazywanymi z pokolenia na pokolenie. Wspólna praca sąsiedzka (*clacă*), rytuały sezonowe, pieśni i formuły powitalne to żywe formy tradycji ustnej. Symbole wizualne, takie jak flaga seklerska (przedstawiająca słońce i księżyc na niebieskim tle), są eksponowane na budynkach, podczas wydarzeń publicznych oraz na przedmiotach dekoracyjnych, przyczyniając się do kulturowej widoczności tej tożsamości.

W rejonie Sfântu Gheorghe i okręgu Covasna tradycje seklerskie są szeroko dokumentowane i waloryzowane. W regionie tym znajduje się Seklerskie Muzeum Narodowe, założone w 1879 roku, jedna z najstarszych instytucji muzealnych dedykowanych społeczności mniejszościowej w Rumunii. Muzeum posiada znaczące zbiory z zakresu etnografii, archeologii, historii i rzemiosła artystycznego. Jego wystawy stałe i czasowe obejmują stroje ludowe ze wszystkich pięciu stolic seklerskich, przedmioty rytualne, ceramikę, tradycyjne tekstylia, malowane meble, ikony na szkło oraz istotne dokumenty historyczne. Działalność muzeum wykracza poza konserwację, obejmując badania naukowe, edukację muzealną i współpracę międzynarodową. Odgrywa ono również rolę w budowaniu świadomości kulturowej i tożsamościowej lokalnej społeczności.

Oprócz Seklerskiego Muzeum Narodowego, inne instytucje muzealne również przyczyniają się do zachowania regionalnego dziedzictwa. Wśród nich znajdują się: Muzeum Seklerskie w Ciuc (Miercurea Ciuc), Muzeum Etnograficzne w Cristuru Secuiesc, Muzeum im. Haáza Rezső w Odorheiului Secuiesc, Dział Etnograficzny Muzeum Okręgowego w Mureș oraz Muzeum im. Molnára Istvána w Cârța.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Tożsamość seklerska jest konsekwentnie utrzymywana poprzez formy dziedzictwa kulturowego, które przekraczają oficjalnie uznane granice etniczne. Pomimo włączania Seklerów do węgierskiej kategorii demograficznej w oficjalnych spisach powszechnych, tradycje, zwyczaje i symbole społeczności seklerskiej nadal się manifestują i są cenione, zarówno przez członków społeczności, jak i przez lokalne instytucje. Rola dziedzictwa niematerialnego w umacnianiu spójności społeczności jest widoczna poprzez zachowanie i przekazywanie zwyczajów, dialektu, rytuałów i symboli. Muzea regionalne wnoszą znaczący wkład w ochronę i promocję tych wartości, funkcjonując jako instytucje edukacji kulturalnej i legitymizacji tożsamości. W kontekście

współczesnego pluralizmu kulturowego wspieranie tych instytucji i ochrona niematerialnego dziedzictwa są niezbędne dla zachowania różnorodności kulturowej.

5. Pytania do dyskusji

- W jaki sposób tożsamość Seklerów odróżnia się od tożsamości węgierskiej, pomimo wspólnego języka i integracji administracyjnej?
- Jakie formy dziedzictwa niematerialnego są wykorzystywane przez społeczność seklerską do zachowania własnej tożsamości?
- Jaką rolę odgrywają muzea w ochronie i przekazywaniu seklerskiego dziedzictwa kulturowego?
- W jaki sposób lokalne strategie kulturalne (np. w Sfântu Gheorghe) odzwierciedlają istnienie i widoczność tożsamości seklerskiej?
- W jaki sposób można wspierać dziedzictwo Seklerów w ramach krajowej i europejskiej polityki kulturalnej?

6. Bibliografia

Kinda, I., Poszony, F. (2016) Tradiții secuiești - o incursiune în cultura secuilor din România = Szekler traditions - a journey into the culture of Szeklers in Romania, Sfântu Gheorghe: link

Sándor, K. (2018). Versions of Folks History Representing Group Identities. https://publicatio.bibl.u-szeged.hu/14326/6/2018_SK_Battle_Masternarrative.pdf

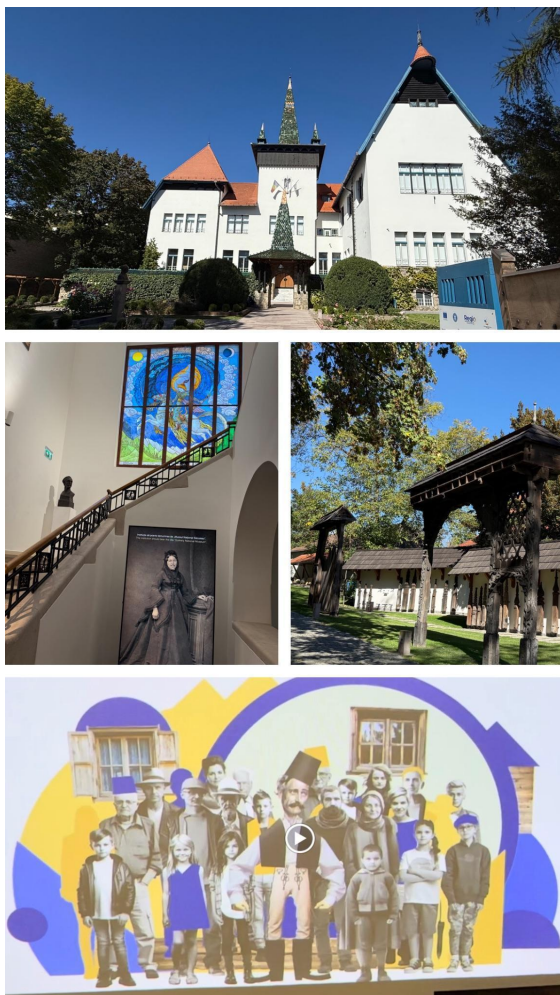
Stroje seklerskie i tradycyjne przedmioty z Seklerskiego Muzeum Narodowego.

Photo Source: Facebook : <https://www.facebook.com/SzekelyNemzetiMuzeum/>

Tradycyjne przedmioty seklerskie z Seklerskiego Muzeum Narodowego.

Photo Source: Facebook : <https://www.facebook.com/SzekelyNemzetiMuzeum/>

Seklerskie Muzeum Narodowe. Źródło: Arabella Briciu

Dodatkowe studium przypadku z platformy InTHRACE, sekcja e-biblioteki (e-library)

Studium przypadku – Rozdział 1: Arkadia, Grecja

Materiały wideo na kanale projektu InTHRACE w serwisie YouTube

Studium przypadku – Rozdział 1: Leonidio (Arkadia, Grecja), część 1

Wywiad z proboszczem cerkwi Trzech Świętych Hierarchów w Leonidio, opisujący tradycje wielkanocne w tym regionie. Na koniec wywiadu duchowny mówi w dialekcie tsakońskim – jednym z najstarszych dialektów w Europie.

<https://www.youtube.com/watch?v=dUc737EMcNU>

Studium przypadku – Rozdział 1: Leonidio (Arkadia, Grecja), część 2

Wywiad z proboszczem cerkwi Trzech Świętych Hierarchów w Leonidio, opisujący tradycje wielkanocne w tym regionie. Na koniec wywiadu duchowny mówi w dialekcie tsakońskim – jednym z najstarszych dialektów w Europie (Leonidio, Grecja).

<https://www.youtube.com/watch?v=HghcugpjHKO>

STUDIUM PRZYPADKU 2. Dieta śródziemnomorska – między dziedzictwem niematerialnym a strategią zrównoważonego rozwoju

Uniwersytet Transylwański w Braşowie, Rumunia

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Dieta śródziemnomorska, uznana przez UNESCO za niematerialne dziedzictwo kulturowe ludzkości, to coś więcej niż tylko model żywieniowy łączący wspólne praktyki i wartości krajów regionu Morza Śródziemnego. Praktyki te obejmują zachowania społeczne, wiedzę, rytuały i formy wyrazu kulturowego, przekazywane z pokolenia na pokolenie w społecznościach tego regionu. W ramach niniejszego studium przypadku analizujemy, w jaki sposób dieta śródziemnomorska wspiera europejską tożsamość zbiorową, promuje zrównoważony rozwój i przyczynia się do dialogu międzykulturowego.

Efekty uczenia się:

- Zrozumienie diety śródziemnomorskiej jako wyrazu europejskiego niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
- Analiza relacji między tożsamością zbiorową, tradycyjną żywnością a zrównoważonym rozwojem.
- Identyfikacja żywieniowej, społecznej i symbolicznej wartości tradycji kulinarnych.
- Badanie potencjału dziedzictwa gastronomicznego w strategiach edukacyjnych i turystycznych.
- Rozwijanie krytycznego spojrzenia na współczesne zagrożenia dla przekazu dziedzictwa niematerialnego.

2. Tło i kontekst

Ten przykład został wybrany, ponieważ dieta śródziemnomorska doskonale ilustruje, jak element dziedzictwa niematerialnego może funkcjonować jako czynnik spójności społecznej, wektor tożsamości regionalnej i ponadnarodowej oraz uznany na arenie międzynarodowej model zrównoważonego rozwoju żywności. Zgodnie z definicją NDK zaproponowaną przez UNESCO, dieta

śródziemnomorska mieści się w kategorii praktyk społecznych oraz tradycyjnej wiedzy o przyrodzie i wszechświecie.

Jej uznanie za dziedzictwo niematerialne w 2010 roku (oraz rozszerzenie listy państw w 2013 roku) zapoczątkowało międzynarodową współpracę między kilkoma krajami śródziemnomorskimi – Włochami, Grecją, Hiszpanią, Marokiem, Cyprzem, Chorwacją i Portugalią – w celu zachowania stylu życia, który obejmuje kultury rolnicze, rytuały, przekazywanie przepisów oraz zbiorową konsumpcję żywności. W ten sposób dieta staje się nie tylko nawykiem żywieniowym, ale żywą praktyką kulturową z potencjałem do integracji z europejskimi politykami w zakresie zrównoważonego rozwoju i edukacji kulturalnej.

3. Analiza studium przypadku

Dieta śródziemnomorska to reprezentatywny przykład dziedzictwa niematerialnego, który integruje żywność z tradycjami społecznymi, zrównoważonym rolnictwem, społecznościami lokalnymi i tożsamością zbiorową. We wszystkich regionach uczestniczących dieta ta wiąże się ze złożonym zestawem praktyk kulturowych związanych z rolnictwem, rybołówstwem, gotowaniem i dzieleniem się posiłkami. Szeroki charakter tej diety pozwala na sklasyfikowanie jej w kilku kategoriach UNESCO: wiedza o przyrodzie i wszechświecie, praktyki społeczne oraz rzemiosło kulinarne. Tym samym UNESCO uznaje dietę śródziemnomorską nie tylko za model żywieniowy, ale za złożony system kulturowy.

Wśród oficjalnie wyróżnionych cech warto wymienić następujące:

- Dieta śródziemnomorska obejmuje zestaw umiejętności, wiedzy, rytuałów, symboli i tradycji związanych z uprawą roślin, zbiorami, rybołówstwem, hodowlą zwierząt, konserwacją, przetwarzaniem, gotowaniem, a w szczególności – z dzieleniem się i konsumpcją żywności.
- Jednym z jej fundamentalnych elementów jest zbiorowa konsumpcja żywności, przy czym posiłki są czasem wymiany społecznej i zacieśniania więzi wspólnotowych.

- Rynki lokalne odgrywają główną rolę w utrzymaniu tego dziedzictwa jako przestrzenie służące pielęgnowaniu i przekazywaniu tej praktyki w życiu codziennym.

Zgodnie z dokumentacją UNESCO (2013) społeczna rola diety jest kluczowa. Wspólne posiłki wzmacniają więzi między członkami rodziny i społeczności, przekazując wartości takie jak gościnność, dialog międzykulturowy i szacunek dla różnorodności. Ponadto UNESCO podkreśla, że dieta obejmuje również rytuały związane z cyklami rolniczymi, świętami religijnymi czy rocznicami, odzwierciedlając głęboką integrację codzienności ze sferą sacrum.

W ten sposób dieta śródziemnomorska jest definiowana przez swoją kulturę oraz jej kluczowe powiązanie z ludźmi i terytoriami. Opierając się na tych przesłankach, konieczna jest ponowna ocena tego, jak badania wspierające korzyści zdrowotne diety uwzględniały lub, przeciwnie, ignorowały te wymiary kulturowe. Prosta analiza żywieniowa nie jest w stanie w pełni uchwycić złożoności niematerialnego dziedzictwa, które angażuje społeczności, zwyczaje, rytuały i relacje społeczne.

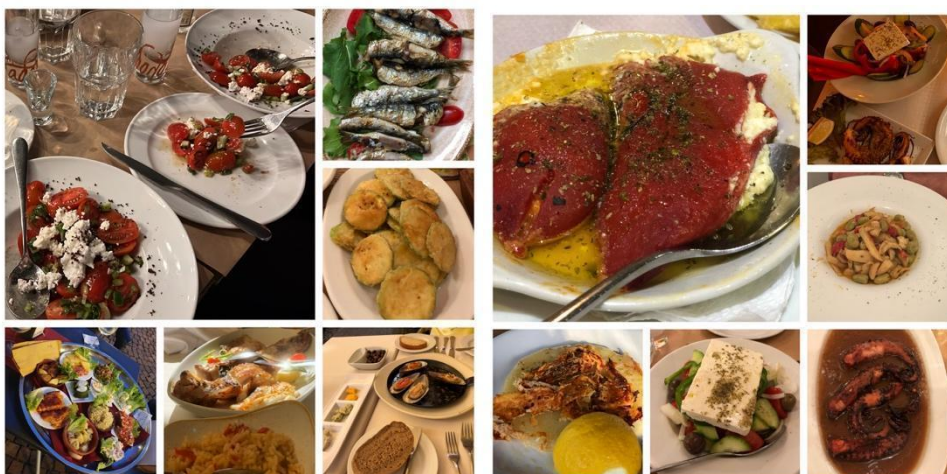
Z żywieniowego punktu widzenia literatura naukowa (Serra-Majem i in., 2015; Dernini i in., 2021) potwierdza korzyści zdrowotne tego modelu diety: redukcję chorób układu krążenia, zwiększenie długowieczności oraz zapobieganie otyłości. Jednak kluczowym aspektem tej diety jest to, że nie funkcjonuje ona w izolacji – zależy od zrównoważonych ekosystemów, lokalnych rynków, przekazu międzypokoleniowego oraz edukacji kulturalnej. Współczesne zagrożenia, takie jak globalizacja żywności, masowa turystyka czy utrata więzi młodych ludzi z wiejskimi tradycjami, zagrażają ciągłości tego dziedzictwa.

Strategia UE dla Regionu Adriatycko-Jońskiego (2025) identyfikuje dietę śródziemnomorską jako filar zrównoważonego rozwoju regionalnego: lokalna gastronomia jest integrowana z odpowiedzialną turystyką, edukacja żywieniowa jest powiązana ze zrównoważonym rozwojem, a ponadnarodowe projekty kulturalne stają się narzędziami soft diplomacy (miękkiej dyplomacji). W ten sposób dieta jest reinterpretowana jako zasób strategiczny – nie tylko dla zdrowia, ale także dla spójności społecznej, tożsamości europejskiej i zielonej gospodarki.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Dieta śródziemnomorska stanowi przykład tego, jak dziedzictwo niematerialne może funkcjonować jednocześnie jako forma wyrazu kulturowego, model zdrowego stylu życia oraz strategia zrównoważonego rozwoju. Jej rola w umacnianiu tożsamości lokalnej i europejskiej, promowaniu spójności społecznej oraz ochronie bioróżnorodności żywnościowej czyni ją niezbędnym elementem współczesnych polityk. Aby dziedzictwo to pozostało żywe, konieczne jest zaangażowanie społeczności lokalnych, zintegrowanie go z edukacją formalną i pozaformalną oraz ochrona krótkich łańcuchów dostaw. W celu wsparcia ochrony i rewitalizacji dziedzictwa niematerialnego związanego z dietą śródziemnomorską niezbędnymi jest kilka strategicznych kierunków, które mogą znacząco przyczynić się do przekazywania wartości kulturowych i żywieniowych tego modelu żywieniowego. Włączenie diety śródziemnomorskiej do programów edukacyjnych, zarówno na poziomie szkolnym, jak i akademickim, mogłoby wzmocnić jej uznanie jako formy żywego dziedzictwa, dając młodym ludziom ramy do zrozumienia powiązań między żywnością, tożsamością a zrównoważonym rozwojem. Dedykowane platformy cyfrowe jako uzupełnienie – zawierające tradycyjne przepisy, historie rodzinne i konteksty rytualne – ułatwiłyby społeczeństwu dostęp do kulturowego wymiaru diety. Kolejnym priorytetem jest wspieranie rolników, rzemieślniczych producentów i lokalnych rynków, ponieważ stanowią oni kluczowe ogniwa w łańcuchu zachowania tradycyjnych praktyk żywieniowych. Wreszcie, rozwój polityk publicznych łączących dziedzictwo gastronomiczne z celami ochrony zdrowia publicznego i środowiska mógłby przekształcić dietę śródziemnomorską w punkt odniesienia dla europejskich strategii zrównoważonego rozwoju.

Zdjęcia:

Kuchnia śródziemnomorska. Źródło: Arabela Briciu

5. Pytania do dyskusji

W jaki sposób dieta śródziemnomorska może być uznana za niematerialne dziedzictwo kulturowe?

Jaką rolę w zachowaniu tego dziedzictwa odgrywa przekaz międzypokoleniowy?

W jaki sposób dieta śródziemnomorska przyczynia się do zrównoważonego rozwoju regionalnego?

Jakie zagrożenia wpływają na ciągłość diety śródziemnomorskiej jako modelu kulturowego i żywieniowego?

Jak można zintegrować dietę śródziemnomorską z edukacją i polityką publiczną?

6. Bibliografia

UNESCO. (2013). Mediterranean diet. Retrieved from

<https://ich.unesco.org/en/RL/mediterranean-diet-00884>

European Commission. (2025). Mediterranean Diet – more than just a way of eating. Retrieved from

https://ec.europa.eu/regional_policy/whats-new/newsroom/05-12-2025-mediterranean-diet

Trichopoulou, A. (2021). Mediterranean diet as intangible heritage of humanity: 10 years on. *Nutrition, Metabolism and Cardiovascular Diseases*, 31(7), 1943–1948.

Dernini, S., Meybeck, A., Burlingame, B., Gitz, V., & Lacirignola, C. (2021). Med Diet 4.0: the Mediterranean diet with four sustainable benefits. **Trends in Food Science & Technology**, 116, 833–844. <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2021.07.030>

Serra-Majem, L., Tomaino, L., Dernini, S., Berry, E. M., Lairon, D., Ngo de la Cruz, J., ... & Capone, R. (2015). Updating the Mediterranean Diet Pyramid towards Sustainability: Focus on Environmental Concerns. **International Journal of Environmental Research and Public Health**, 12(10), 11176–11188. <https://doi.org/10.3390/ijerph121011176>

Wideo:

UNESCO. (2013, December 4). *Mediterranean diet* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=XFilgmwFzzk>

TEDx Talks. (2014, August 18). Mediterranean diet, our legacy, our future | Elena Paravantes | TEDxHeraklion [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=1Aoj4awQb9g>

Dodatkowe studia przypadków z platformy InTHRACE, sekcja e-biblioteki (e-library)

Studium przypadku – Rozdział 1: Ikaria, Grecja

Studium przypadku – Rozdział 1: Samos, Grecja

Materiały wideo na kanale projektu InTHRACE w serwisie YouTube

Studium przypadku – Rozdział 1: Ikaria, Grecja

Film z tradycyjnego święta na Ikarii (Ikarian festivity), Ikaria

<https://www.youtube.com/watch?v=3reXAPOQ3V0&t=2s>

Studium przypadku – Rozdział 1: Ikaria, Grecja

Wywiad z panią Ikariou, menedżerką ds. marketingu Zjednoczonej Spółdzielni Rolniczo-Winiarskiej na Samos

<https://www.youtube.com/watch?v=4fZNHWNRRMQ>

Studium przypadku – Rozdział 1: Samos, Grecja

Wywiad z panem Skoutasem, prezesem Zjednoczonego Stowarzyszenia Rolniczo-Winiarskiego na Samos

<https://www.youtube.com/watch?v=w5onLTITnY4>

Studium przypadku – Rozdział 1: Samos, Grecja

Film z uroczystości w Kokkari na Samos, przedstawiający tańce w wykonaniu stowarzyszenia kulturalnego rodziców dzieci z przedszkola i szkół podstawowych w Kokkari

<https://www.youtube.com/watch?v=vtKI5d3BRW0>

Studium przypadku – Rozdział 1: Samos, Grecja

Film z uroczystości w Vathy na Samos z okazji obchodów ku czci świętych patronów wyspy

<https://www.youtube.com/watch?v=iSO2 HTlovs>

Studium przypadku – Rozdział 1: Samos, Grecja

Film z uroczystości w Vourliotes na Samos, przedstawiający tańce w wykonaniu stowarzyszenia kulturalnego z Samos „ΩΚΥΡΡΟΗ Η ΣΑΜΙΑ”

https://www.youtube.com/watch?v=i1qiZ_Avk1w

STUDIUM PRZYPADKU 3. Parada Junii Braşovului (Młodzieńcy z Braşowa) – tożsamość a NDK

Uniwersytet Transylwański w Braşowie, Rumunia

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Tradycja Młodzieńców z Braşowa to złożony wyraz rumuńskiej tożsamości w historycznej dzielnicy Şcheii Braşovului, który przez wieki funkcjonował jako forma organizacji wojskowej, społecznej i kulturalnej. W okresie okupacji austro-węgierskiej, gdy dostęp Rumunów do twierdzy Braşów był ograniczony, Młodzieńcy odgrywali również symboliczną i fizyczną rolę w obronie społeczności, strzegąc punktów dostępowych, takich jak Brama Katarzyny. Ta struktura, zorganizowana pierwotnie wokół nieżonatych młodych mężczyzn, dzieli się na siedem grup (Młodzieńcy Młodzi, Młodzieńcy Starzy, Młodzieńcy Indyjscy/„Indykami zwani”, Młodzieńcy Piechurzy, Młodzieńcy Stasiorowscy, Młodzieńcy Szwoleżerowie oraz Młodzieńcy Biali) i zachowała się do dziś jako przykład niematerialnego dziedzictwa kulturowego pełniącego funkcję tożsamościową, edukacyjną i turystyczną. Centralnym punktem tradycji jest Parada Młodzieńców w Niedzielę Przewodnią (zwaną też Niedzielą św. Tomasza, pierwszą niedzielą po Wielkanocy), odbywająca się podczas Jasnego Tygodnia, której towarzyszą akty rytualne, takie jak „wyjście z trąbą” (*ieşirea cu surla*), rzucanie buzdyganem (*aruncarea buzduganului*), symboliczny pogrzeb przywódcy (*înmormântarea vătafului*) czy rytualny taniec suki (*jocul căţea*). Komponent religijny jest organicznie zintegrowany z obrzędem, jako że każda grupa posiada własną przydrożną kapliczkę lub krzyż wotywny (*troiţă*), a trasa parady obejmuje miejsca święte.

Efekty uczenia się:

- Identyfikacja symbolicznych, społecznych i historycznych funkcji zwyczaju Młodzieńców.
- Zrozumienie roli tradycji jako formy oporu kulturowego w kontekście miejskim i politycznym.
- Ocena zaangażowania społeczności w zachowanie dziedzictwa niematerialnego.

- Korelacja zwyczaju z wartościami dziedzictwa europejskiego i zrównoważonej turystyki kulturowej.

2. Tło i kontekst

Zwyczaj Młodzieńców w dzielnicy Șcheii Brașovului jest dokumentowany od 1728 roku, jednak jego początki sięgają czasów przedchrześcijańskich i są powiązane z rytuałami inicjacyjnymi oraz praktykami płodnościowymi. Wielu badaczy (Oltean, 2000) podkreślało jego synkretyczny charakter, wynikający z nałożenia się tradycji indoeuropejskich (dionizyjskich, mitraistycznych, solarnych) na elementy chrześcijańskie.

W okresie okupacji austro-węgierskiej Młodzieńcy stanowili formę manifestacji rumuńskiej tożsamości w obliczu presji madziaryzacji. Nosili oni trójkolorowe flagi i symbolicznie strzegli punktów dostępowych między dzielnicą Șchei a twierdzą, w tym Bramy Katarzyny. Ta funkcja kulturowego oporu została przekazana zbiorowej świadomości społeczności, dzięki czemu zwyczaj przetrwał okres komunizmu i został zrewitalizowany po 1990 roku, tworząc kontinuum sacrum i profanum, które łączy mit z historią, inicjację z przynależnością wspólnotową.

3. Analiza studium przypadku

W ciągu dziesięciu dni, poczynając od Zwiastowania Pańskiego, a kończąc na Niedzieli Przewodniej (św. Tomasza), Młodzieńcy odprawiają serię głęboko symbolicznych rytuałów, w których krzyżują się sfery sacrum, męskiej inicjacji, upamiętnienia i przynależności.

Młodzieńcy uczestniczą w takich aktach rytualnych jak:

- **Wyjście z trąbą (*leșirea cu surla*):** święte ogłoszenie wykonywane za pomocą specyficznego instrumentu muzycznego uznawanego za święty; aktowi temu towarzyszą błogosławieństwa społeczności.

- **Rzucanie buzdyganem (*Aruncarea buzduganului*):** symboliczny gest płodności, próba męskiej siły oraz inicjacyjna afiliacja. Buzdygan ma konotacje solarne i wywodzi się z indoeuropejskich rytuałów przejścia.
- **Pogrzeb Przywódcy (*Vătaf*):** rytuał symulujący śmierć, po której następuje symboliczne odrodzenie, co nawiązuje do mitów o umieraniu i odradzaniu się przyrody.
- **Taniec Suki i rzucanie na dywanie:** sekwencje stanowiące elementy męskiej inicjacji.
- **Hora Młodzieńców:** taniec rytualny wykonywany w otwartym, niezamkniętym kręgu, połączony z rzucaniem buzdyganem. Jest interpretowany jako rytuał oczyszczenia i duchowego zjednoczenia.

Parada w Niedzielę Przewodnią jest centralnym punktem obchodów, kiedy to siedem grup maszeruje konno, w tradycyjnych strojach, wzdłuż wyznaczonej trasy, która obejmuje ich własne krzyże wotywne (*troițe*), plac Prundului, cerkiew św. Mikołaja oraz Skały Salomona.

Wydarzenie to ma ogromny wymiar społeczny i turystyczny. Tysiące widzów uczestniczą w ceremonii każdego roku, przyciągani przez widowiskowe stroje, tańce rytualne oraz symbolikę obiektów, takich jak buzdygan czy *surla*. Buzdygan, archaiczna broń o konotacjach solarnych, jest rytualnie podrzucany podczas tańca, co oznacza przynależność młodych mężczyzn (Młodzieńców) do społeczności. *Surla*, święty instrument, ogłasza rozpoczęcie ceremonii i jest przekazywana z pokolenia na pokolenie.

Udział społeczności jest kluczowy w organizowaniu i przekazywaniu tej tradycji: rodziny młodych mężczyzn zapewniają wsparcie finansowe i logistyczne dla wydarzenia, Cerkiew błogosławi drogę oraz flagi, a władze lokalne oferują wsparcie instytucjonalne. Wydarzenie to jest wpisane w program kulturalny miasta i promowane jako symbol tożsamości, przyczyniając się do spójności międzypokoleniowej oraz rozwoju turystyki kulturowej.

Na przestrzeni dziejów parada służyła również jako forma symbolicznego oporu wobec zewnętrznej dominacji politycznej. W czasach, gdy Rumuni nie posiadali pełnych praw obywatelskich w Braszowie, Młodzieńcy stanowili widoczny wyraz zbiorowej tożsamości rumuńskiej i narzędzie do publicznego manifestowania swojej obecności w przestrzeni miejskiej. Ponadto zhierarchizowana

organizacja grupy oraz dbałość o przydrożne krzyże wotywnie (*troițe*) w tradycyjnych dzielnicach odzwierciedlają model symbolicznej samorządności i spójności społeczności. Poprzez swój powtarzalny i widoczny charakter rytuał ten funkcjonuje jako forma żywej pamięci zbiorowej, która aktualizuje poczucie przynależności i ciągłości.

Jednocześnie wartość turystyczna parady znacznie wzrosła w ostatnich dekadach, przekształcając ten zwyczaj w wizytówkę tożsamości miejskiej oraz atrakcję dla gości zainteresowanych autentycznymi tradycjami. Parada jest promowana w kanałach medialnych, lokalnych strategiach budowania marki oraz w programach instytucji kultury, stając się punktem odniesienia dla Braszowa na mapie rumuńskiego dziedzictwa niematerialnego.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Zwyczaj Młodzieńców z Braszowa to przykład dziedzictwa niematerialnego, które oparło się historycznym, społecznym i politycznym transformacjom, zachowując swoje fundamentalne funkcje: inicjacyjną, wspólnotową, upamiętniającą oraz afirmacji tożsamości. Jego wartość dla społeczności jest podwojona przez potencjał turystyczny i edukacyjny, stanowiąc model aktywnej ochrony dziedzictwa.

W perspektywie przyszłościowej włączenie tego zwyczaju na Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO stanowiłoby w pełni zasłużone międzynarodowe uznanie. Ponadto jego integracja z lokalnym programem nauczania oraz rozszerzenie współpracy z innymi regionami Europy przyczyniłyby się do wzmocnienia widoczności i kulturowej funkcjonalności tego zwyczaju

Młodzieńcy przy Bramie Katarzyny. Źródło: Lucian Istrate

Junii Roșiori. Źródło: Lucian Istrate

Junii Naționalii Albi (Albiori). Źródło: Lucian Istrate

Junii Curcani. Źródło: Lucian Istrate

5. Pytania do dyskusji

- W jaki sposób Parada Młodzieńców odzwierciedla formę oporu tożsamościowego w kontekście historycznym?
- Jakie archaiczne i mitologiczne elementy można znaleźć w odprawianych rytuałach?
- Jak można odpowiedzialnie promować tradycję Młodzieńców poprzez turystykę kulturową?
- W jaki sposób można wykorzystać turystyczny i edukacyjny potencjał tej tradycji?

6. Bibliografia

Costin, C. (2018). *Folkloric Aspects of the Romanian Imaginary and Myth*. Cambridge Scholars Publishing, pp. 1–11.

Oltean, V. (n.d). *Junii Braşoveni - legendă şi adevăr*,

<https://destinatii.liternet.ro/articol/70/Vasile-Oltean/Junii-Brasoveni-legend-a-si-adevar.html>

Oltean, V. (2000) *Junii brasoveni si troitele lor din Scheii Brasovului*, Editura Semne

Municipality of Braşov. (2024). *Junii Braşovului – Traditions and Meanings*. Retrieved from <https://www.brasovcity.ro/junii-brasovului>

Dodatkowe studia przypadków z platformy InTHRACE, sekcja e-biblioteki (e-library)

Studium przypadku – Rozdział 1: Eubeja (Evoia), Grecja

Studium przypadku – Rozdział 1: Agistri, Grecja

Materiały wideo na kanale projektu InTHRACE w serwisie YouTube

Studium przypadku – Rozdział 1: Eubeja (Evoia), Grecja

Film z uroczystości na Eubei, Istiaia-Edipsos

<https://www.youtube.com/watch?v=KDSSLICwgo>

Studium przypadku – Rozdział 1: Eubeja (Evoia), Grecja

Film z uroczystości karnawałowych – palenie kukły (zwyczaj zbliżony do halloween/ostatków), Edipsos, Eubeja

https://www.youtube.com/watch?v=LL-m5f_xp-g

Studium przypadku – Rozdział 1: Agistri, Grecja

Wywiad z panią Katiną, mieszkanką Agistri, na temat dawnych narzędzi codziennego użytku, które współcześnie zostały zastąpione przez nowe

<https://www.youtube.com/watch?v=DAR2CtKFDMY>

Rozdział 2. Ustawodawstwo i regulacje na poziomie lokalnym, krajowym i unijnym

STUDIUM PRZYPADKU 1. Flisactwo (Austria, Czechy, Niemcy, Łotwa, Polska, Hiszpania)

Uniwersytet Warszawski, Polska

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Flisactwo (spław drewna) to tradycyjna forma nawigacji rzecznej polegająca na transportowaniu ściętych pni drzew z prądem rzeki za pomocą drewnianych tratw. Przekazywane z pokolenia na pokolenie zwyczaje flisackie przetrwały od czasów średniowiecza i są praktykowane do dziś. W 2022 roku flisactwo zostało wpisane na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości UNESCO. Wniosek został złożony

wspólnie przez Austrię, Czechy, Niemcy, Łotwę, Polskę i Hiszpanię, co czyni flisactwo potężnym przykładem wspólnego, wielonarodowego dziedzictwa.

Efekty uczenia się:

- Zrozumienie wielowiekowej ciągłości flisactwa oraz sposobu, w jaki przystosowało się ono do zmieniających się warunków społecznych i technologicznych.
- Porównanie podejść stosowanych przez różne kraje w celu ochrony i promocji flisactwa jako elementu dziedzictwa kulturowego.
- Zbadanie relacji między lokalnym zakorzenieniem flisactwa a jego międzynarodowym, transgranicznym charakterem.
- Analiza sposobu, w jaki ponadnarodowa społeczność flisacka koordynuje swoje działania w ramach struktur międzynarodowych.

2. Tło i kontekst

Flisactwo jest przykładem wielonarodowego elementu wpisanego na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości. Jako element dziedzictwa, który przekracza granice państwowe – czego dowodem jest wspólny wniosek złożony przez sześć krajów – flisactwo stanowi przekonujący przykład międzynarodowej współpracy oraz ponadnarodowej wspólnoty zbudowanej na dzielonych tradycjach i praktykach.

Szczególnie intrygujący aspekt promocji i ochrony takiego dziedzictwa leży w koordynacji działań przez ponadnarodową społeczność flisacką, a także w różnicach w podejściach do konserwacji i ochrony podjętych przez poszczególne kraje w celu zabezpieczenia tego wspólnego dobra kulturowego.

Co więcej, wielowiekowa ciągłość społeczności flisackiej oferuje cenny wgląd w to, jak radziła sobie ona w zmieniających się warunkach społecznych i technologicznych, dając podstawę do dyskusji na temat reakcji tej społeczności na zachodzące transformacje.

3. Analiza studium przypadku

Flisactwo to forma śródlądowego transportu wodnego, która polega na przemieszczaniu ściętych pni drzew w dół rzek za pomocą drewnianych tratw. Tradycja ta sięga średniowiecza, kiedy to służyła jako istotna metoda transportu towarów szlakami rzecznyymi.

Z biegiem czasu wokół tej praktyki wyrosła odrębna społeczność flisacka, rozwijając unikalny styl życia dzielony przez jej członków bez względu na ich narodowość. Społeczność tę charakteryzuje własne, specjalistyczne słownictwo, silne poczucie solidarności oraz kultura pracy oparta na współpracy. Współzależny charakter flisactwa dał początek jasnej hierarchii i specjalistycznemu podziałowi pracy wśród flisaków. Praca zespołowa, zaufanie i poczucie przynależności pozostają kluczowymi elementami, głęboko cenionymi przez osoby zaangażowane w tę praktykę. To poczucie wspólnoty wyraża się również w przekazywaniu umiejętności flisackich młodszymi pokoleniom, co zazwyczaj odbywa się w ramach relacji mistrz–uczeń.

Dziedzictwo flisactwa obejmuje całokształt stylu życia flisaka. Nie ogranicza się ono jedynie do technicznej umiejętności nawigacji po rzekach, ale zawiera w sobie także tradycyjne metody budowy tratw, podtrzymywanie międzypokoleniowych zwyczajów i świąt oraz głęboką więź z naturą. Ta bliska relacja z przyrodą jest zakorzeniona również w sezonowym rytmie flisactwa. Jako praktyka ściśle sezonowa, flisactwo jest powiązane z określonymi porami roku, co kształtuje codzienne życie i roczne cykle społeczności flisackich, a tym samym jeszcze mocniej osadza je w ich naturalnym otoczeniu. Ten aspekt jest szczególnie istotny, ponieważ podkreśla rolę flisactwa jako ekologicznie zrównoważonego i zintegrowanego z naturą środka transportu.

Choć zmiany społeczne i technologiczne nie ominęły flisactwa, zachowuje ono silne poczucie ciągłości z przeszłością. Nowoczesne innowacje poprawiły bezpieczeństwo i nawigację, niemniej jednak tradycyjne narzędzia, praktyki, wartości wspólnotowe oraz bliska więź z naturą wciąż stanowią pomost łączący teraźniejszość z poprzednimi pokoleniami. Pod względem społecznym praktyka ta również ewoluowała – od historycznie zdominowanej przez mężczyzn do coraz szerzej wdrażającej równość płci w swoich strukturach.

Co ważne, flisactwo nie ogranicza się do jednego kraju. Stanowi ono prawdziwie ponadnarodowe zjawisko. Każda lokalna społeczność flisacka odzwierciedla cechy swojego najbliższego środowiska naturalnego, co skutkuje wyraźnymi różnicami między regionami. Jednak na szerszym poziomie flisacy dzielą zbiorową tożsamość ukształtowaną przez wspólne umiejętności i styl życia, co plasuje ich w szerszym kontekście międzynarodowym.

Poza swoją rolę wewnątrz własnego środowiska, flisactwo służy również szerszym celom społecznym jako narzędzie animacji kulturalnej i edukacji, które wzmacnia więzi wspólnotowe w całym społeczeństwie.

Flisactwo jest także ściśle powiązane z innymi formami tradycyjnego rzemiosła. Budowa drewnianych tratw wymaga użycia specyficznych narzędzi i materiałów, przez co opiera się na wiedzy i doświadczeniu kowali, powroźników oraz innych rzemieślników. Ochrona flisactwa jako dziedzictwa kulturowego wiąże się zatem również z zachowaniem tego szerszego ekosystemu tradycyjnych zawodów.

Stowarzyszenia flisackie odgrywają kluczową rolę w ochronie i promocji tej praktyki, zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Stowarzyszenia krajowe skupiają się na zachowaniu lokalnych form flisactwa w swoich państwach, dostosowując działania do potrzeb lokalnych społeczności. Jednocześnie organizacje te angażują się w otwarty dialog i wymianę transgraniczną. Na poziomie międzynarodowym Międzynarodowe Stowarzyszenie Flisaków (International Organization of Timber Raftsmen) koordynuje wspólne wysiłki i ułatwia dzielenie się wiedzą ponad granicami.

Jednym ze znaczących osiągnięć tej międzynarodowej współpracy było wpisanie flisactwa na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości UNESCO w 2022 roku. Wniosek został złożony wspólnie przez Austrię, Czechy, Niemcy, Łotwę, Polskę i Hiszpanię, co dowodzi wielonarodowego charakteru flisactwa. Uznanie to potwierdza unikalną naturę tej praktyki: głęboko zakorzenionej w lokalnych kontekstach, a jednocześnie budującej wspólne poczucie przynależności ponad narodami. Flisactwo stanowi tym samym przykład tego, jak jeden element dziedzictwa kulturowego może kształtować ponadnarodową tożsamość, przekraczając bariery językowe i geograficzne oraz służąc jako pomost między społecznościami na całym świecie.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Flisactwo stanowi przykład elementu dziedzictwa, który przekracza granice państwowe. W konsekwencji żaden pojedynczy kraj nie może rościć sobie do niego wyłącznego prawa. Cechy te kształtują ponadnarodową społeczność zdolną do budowania pomostów i przełamywania barier między społeczeństwami zorganizowanymi w ramach swoich państw narodowych.

Flisactwo służy również jako przykład międzynarodowej współpracy, której koordynacja i komunikacja – ze względu na swój wielonarodowy charakter – łączą lokalność z szerszym środowiskiem międzynarodowym, sprzyjając tym samym otwartości i budowaniu więzi między ludźmi.

Wreszcie, flisactwo to wielowiekowa tradycja, która udowodniła swoją zdolność do adaptacji do panujących realiów społecznych i postępu technologicznego, zachowując jednocześnie – dzięki członkom swojej społeczności – poczucie ciągłości i łączności z poprzednimi pokoleniami.

5. Pytania do dyskusji

- W jaki sposób flisactwo dostosowuje się do współczesnych czasów i technologii, zachowując przy tym swoje tradycje, zapewniając ciągłość oraz utrzymując silną więź wspólnotową?
- W jaki sposób flisactwo wchodzi w interakcje z szerszym otoczeniem społecznym poza własną społecznością?
- Jak społeczności flisackie godzą głębokie zakorzenienie w lokalnym środowisku z przynależnością do szerszej, ponadnarodowej wspólnoty flisackiej?
- Jakie są kluczowe różnice i podobieństwa w sposobach, w jakie poszczególne kraje chronią i promują flisactwo jako wspólne międzynarodowe dziedzictwo?
- W jaki sposób ponadnarodowa społeczność flisaków koordynuje działania i promuje swoje tradycje zarówno na poziomie lokalnym, jak i międzynarodowym?

6. Bibliografia

Nomination file no. 01866 for inscription in 2022 on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity, (2022).

<https://ich.unesco.org/doc/download.php?versionID=65593>

UNESCO - Timber rafting.

<https://ich.unesco.org/en/RL/timber-rafting-01866>

UNESCO | Raftsmen. (2022). Raftsmen.

<https://www.raftsmen.org/unesco>

UNESCO. (2022, December 1). Timber rafting. YouTube.

<https://www.youtube.com/watch?v=w3uxleO6tcU>

International Association of Timber Raftsmen. (2022, December 3). EN_Timber Rafting is Intangible Cultural Heritage of Humanity (EN translation). YouTube.

<https://www.youtube.com/watch?v=8q8WPtdaYcQ>

Rozdział 3. Rodzaje NDK – Kategoryzacja Dziedzictwa Niematerialnego

STUDIUM PRZYPADKU 1. Niepublikowane wyniki projektu badawczego dotyczącego niematerialnego dziedzictwa kulturowego na Uniwersytecie Transylwańskim w Braşowie

Uniwersytet Transylwański w Braşowie, Rumunia

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Niniejsze studium przypadku pokrótce przybliży projekt badawczy CarPaTO – *Mapowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego Ziemi Fereskiej (Țara Făgăraşului), Rumunia*, zrealizowany w latach 2018–2019 na Uniwersytecie Transylwanii w Braşowie (UTBv). Skupia się ono na jednym z najbardziej wyjątkowych rezultatów tego projektu: krótkim materiale filmowym (w formacie *cellphilm* – filmie zrealizowanym za pomocą telefonu komórkowego) opowiadającym o zasobach niematerialnego dziedzictwa kulturowego specyficznych dla społeczności Ziemi Fereskiej w Rumunii.

Efekty uczenia się:

- Krótki opis projektu badawczego dotyczącego niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
- Opis produktu cyfrowego promującego niematerialne dziedzictwo kulturowe danego obszaru etnograficznego.
- Prezentacja unikalnego rezultatu projektu badawczego – filmu typu *cellphilm* o niematerialnym dziedzictwie kulturowym.

2. Tło i kontekst

Projekt badawczy CarPaTO – *Mapowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego Ziemi Fereskiej, Rumunia* został zrealizowany przez grupę profesorów z UTBv w Rumunii w latach 2018–2019. Przedsięwzięcie to, sfinansowane ze środków uniwersyteckich, stanowiło odpowiedź na lokalne zapotrzebowanie na wiedzę i zostało podjęte na wniosek administracji okręgowej. Głównym celem projektu była identyfikacja zasobów niematerialnego dziedzictwa kulturowego w regionie Țara Făgărașului (Okręg Braşów) – obszarze o specyficznej tożsamości historycznej i etnograficznej na kulturowej mapie Rumunii. Badacze przeprowadzili serię wywiadów ze specjalistami w dziedzinie dziedzictwa kulturowego oraz zrealizowali szeroko zakrojone badania terenowe w gminach Ziemi Fereskiej. W ich trakcie zidentyfikowali lokalne zasoby kulturowe zgodnie z definicją niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO, a następnie zaproponowali kierunki działań służące ochronie tego typu dziedzictwa (Sorea i Csesznek, 2020).

3. Analiza studium przypadku

Oprócz raportu z badań członkowie zespołu zdecydowali się zaprezentować wyniki prac terenowych poprzez serię specjalnych przedsięwzięć, takich jak barwna wystawa fotograficzna, wystawa kulinarna, podczas której przygotowywano i degustowano tradycyjne potrawy z tego regionu, oraz film typu *cellphilm*, który jest wykorzystywany przez zespół jako materiał dydaktyczny.

Cellphilm to produkt wideo, który nie jest tworzony przez profesjonalistów ani przy użyciu wysoce specjalistycznej technologii, lecz powstaje amatorsko za pomocą telefonów komórkowych. *Cellphilm* zrealizowany w ramach projektu CarPaTO, zatytułowany „Țara Făgărașului 2019. Patrimoniul cultural imaterial” (Ziemia Fereska 2019. Niematerialne dziedzictwo kulturowe), to dokument etnograficzny zawierający zdjęcia i materiały wideo zebrane podczas badań terenowych. Jest on podzielony na kilka rozdziałów, z których każdy przedstawia inny wymiar niematerialnego dziedzictwa kulturowego zgodnie z definicją UNESCO. Tło muzyczne filmu składa się z tradycyjnych pieśni należących do muzycznego dziedzictwa regionu Făgăraș.

Praca nad realizacją tego filmu była przedsięwzięciem zespołowym, w które zaangażowano również inne osoby ze społeczności akademickiej oraz prywatnych sieci kontaktów członków zespołu. Byli to między innymi dawni studenci będący solistami wokalnymi, a nawet dzieci samych autorów – studenci innych uczelni, którzy pomogli w montażu filmu oraz w tłumaczeniu tekstów na język angielski.

Zamieszczone poniżej zdjęcia pochodzą z treści filmu zrealizowanego w ramach projektu (w formie zrzutów ekranu – pierwsze cztery) oraz z wystawy fotograficznej z 2019 roku, która była prezentowana w Centrum Konferencyjnym Uniwersytetu Transylwanii w Braszowie oraz w Muzeum Historii w Făgăraș, mieszczącym się w średniowiecznej twierdzy w centrum miasta (ostatnie dwa). Zdjęcia pochodzą z prywatnego archiwum badacza projektu CarPaTO, którzy są jednocześnie członkami projektu INThrace (zespół UTBv).

Źródło: Codrina Csesznek i Daniela Sorea

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Opisany powyżej projekt badawczy przyczynił się nie tylko do osiągnięcia wyników stricte naukowych, takich jak raport z badań czy artykuły naukowe, ale stał się również platformą dla działań mających na celu tworzenie produktów cyfrowych i społecznościowych. Ich rolą jest prezentowanie, ochrona oraz promowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Opisany jako nowatorski produkt film typu *cellphilm*, a także fotografie czy inne materiały wideo przygotowane przez badaczy podczas prac terenowych, mogą odgrywać ważną rolę edukacyjną oraz zwiększać świadomość i zainteresowanie opinii publicznej zasobami niematerialnego dziedzictwa kulturowego specyficznymi dla współczesnych społeczności.

5. Pytania do dyskusji

- Co było głównym celem projektu badawczego CarPaTO – *Mapowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego Ziemi Fereskiej (Țara Făgărașului), Rumunia?*
- Wymień dwa nowatorskie rezultaty tego projektu badawczego.
- Czym jest *cellphilm* i w jaki sposób badacze realizujący projekt wykorzystali tę technikę?
- Jak oceniasz wykorzystanie i realizację filmu typu *cellphilm* jako materiału edukacyjnego?

6. Bibliografia

Sorea, D., Csesznek, C. (2020) Intangible cultural heritage of the Făgăraș Land. Priority dimensions. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov*, Vol. 13 (62), No. 1, Special Issue, 155-164. DOI: <https://doi.org/10.31926/but.ssl.2020.13.62.3.16>

STUDIUM PRZYPADKU 2. Zaangażowanie społeczności w wydarzenie promujące lokalne dziedzictwo kulturowe w Drăguș, Rumunia

Uniwersytet Transylwański w Braşowie, Rumunia

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Niniejsze studium przypadku przybliża formy zaangażowania społeczności w ochronę i promocję niematerialnego dziedzictwa kulturowego w małej, lecz aktywnej społeczno-kulturowo miejscowości w południowej Transylwanii w Rumunii.

Efekty uczenia się:

- Opis wydarzenia służącego zachowaniu i promocji lokalnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zintegrowanego ze współczesną inicjatywą – promocją książki.
- Prezentacja mechanizmów zaangażowania społeczności w organizację wydarzenia kulturalnego.
- Egzemplifikacja mechanizmu informacji zwrotnej (feedbacku) po zakończeniu wydarzenia.

2. Tło i kontekst

Gmina Drăguș w okręgu Braşów (Rumunia) stanowi przykład dobrej praktyki w zakresie ochrony i promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Gmina ta położona jest w zachodniej części okręgu Braşów, u podnóża najwyższych gór w Rumunii. Jest to mała społeczność wiejska licząca 971 mieszkańców (według spisu powszechnego z 2021 roku, źródło: Wikipedia), ale niezwykle aktywna pod względem kulturalnym, posiadająca bogate zasoby folklorystyczne oraz tradycje. Każdego roku odbywają się tu liczne wydarzenia, które angażują różne

grupy i środowiska społeczne w utrzymanie i utrwalanie tradycji kulturowych. Władze samorządowe, lokalni liderzy w dziedzinie administracji i edukacji, a także szereg liderów nieformalnych są inicjatorami i organizatorami różnorodnych wydarzeń oraz działań kulturalnych (Csesznek, 2023).

3. Analiza studium przypadku

Niniejsze studium przypadku przedstawia wydarzenie zainicjowane przez nieformalnego lokalnego lidera, pisarza, byłego burmistrza, a obecnie emeryta – Vasile Popa. Zdecydował on o zorganizowaniu promocji jednej ze swoich książek w Centrum Kultury w gminie, która odbyła się 22 października 2023 roku. Poza tym głównym celem, wydarzenie to stało się prawdziwym świętem lokalnego dziedzictwa kulturowego, z silnym wymiarem zaangażowania społeczności. Przez cztery godziny, w sali pięknie udekorowanej obiektami lokalnego dziedzictwa, tworzył się dialog między folklorem a literaturą współczesną, między przemówieniami a muzyką, ale także między mieszkańcami a gośćmi spoza wspólnoty: nauczycielami szkół średnich i wykładowcami akademickimi z Rumunii i USA, dziennikarzami, księżmi, artystami itd.

Promocja lokalnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego odbywała się na wiele sposobów, z których każdy był wspierany przez dobrowolne uczestnictwo osób prywatnych oraz grup ze społeczności, w następujący sposób:

- Szkoła podstawowa z gminy wzięła udział wraz z uczniowskim zespołem folklorystycznym – grupą z tradycjami, która od dziesięcioleci chroni i promuje stroje ludowe, tańce i lokalną muzykę, a także inne tradycje etnograficzne, takie jak zwyczaje weselne, święta zimowe czy dożynki.
- Cerkiew zaangażowała się poprzez udział chóru kobiecego, który posiada bogaty repertuar autentycznych pieśni ludowych i religijnych.
- Dyrektorka najważniejszego liceum w regionie włączyła się w organizację i przebieg wydarzenia, a także wygłosiła przemówienie edukacyjne na temat literatury i lokalnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
- Sąsiedzi oraz krewni inicjatora wydarzenia przygotowali bufet z lokalnymi słodkościami i napojami, wykonanymi domowym sposobem według tradycyjnych receptur.

- Goście spoza społeczności mieli okazję przemówić do publiczności i podzielić się swoimi wrażeniami.
- Większość mieszkańców uczestniczących w wydarzeniu miała na sobie stroje ludowe, które są niezwykle cenione w tej społeczności i uznawane za unikalne w skali całej Rumunii.
- Ciocia inicjatora tego wydarzenia, Zorița Poparad – jedna z najstarszych mieszkanek wioski, mająca 91 lat – została zaproszona, by zaśpiewać na scenie bardzo stare dojny, nieznane szerszej publiczności (dojna to rodzaj tradycyjnej rumuńskiej pieśni wpisanej na listę dziedzictwa UNESCO). Wywołało to chwile wielkiego wzruszenia i wygenerowało burzę oklasków dla jej kunsztu artystycznego. Później żona Vasile Popa, również pisarka i emerytowana nauczycielka języka rumuńskiego, zadedykowała Zoriży Poparad poruszający wiersz w swojej najnowszej książce – jako formę wdzięczności, ale też jako sposób na podnoszenie świadomości o wartościach niematerialnego dziedzictwa, które potrafią wzmacniać tożsamość i solidarność społeczności. Jako przykład nowoczesnego mechanizmu intelektualnego służącego ochronie lokalnej tradycji kulturowej i wartości, ale także jako mechanizm informacji zwrotnej po wydarzeniu, prezentujemy tutaj ten wiersz, zatytułowany Prosta historia: „W wieku dziewięćdziesięciu jeden lat i ciężarów, / jakby to wszystko było wczoraj, / jej lata mają w sobie chłód córki / z czasów dzieciństwa, / jej lata mają ogród o zapachu skoszonego siana / o zmierzchu, / mają zapach musztardy w oknach / uśmiechającej się do śniegów na grzbietach gór, / jej lata mają opowieść w kolorach dywanów / tkanych późno w nocy przy świecach, / mają łzę myśli aż do księżycy, / a dojna w rytm bicia serc brzmi / z tęsknotą ze ścieżek i łąk / na czas, / gdy będziesz tam w górze, wśród swoich, / hehe!...” (Pop, 2023, s. 118).

Opisane powyżej wydarzenie zostało nagłośnione w lokalnej prasie i spotkało się z uznaniem uczestników – zarówno członków społeczności, jak i gości. Poniższe zdjęcia przedstawiają migawki z tego wydarzenia. Pochodzą one z prywatnego archiwum badacza projektu InThrace (zespół UTBv).

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Tego rodzaju wydarzenia mają na celu przyczynienie się do zachowania lokalnego dziedzictwa kulturowego, promocji zasobów dziedzictwa do celów edukacyjnych i gospodarczych oraz wzmocnienia lokalnej tożsamości. Formy zaangażowania społeczności przyczyniają się również do budowania zaufania, kapitału społecznego oraz odporności wspólnoty.

5. Pytania do dyskusji

- Co wyróżnia gminę Drăguș pod względem życia kulturalnego?
- Jaki był cel organizacji wydarzenia opisanego w tym studium przypadku?
- Wymień trzy sposoby zaangażowania społeczności w organizację opisanego wyżej wydarzenia.
- Jak oceniasz intelektualną informację zwrotną (feedback) w formie poezji zaprezentowanej w tym studium przypadku?

6. Bibliografia

Csesznek, C. (2023). Forms of Community Participation in Creating Cultural Vitality Insights from Drăguș, Romania. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov*, Vol. 16 (65), No. 1, 39-48. DOI: <https://doi.org/10.31926/but.ssl.2023.16.65.1.4>

Drăguș, Brașov.
https://ro.wikipedia.org/wiki/Dr%C4%83gu%C8%99,_Bra%C8%99ov,
accessed: 17.03.2025

Pop, V. (2023). *A kind of geometry of words*. Făgăraș: Editura Agaton.

Rozdział 4. Objaśnienie wartości dziedzictwa turystycznego i jego wpływu na kulturę, gospodarkę i społeczeństwo

STUDIUM PRZYPADKU 1. Winnice na wyspie Pico, Portugalia – równoważenie turystyki kulturowej i lokalnej tożsamości

Uniwersytet Azorów, Portugalia

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Krajobraz kulturowy winnic na wyspie Pico, wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w 2004 roku, stanowi przekonujący przykład tego, jak krajobrazy kulturowe ukształtowane przez tradycyjne praktyki mogą wspierać zrównoważony rozwój. Tradycja winiarska wyspy Pico, definiowana przez charakterystyczne *currais* (winnice otoczone kamiennymi murkami), ukazuje harmonijną relację między działalnością człowieka a wymagającym środowiskiem wulkanicznym. Niniejsze studium przypadku analizuje wartość dziedzictwa winnic na Pico przez pryzmat ochrony kultury, rozwoju gospodarczego oraz tożsamości społeczności. Pokazuje ono, jak turystyka dziedzictwa kulturowego – a zwłaszcza ekoturystyka – wygenerowała nowe możliwości dla lokalnych przedsiębiorstw, jednocześnie wzmacniając dumę społeczności z tradycyjnych praktyk. Jednocześnie opracowanie odnosi się do wyzwań, takich jak sezonowość, ryzyko nadmiernej komercjalizacji oraz konieczność zachowania autentyczności w obliczu rosnącego popytu turystycznego. Analizując ten przykład, studenci mogą zrozumieć złożone interakcje między kulturą, gospodarką i społeczeństwem w ramach dziedzictwa turystycznego.

Efekty uczenia się:

- **LO1.** Wyjaśnienie kulturowego znaczenia krajobrazu winnic na Pico oraz jego roli w zachowaniu lokalnej tożsamości.

- **LO2.** Analiza wpływu enoturystyki na gospodarkę oraz jej potencjału w zakresie wspierania małego, zarządzanego przez społeczność rozwoju.
- **LO3.** Ocena strategii mających na celu zachowanie autentyczności turystyki dziedzictwa kulturowego przy jednoczesnym stawianiu czoła wyzwaniom związanym ze zrównoważonym rozwojem.

2. Tło i kontekst

Pico to druga co do wielkości (46 km długości) wyspa Azorów, położona 17,5 km na południe od wyspy São Jorge i 7 km na wschód od wyspy Faial, w obszarze znanym jako „Trójkąt”. To właśnie na niej znajduje się najwyższy szczyt Portugalii. Pierwsze kolonie na wyspie zostały założone około 1460 roku przez osadników z północnych rejonów Portugalii kontynentalnej. Nowo przybyli najpierw założyli swoją bazę w osadzie Lajes. Podobnie jak na większości azorskich wysp (np. São Miguel), ich podstawowym zajęciem było rolnictwo, na które silny wpływ miał przemysł eksportowy sąsiedniej wyspy Faial. Pomimo surowości i wulkanicznych gleb, osadnicy założyli tam przemysł związany z barwieniem urzetem farbiarskim, a później przemysł winiarski. Ta ostatnia branża rozkwitała – wyłączając okresy erupcji wulkanicznych w XVIII wieku – aż do drugiej połowy XIX wieku, kiedy to rozprzestrzenienie się choroby grzybowej atakującej winorośle doprowadziło do zniszczenia i porzucenia wielu winnic (Albergaria i Jacques, 2013). Wywołało to na wyspie kryzys, który trwał aż do XX wieku.

W okresie swojej ekspansji wina z Pico, zwłaszcza wino „Verdelho”, były wysoko cenione w wielu krajach – od Anglii po Amerykę Północną, trafiając nawet do pałaców carskich w Rosji. Działania na rzecz odnowienia winiarstwa objęły m.in. założenie w 1949 roku Spółdzielni Winiarskiej Wyspy Pico, która miała na celu odtworzenie szlachetnych odmian winogron i tradycyjnej kultury uprawy winorośli. W 2004 roku Krajobraz kulturowy winnic na wyspie Pico został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, co stanowiło uznanie dla tego unikalnego krajobrazu winiarskiego i dało impuls do rozwoju enoturystyki. Dziś przemysł winiarski na Pico rozkwita (Jordão i in., 2024; Quintela i in., 2023), łącząc historyczne praktyki z nowoczesnymi technikami, i nadal stanowi kluczowy element gospodarki oraz tożsamości kulturowej wyspy. Aby

dowiedzieć się więcej o historii winiarstwa na Pico, warto obejrzeć poniższy film dokumentalny dostępny w serwisie YouTube:

<https://www.youtube.com/watch?v=MD7uZB5cyl0>.

3. Analiza studium przypadku

Krajobraz winnic na wyspie Pico w gminie Madalena, wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, słynie z kultury winiarskiej oraz historycznych winnic (patrz Rysunek 1). Podziwiając te bogate w kulturę winiarską krajobrazy, sklasyfikowane przez UNESCO jako światowe dziedzictwo, turyści mogą odwiedzić Muzeum Wina oraz Spółdzielnię Winiarską na Pico (Cooperative Vitivinícola do Pico), skosztować różnych win i likierów z Pico, a także poznać historię lokalnego przemysłu winiarskiego.

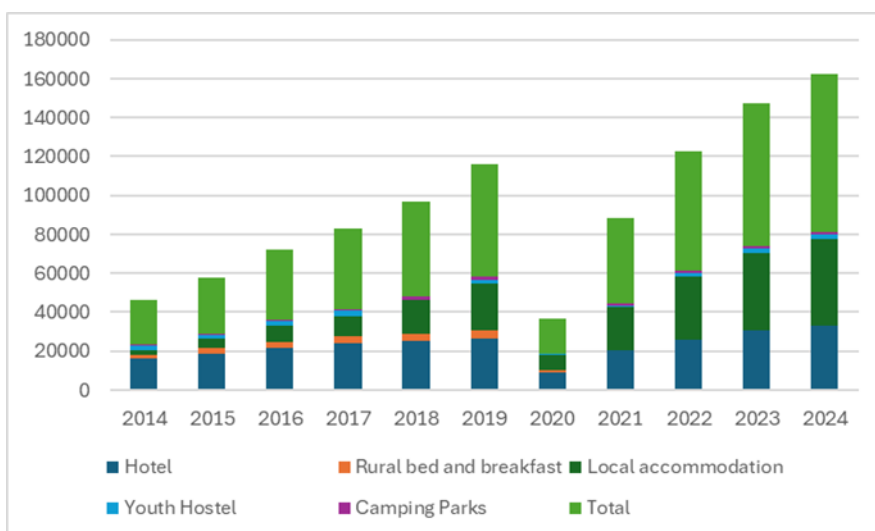
Rysunek 1 – Winnice na Pico

W ciągu ostatnich dwóch dekad podjęto szereg inicjatyw mających na celu waloryzację i utrzymanie dziedzictwa przyrodniczego. W 2004 roku krajobraz kulturowy winnic na wyspie Pico został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W 2012 roku Pico otrzymało złotą nagrodę Quality Coast Gold Award za wysiłki na rzecz stania się kierunkiem zrównoważonej turystyki.

Te dwie międzynarodowe akredytacje zwiększyły rozpoznawalność Pico na świecie. Turystyka związana z winnicami na Pico znacząco się rozwinęła, a liczba odwiedzających wzrosła w odpowiedzi na rosnące zainteresowanie podróżami opartymi na zrównoważonym rozwoju i dziedzictwie kulturowym. W wrześniu 2024 roku na Azorach odnotowano ponad 509 000 noclegów, co oznacza wzrost o 8,2% w skali roku, podczas gdy na samej wyspie Pico liczba przybywających pasażerów wzrosła o 22,7%. Ten napływ ożywił inwestycje w hotelarstwo, infrastrukturę oraz turystykę doświadczeń, w tym w zwiedzanie winnic z przewodnikiem i inicjatywy enoturystyczne. Poprzez zachowanie tradycyjnych metod rolniczych przy jednoczesnym dostosowaniu się do współczesnych wymogów zrównoważonego rozwoju, Pico stanowi przykład potencjału krajobrazów dziedzictwa w budowaniu zarówno odporności ekologicznej, jak i rentowności ekonomicznej. Liczba turystów na wyspie Pico podwoiła się w ciągu dekady, osiągając w 2024 roku poziom ponad 81 000 odwiedzających (patrz Rysunek 2).

Rysunek 2 – Ewolucja liczby turystów odwiedzających wyspę Pico

System *currais*, stanowiący integralny element lokalnych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, ogranicza erozję gleby, chroni winorośle przed atlantyckimi wiatrami i optymalizuje zatrzymywanie wilgoci w porowatym, wulkanicznym podłożu wyspy. Ta tradycyjna metoda zwiększa bioróżnorodność przy jednoczesnym minimalizowaniu nakładów zewnętrznych, co wpisuje się w szersze cele ochrony przyrody, w tym w decyzję rządu Azorów o objęciu

ochroną 25% obszaru regionu. Lokalne spółdzielnie winiarskie integrują te historyczne praktyki ze współczesnymi inicjatywami na rzecz zrównoważonego rozwoju, wspierając ponad 250 drobnych hodowców i wzmacniając rozwój gospodarczy oparty na społeczności.

Odwiedzający wyspę Pico na Azorach mogą oddać się naprawdę wyjątkowym doświadczeniom ekoturystycznym, zakorzenionym w wielowiekowych tradycjach winiarskich i zapierających dech w piersiach wulkanicznych krajobrazach. Wpisana na listę UNESCO kultura uprawy winorośli definiowana jest przez kultowe *currais* – murki z czarnego bazaltu, które chronią winorośle przed oceanicznymi wiatrami i solą – tworząc zachwycającą wizualnie mozaikę na całej wyspie. Turyści mogą odkrywać to dziedzictwo podczas spacerów po winnicach z przewodnikiem, sesji degustacji wina w lokalnych winiarniach oraz w Spółdzielni Winiarskiej na Pico (Cooperativa Vitivinícola do Pico), a także w trakcie wizyt edukacyjnych w Muzeum Wina (*Museu do Vinho*), mieszczącym się w dawnym klasztorze Karmelitów. Doświadczenia te oferują coś więcej niż tylko smak nagradzanego Verdelho i innych lokalnych win – zapraszają gości do zrozumienia głębokiej więzi między ziemią, ludźmi a zrównoważonymi metodami rolniczymi, które przetrwały przez pokolenia. Dopełnione lokalną gastronomią i panoramicznymi widokami na górę Pico (Tiago i in., 2021), te aktywności enoturystyczne tworzą wielozmysłową podróż, która łączy kulturę, naturę i tradycję w jednym z najbardziej charakterystycznych regionów winiarskich na świecie.

Rozwój enoturystyki wokół winnic na Pico przyniósł lokalnej ludności znaczącą wartość ekonomiczną poprzez stworzenie nowych źródeł dochodu i rewitalizację tradycyjnych gałęzi przemysłu. Mali producenci wina, z których wielu prowadzi firmy rodzinne, odnieśli korzyści z rosnącego popytu na lokalne wina, co doprowadziło do rozszerzenia produkcji i stworzenia miejsc pracy w uprawie winorośli oraz przetwórstwie wina. Lokalni przewodnicy, rzemieślnicy, dostawcy usług noclegowych i restauratorzy również odnotowali zyski ekonomiczne, jako że turyści poszukują autentycznych, immersyjnych doświadczeń łączących ich z kulturą i kuchnią Pico. Ponadto ochrona i promocja krajobrazu winnic zachęciły do rozwoju przedsięwzięć komplementarnych – takich jak kwatery agroturystyczne, restauracje typu *farm-to-table* (od pola do stołu) oraz wydarzenia kulturalne – sprzyjając budowaniu bardziej zróżnicowanej i odpornej gospodarki lokalnej. Co ważne, korzyści te mają charakter wspólnotowy, co

gwarantuje, że zyski ekonomiczne z turystyki krążą w obrębie wyspy i wspierają zrównoważony rozwój zakorzeniony w lokalnej tożsamości oraz dziedzictwie.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Przypadek winnic na wyspie Pico doskonale ilustruje potencjał płynący z integracji dziedzictwa kulturowego i zrównoważonej turystyki w celu wspierania odporności gospodarczej, upodmiotowienia społeczności oraz ochrony środowiska. Uznany przez UNESCO krajobraz winnic – ukształtowany przez stulecia tradycyjnej uprawy winorośli wewnątrz kamiennych murków (*currais*) – służy zarówno jako żywe dziedzictwo kulturowe, jak i katalizator lokalnego rozwoju poprzez enoturystykę. Promowanie kultury winiarskiej na Pico dało impuls do rewitalizacji historycznych praktyk, rozwoju małych przedsiębiorstw oraz wzrostu międzynarodowej rozpoznawalności, co podniosło atrakcyjność turystyczną wyspy, jednocześnie wzmacniając regionalną tożsamość.

Patrząc w przyszłość, klucz do rozwoju produkcji wina i enoturystyki na Pico leży w zachowaniu równowagi między wzrostem a ochroną. W obliczu stale rosnącej liczby odwiedzających, interesariusze muszą inwestować w strategie, które ochronią autentyczność krajobrazu oraz zrównoważony charakter przemysłu winiarskiego. Obejmuje to promowanie turystyki poza sezonem, dywersyfikację doświadczeń wykraczających poza same degustacje (np. warsztaty rolnicze i szlaki kulturowe) oraz wzmacnianie wsparcia dla lokalnych producentów. Wdrażanie cyfrowego storytellingu i zielonych praktyk, a także zacieśnianie współpracy między instytucjami publicznymi a sektorem prywatnym, będą kluczowe dla zapewnienia długoterminowej żywotności tego krajobrazu dziedzictwa. Doświadczenia Pico stanowią cenny model dla innych miejsc opierających swój rozwój na dziedzictwie, pokazując, jak tradycyjna wiedza i inicjatywy zarządzane przez społeczność mogą przyczynić się do budowania bardziej inkluzywnej i zrównoważonej gospodarki turystycznej.

5. Pytania do dyskusji

- Pytanie 1. W jaki sposób tradycyjny krajobraz winnic na wyspie Pico przyczynia się zarówno do ochrony kultury, jak i rozwoju turystyki?

- Pytanie 2. Jakie są główne korzyści gospodarcze i wyzwania związane z rozwojem enoturystyki na Pico i jak wpływają one na lokalną ludność?
- Pytanie 3. W jaki sposób inicjatywy turystyczne oparte na dziedzictwie, takie jak te na Pico, mogą pogodzić autentyczność ze zrównoważonym rozwojem w obliczu rosnącego popytu turystycznego?

6. Bibliografia

Albergaria, I., & Jacques, D. (2023). The Pico and Santa Maria vineyards: 'Heroic viticulture' in the Azores. In *Routledge Handbook of Cultural Landscape Practice* (pp. 409-416). Routledge.

Jordão, A. M., Correia, A. C., Martins, B., Romão, A., & Oliveira, B. (2024). General Physicochemical Parameters, Phenolic Composition, and Varietal Aromatic Potential of Three Red *Vitis vinifera* Varieties ("Merlot", Syrah", and "Saborinho") Cultivated on Pico Island - Azores Archipelago. *International Journal of Plant Biology*, 15(4), 1369-1390.

Quintela, J. A., Albuquerque, H., & Rodríguez, A. D. (2023). Atlantic Vineyards: Reflecting on the Wine tourism Potential of the Azores. *Turismo: Revista de Estudios de Turismo de Canarias y Macaronesia*, (12), 37-47.

Tiago, F., Fonseca, J., Chaves, D., & Borges-Tiago, T. (2021). A look into the trilogy: food, tourism, and cultural entrepreneurship. *Turismo sénior: Abordagens, sustentabilidade e boas práticas*, 10.

Linki:

<https://www.youtube.com/watch?v=8EdJjXjXVfY>

STUDIUM PRZYPADKU 2. Ekomuzeum Batana w Rovinju, Chorwacja

Uniwersytet Zagrzebski, Chorwacja

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Ekomuzeum Batana w Rovinju (Chorwacja) reprezentuje pionierskie podejście do ochrony i promocji dziedzictwa morskiego poprzez partycypację społeczną i praktyki ekomuzealne. Poświęcone tradycyjnej łodzi rybackiej znanej jako batana, muzeum chroni zarówno materialne, jak i niematerialne aspekty kultury morskiej Rovinja. Uznane przez UNESCO oraz kilka międzynarodowych organizacji zajmujących się dziedzictwem, Ekomuzeum Batana pokazuje, jak lokalne tradycje mogą być w innowacyjny sposób włączane w zrównoważoną turystykę, rozwój gospodarczy i edukację kulturową. Ten przypadek dostarcza kluczowych wniosków na temat zarządzania obiektami dziedzictwa kulturowego za pomocą strategii opartych na społeczności i współuczestnictwie.

Efekty uczenia się:

LO1. Opisanie kulturowego i historycznego znaczenia łodzi batana oraz jej roli w zachowaniu tradycji morskich w Rovinju.

LO2. Analiza wpływu podejść ekomuzealnych na zrównoważoną turystykę i lokalny rozwój gospodarczy.

LO3. Ocena roli partycypacji społecznej w ochronie i przekazywaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

2. Tło i kontekst

Założone w 2004 roku Ekomuzeum Batana jest pierwszą tego typu placówką w Chorwacji i służy jako centrum zachowania batany – tradycyjnej łodzi rybackiej o płaskim dnie – oraz powiązanych z nią morskich tradycji Rovinja. Działalność muzeum jest wpisana do Rejestru Dobrych Praktyk UNESCO w zakresie Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości.

Muzeum składa się z kilku wzajemnie powiązanych elementów: Domu Batany (centrum dokumentacji i interpretacji), stoczni Mali Škver (gdzie budowane są tradycyjne łodzie), tematycznych regat i festiwali oraz interaktywnych wycieczek pieszych i morskich. Muzeum mieści się w tradycyjnym, XVII-wiecznym domu w Rovinju, chroniąc zarówno dziedzictwo architektoniczne, jak i kulturowe. Wystawy są wielojęzyczne (w dialekcie Rovinja, po chorwacku i włosku), co zapewnia inkluzywność oraz ochronę języka mniejszości.

Poprzez wystawy multimedialne, nagrania audiowizualne oraz wkład lokalnych mieszkańców, muzeum dokumentuje umiejętności szkutnicze, muzykę rybaków z Rovinja (*bitinada*) oraz regionalne zwyczaje. Ekomuzeum Batana integruje narzędzia cyfrowe, takie jak aplikacje mobilne i wirtualne spacer, aby zwiększyć dostępność i zaangażowanie odbiorców.

3. Analiza studium przypadku

Ekomuzeum Batana skutecznie łączy ochronę dziedzictwa kulturowego z rozwojem turystyki, kładąc nacisk na edukację, inkluzywność oraz zrównoważony rozwój. Budowa nowych łodzi batana w stoczni Mali Škver, wraz z regatami i festiwalami, wzmacnia lokalne rzemiosło i podtrzymuje umiejętności niematerialne. Wydarzenia takie jak Regaty Tradycyjnych Łodzi w Rovinju czy tematyczne spacer śladami Batany łączą odwiedzających z żywym dziedzictwem.

Pod względem ekonomicznym muzeum wspiera źródła utrzymania lokalnej ludności poprzez turystykę. Przychody ze sprzedaży biletów, wydarzeń kulturalnych oraz gastronomii wspierają działalność i innowacje muzeum. Stowarzyszenie Domu Batany (Batana House Association) oferuje tradycyjne posiłki i rzemiosło, łącząc dziedzictwo z turystyką doświadczeń. Dedykowany sklep z pamiątkami promuje lokalne rzemiosło i pełni funkcję punktu informacyjnego.

W wymiarze społecznym muzeum sprzyja zaangażowaniu społeczności. Lokalni rybacy i mieszkańcy aktywnie uczestniczą w tworzeniu wystaw oraz prowadzeniu warsztatów z tradycyjnych umiejętności, takich jak naprawianie sieci czy zaplatanie liny. Działania kulturalne prowadzone przez Centrum Sztuk

Wizualnych Batana oraz festiwale społecznościowe zapewniają międzypokoleniowy przekaz wiedzy morskiej.

Ekomuzealny model muzeum kładzie nacisk na upodmiotowienie społeczności, dialog międzykulturowy oraz współpracę międzynarodową. Placówka jest członkiem kilku europejskich sieci dziedzictwa morskiego i angażuje się w projekty takie jak Adriatic PorTLand oraz Sea Beyond, promując zrównoważony rozwój oceanów i działania edukacyjne. Nagrody przyznane przez chorwackie i europejskie instytucje zajmujące się dziedzictwem potwierdzają jej sukces.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Ekomuzeum Batana doskonale ilustruje, jak instytucje dziedzictwa oparte na społeczności mogą wspierać zrównoważoną turystykę, rozwój gospodarczy oraz ciągłość kulturową. Poprzez integrację tradycyjnej wiedzy morskiej z interaktywnymi i edukacyjnymi programami, muzeum wzmacnia tożsamość kulturową Rovinja, jednocześnie pozycjonując się jako model międzynarodowych dobrych praktyk w zakresie ochrony dziedzictwa. Przyszłe wysiłki skupią się na zwiększaniu partycypacji cyfrowej, rozwijaniu współpracy transgranicznej oraz dalszym włączaniu dziedzictwa morskiego w strategię rozwoju obszarów nadmorskich poprzez projekty takie jak Adriatic PorTLand.

5. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** W jaki sposób Ekomuzeum Batana chroni i promuje dziedzictwo morskie Rovinja?

Pytanie 2. Na jakie sposoby ekomuzealny model muzeum przyczynia się do zrównoważonej turystyki i lokalnego rozwoju gospodarczego?

Pytanie 3. Jak zaangażowanie społeczności może usprawnić ochronę i przekazywanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego w kontekście turystycznym?

6. Bibliografia

<https://www.batana.org/en/home/>

<https://ich.unesco.org/en/BSP/community-project-of-safeguarding-the-living-culture-of-rovinj-rovigno-the-batana-ecomuseum-01098>

STUDIUM PRZYPADKU 3. Stara wieś Kumrovec

Uniwersytet Zagrzebski, Chorwacja

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Muzeum „Staro Selo” w Kumrovcu, etnograficzne muzeum na wolnym powietrzu (skansen) w regionie Hrvatsko Zagorje w Chorwacji, stanowi przykład pozytywnego wpływu turystyki dziedzictwa kulturowego na ochronę kultury, wzrost gospodarczy i spójność społeczną. Poprzez ochronę materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego muzeum wspiera lokalną tożsamość, podtrzymuje tradycyjne rzemiosło i stymuluje zaangażowanie społeczności. Pod względem ekonomicznym inicjatywy związane z turystyką dziedzictwa pobudzają lokalną przedsiębiorczość, rynki rzemieślnicze oraz praktyki zrównoważonej turystyki. Zaangażowanie społeczności poprzez interaktywne warsztaty wzmacnia lokalną dumę i zapewnia międzypokoleniowy przekaz wiedzy. Niniejsze opracowanie odnosi się do kwestii kluczowego znaczenia, jakim jest zachowanie autentyczności przy jednoczesnym rozwoju turystyki.

Efekty uczenia się:

1. **LO1.** Wyjaśnienie znaczenia Muzeum „Staro Selo” w Kumrovcu dla zachowania tożsamości kulturowej regionu Hrvatsko Zagorje.
2. **LO2.** Analiza wpływu ekonomicznego inicjatyw turystyki dziedzictwa kulturowego na lokalny rozwój i tradycyjne rzemiosło.
3. **LO3.** Ocena strategii zaangażowania społeczności stosowanych przez „Staro Selo” w Kumrovcu w celu budowania spójności społecznej i zrównoważonego rozwoju.

2. Tło i kontekst

„Staro Selo” Kumrovec znajduje się w Hrvatskim Zagorju – bogatym historycznie i kulturowo regionie w północno-zachodniej Chorwacji, słynącym z charakterystycznej architektury ludowej oraz wiejskich zwyczajów, które zachowały się w dobrze udokumentowanej formie z przełomu XIX i XX wieku. Utworzone jako etnograficzne muzeum na wolnym powietrzu, „Staro Selo”

Kumrovec zabezpieczyło i odrestaurowało tradycyjne domy z drewna i kamienia, budynki gospodarcze oraz warsztaty rzemieślnicze.

Muzeum służy jako żywy obraz dawnego wiejskiego życia w tym regionie oraz tradycyjnego rzemiosła, przybliżając takie profesje jak tkactwo, kowalstwo czy garncarstwo. Aktywnie angażuje ono lokalnych rzemieślników w wystawy i interaktywne warsztaty mające na celu ochronę tych tradycyjnych umiejętności. Od momentu powstania muzeum stało się istotną atrakcją kulturalną, stymulującą lokalną turystykę i działalność gospodarczą poprzez inicjatywy takie jak Centrum Tradycyjnych Rzemiosł i Umiejętności (założone w 2007 roku) oraz nagradzany projekt CRAFTATTRACT.

3. Analiza studium przypadku

Muzeum „Staro Selo” w Kumrovcu skutecznie łączy ochronę kultury z rozwojem gospodarczym i społecznym. Kluczowe inicjatywy kulturalne, takie jak wystawa „Tradycyjna architektura Hrvatskiego Zagorja”, edukują zarówno turystów, jak i lokalnych interesariuszy w zakresie historycznych technik budowlanych, zachęcając do współczesnego wykorzystania tych metod. Ponadto interaktywne warsztaty muzealne, takie jak „Kwiaty z papieru” czy „Wytwarzanie grzebieni”, kładą nacisk na dziedzictwo niematerialne, ułatwiając praktyczne uczestnictwo i międzypokoleniową wymianę wiedzy.

Pod względem ekonomicznym muzeum w istotny sposób przyczynia się do dobrobytu regionu, przyciągając tysiące odwiedzających każdego roku. Turystyka dziedzictwa kulturowego zwiększyła popyt na lokalne miejsca noclegowe, produkty rzemieślnicze oraz usługi gastronomiczne. Dzięki inicjatywom takim jak projekt CRAFTATTRACT tradycyjne rzemiosło stało się kluczowym atutem gospodarczym, wspieranym przez współpracę z międzynarodowymi instytucjami kultury (takimi jak Forum Kultur Słowiańskich) czy krajowymi organizacjami (jak Croatia Nostra). Pamiątki, takie jak tradycyjne zabawki, ceramika czy figurki z piernika wytwarzane w ramach inicjatyw muzealnych, dodatkowo wzmocniły rozpoznawalność i żywotność ekonomiczną regionu.

Wpływ społeczny muzeum jest głęboki, co widać po warsztatach zaprojektowanych specjalnie z myślą o angażowaniu lokalnych rodzin, szkół i grup społecznych. Programy takie jak „Pisanki mojej babci”, „Od ziarenka do bochenka” czy „Zrób własną lalkę” skutecznie łączą edukację, dumę kulturową i budowanie więzi międzypokoleniowych. To wszechstronne zaangażowanie społeczności buduje wśród lokalnych mieszkańców głębsze poczucie współodpowiedzialności i dumy, zwiększając spójność społeczną i zapewniając długoterminową trwałość tradycji kulturowych.

W sensie praktycznym „Staro Selo” Kumrovec stanowi modelowy, możliwy do replikacji w innych regionach wzorzec, kładący nacisk na interaktywną edukację, partnerską współpracę oraz adaptacyjne wykorzystanie budynków dziedzictwa kulturowego w celu maksymalizacji własnych zasobów turystycznych.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Muzeum „Staro Selo” w Kumrovcu stanowi doskonały przykład efektywnego łączenia ochrony dziedzictwa kulturowego z postępowaniem gospodarczym i społecznym. Chroniąc zarówno dziedzictwo materialne, jak i niematerialne, muzeum wzmacnia tożsamość kulturową Hrvatskiego Zagorja, wspiera lokalny wzrost gospodarczy i zacieśnia więzi społeczne poprzez aktywne zaangażowanie mieszkańców. Podejście muzeum dostarcza cennych wniosków na temat tego, jak utrzymać autentyczność dziedzictwa w odpowiedzi na rosnące zainteresowanie ze strony turystów. Przyszły sukces zależy od zrównoważonego rozwoju turystyki, dbałości o autentyczność tradycyjnych praktyk oraz rozszerzania oferty edukacyjnej i partycypacyjnej, co zapewni zrównoważony wzrost i ciągłość kulturową.

5. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** W jaki sposób Muzeum „Staro Selo” w Kumrovcu chroni tożsamość kulturową i tradycyjne praktyki regionu Hrvatsko Zagorje?

- **Pytanie 2.** Jakie możliwości ekonomiczne i wyzwania pojawiają się w związku z działalnością turystyczną opartą na dziedzictwie w „Staro Selo” w Kumrovcu?

Pytanie 3. W jaki sposób interaktywne inicjatywy społecznościowe w „Staro Selo” w Kumrovcu mogą przyczynić się do zrównoważonego zarządzania dziedzictwem kulturowym i spójności społecznej?

6. Bibliografia

Link Old village Kumrovec - Museum:

<https://www.mss.mhz.hr/en/stranica/o-muzeju>

STUDIUM PRZYPADKU 4. Rytuał zbioru róż i Festiwal Róż

Fundacja PAX Rhodopica, Bułgaria

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Rytuał rwania róż oraz Festiwal Róż to doskonały przykład wartości, jaką dziedzictwo kulturowe wnosi do turystyki. Tradycja ta jest głęboko zakorzeniona w bułgarskiej kulturze, przyciąga turystów i stymuluje lokalną gospodarkę poprzez produkcję olejku różanego. Rytuał wzmacnia społeczność, promuje wymianę międzykulturową i wiąże się ze zrównoważonym rolnictwem. Pokazuje on, jak dziedzictwo kulturowe może zostać zintegrowane z turystyką, przynosząc korzyści zarówno ekonomiczne, jak i społeczne.

Efekty uczenia się: Rytuał rwania róż oraz Festiwal Róż mają kluczowe znaczenie dla zrozumienia dziedzictwa kulturowego i tożsamości Doliny Róż, pokazując, w jaki sposób praktyki turystyczne mogą chronić i promować tradycje. Z ekonomicznego punktu widzenia rytuał podkreśla znaczenie turystyki dla lokalnej gospodarki poprzez produkcję olejku różanego oraz tworzenie miejsc pracy związanych ze zrównoważonym rolnictwem. Społeczny wpływ rytuału wyraża się w umacnianiu wspólnoty i promowaniu wymiany międzykulturowej, przy czym praktyki zrównoważonej turystyki przyczyniają się do dobrobytu lokalnych mieszkańców. Rytuał podkreśla znaczenie zrównoważonego rolnictwa dla ochrony środowiska oraz możliwości integracji zrównoważonych praktyk z działalnością turystyczną. Festiwal Róż oraz rytuał rwania róż stanowią modelowy wzorzec integracji kultury i turystyki, przynosząc korzyści ekonomiczne i społeczne, przy jednoczesnym zachowaniu tradycji i promowaniu zrównoważonego rozwoju.

2. Tło i kontekst

Festiwal Róż, święto dedykowane bułgarskiej róży oleistej, to niezwykle ceniona tradycja w Dolinie Róż, obejmującej takie miasta jak Kazanлык i Karłowo. Zapoczątkowany w 1903 roku w celach charytatywnych, festiwal przekształcił się w wydarzenie o statusie krajowym i międzynarodowym, przyciągające w szczególności turystów z Japonii. Podkreśla on znaczenie róży damasceńskiej (*Rosa Damascena*) – kwiatu, który od XVII wieku kształtuje gospodarkę i kulturę

regionu dzięki unikalnemu klimatowi i glebie, pozwalającym na uzyskanie wyjątkowo cennego olejku różanego.

Sercem festiwalu jest rytuał rwania róż oraz Festiwal Róż, będący kluczowym wydarzeniem kulminacyjnej niedzieli. Rytuał ten prezentuje tradycyjny proces zbierania róż, z udziałem strojów ludowych, tańców oraz degustacji przysmaków na bazie róż. Program festiwalu obejmuje również pokazy produkcji olejku różanego („Rozawarene”) oraz wybory Królowej Róż, symbolizującej piękno i dziedzictwo regionu. W Karłowie odbywają się podobne uroczystości, obfitujące w rytuały, folklor i wystawy, co dodatkowo podkreśla kulturowe znaczenie róży. Dolina Róż stanowi świadectwo symbiotycznej relacji między naturą, kulturą i handlem, z różą damasceńską jako jej trwałym symbolem.

Źródło: https://www.valeross.com/images/kazanlak_praznik_rozata/

Konkurs „Królowa Róż”, będący gwoździem programu festiwalu od 1963 roku, dodaje wydarzeniu blasku i kulturowego prestiżu, a wybrana królowa staje się ambasadorką miasta. Pochód karnawałowy, w którym bierze udział ponad 5000 uczestników, prezentuje historię i kulturę Doliny Róż, wzmacniając lokalną dumę i przyciągając turystów. Festiwal pokazuje potencjał turystyki kulturowej w napędzaniu rozwoju gospodarczego i ochronie dziedzictwa, jednak kluczowe jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju poprzez odpowiedzialną turystykę, ochronę środowiska oraz wsparcie dla lokalnych społeczności. Przyszłe inicjatywy powinny skupiać się na autentyczności, zarządzaniu przepływem turystów oraz upodmiotowieniu lokalnych społeczności.

3. Analiza studium przypadku

Rytuał rwania róż oraz Festiwal Róż mają kluczowe znaczenie dla zachowania i popularyzacji dziedzictwa kulturowego Doliny Róż, przy czym samo „rwanie róż” to żywa praktyka będąca świadectwem tradycji i tożsamości regionu. Kompleks etnograficzny „Damascena” służy jako doskonały przykład uspołeczniania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, prezentując historię róży i proces produkcji olejku różanego szerokiej publiczności. Festiwal Róż, który stał się już tradycją, stymuluje lokalną gospodarkę i promuje wymianę międzykulturową poprzez konkursy i pochody karnawałowe. Istotnym aspektem jest zrównoważony rozwój, ze szczególnym naciskiem na odpowiedzialną turystykę i ochronę środowiska. Integracja kultury i turystyki prowadzi do korzyści ekonomicznych i społecznych przy jednoczesnym zachowaniu tradycji. Powstały sklepy z pamiątkami oraz sklepy internetowe, a kompleks „Damascena” oferuje kompletny produkt turystyczny z zakwaterowaniem, gastronomią i atrakcjami. Przykład ten odnosi sukces na poziomie krajowym w zakresie rozwoju zrównoważonej turystyki, która przynosi korzyści lokalnym społecznościom i przyciąga turystów. Muzeum Róży oraz wirtualny spacer również podnoszą walory edukacyjne regionu.

Dobrym przykładem uspołeczniania praktyki rwania róż i ich destylacji jest organizacja tradycyjnego Festiwalu Róż, a także Muzeum Róży i kompleks

etnograficzny „Damascena”. „Damascena” to pierwsza prywatna destylarnia róż w Bułgarii, założona w 1991 roku we wsi Skobeleva w Dolinie Róż. Łączy ona produkcję wysokiej jakości olejku różanego z centrum kulturalno-turystycznym. Jest unikalna pod względem integracji sztuki poprzez murale przedstawiające historię róży oraz „Świątynię Róży”. Oferuje wycieczki edukacyjne poświęcone procesowi produkcji, a także różne atrakcje: restauracje, biopark oraz sklepy z kosmetykami i olejkami eterycznymi. „Damascena” przyczynia się do rozwoju regionalnej turystyki i gospodarki, prezentując bułgarską różę na rynku globalnym.

Coroczny Festiwal Róż w Kazanłyku jest organizowany od ponad stu lat, a tradycyjny rytuał „Rwania Róż i Destylacji Róż” zyskał międzynarodowe uznanie. Gmina Kazanłyk w praktyczny i piękny sposób zintegrowała politykę ochrony elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego z polityką rozwoju regionalnego i rolnictwa. Na przykład, zgodnie z oceną okresową Planu Rozwoju Gminy Kazanłyk na lata 2014–2020, Festiwal Róż w ostatnich latach był w całości finansowany przez prywatnych inwestorów. Gmina uczestniczy w licznych targach i wystawach turystycznych oraz pilnie pracuje nad reklamą i marketingiem produktu turystycznego „Dolina Róż i Królów Trackich”, co ma na celu stworzenie większych możliwości dla turystyki alternatywnej – łączącej aspekty kulturowe, historyczne, festiwalowe, wiejskie i ekologiczne. Przyciąga to zamożniejszych turystów i przynosi korzyści ekonomiczne dla rozwoju regionu.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Głęboki wpływ róży damasceńskiej (*Rosa Damascena*) na lokalną ludność bułgarskiej Doliny Róż jest niezaprzeczalny, wywołując kaskadę zmian społecznych, gospodarczych i kulturowych, które na nowo ukształtowały ich styl życia. Rozwijająca się produkcja olejku różanego skatalizowała zwrot ku modzie miejskiej, nawet w odległych wioskach, odzwierciedlając szerszą modernizację społeczną. Tradycyjne rzemiosła, takie jak kotlarstwo, blacharstwo, bednarstwo i plecionkarstwo, przeżywały rozkwit, dostosowując się do wymagań rosnącego przemysłu. Ponadto handel olejkiem różanym subtelnie wpłynął na inne sektory, w tym handel złotem, ikonografię, snycerstwo i architekturę, pozostawiając trwały ślad w artystycznym i strukturalnym krajobrazie regionu. Wpływ róży wykraczał poza wymiar praktyczny, inspirując bogaty dorobek pieśni, poezji i

powieści, które sławiły jej piękno i znaczenie. Międzynarodowy zasięg dużych firm handlujących olejkami różanymi wprowadził nowe trendy kulturowe i etykietę, sprzyjając kosmopolitycznej atmosferze. Nawet ugruntowane lokalne rzemiosła, takie jak tkactwo dywanów, przeszły metamorfozę inspirowaną różami. Pojawił się nowy styl tkania dywanów i koców, znany jako „alishta”, w którym motywy różane zajęły centralne miejsce. Tradycje kulinarne również otworzyły się na różę, dając początek popularnej „gyulovej rakii” – napojowi alkoholowemu wytwarzanemu z produktów ubocznych przetwarzania róż – oraz konfiturze różanej, słodkiemu przysmakowi z gotowanych płatków róż i cukru. Te kulinarne kreacje zyskały popularność zarówno w kraju, jak i za granicą. W istocie *Rosa Damascena* nie tylko zapoczątkowała uprawę róż; wyhodowała ona kulturowy renesans, wplatając się w samą tkankę tożsamości Doliny Róż. Trwałe dziedzictwo róży jest widoczne w każdym aspekcie lokalnego życia – od mody i rzemiosła po sztukę i kuchnię.

5. Pytania do dyskusji

- **Dziedzictwo kulturowe i turystyka:** Rytuał rwania róż i Festiwal Róż oraz skuteczna integracja dziedzictwa kulturowego z turystyką – korzyści ekonomiczne i społeczne dla regionu Doliny Róż.
- **Wpływ ekonomiczny produkcji olejku różanego:** Znaczenie gospodarcze produkcji olejku różanego w kontekście Festiwalu Róż i powiązanych działań. Wpływ tego przemysłu na lokalną społeczność i gospodarkę.
- **Zrównoważony rozwój i odpowiedzialna turystyka:** Zrównoważony charakter tej praktyki, Festiwalu Róż oraz powiązanych działań turystycznych. Środki służące odpowiedzialnej turystyce i ochronie środowiska.
- **Transformacja społeczna i kulturowa:** Wpływ na życie społeczności, tradycyjne rzemiosło, sztukę, kuchnię oraz obyczaje społeczne.
- **Marketing i promocja turystyki kulturowej:** Strategie marketingowe i promocyjne, takie jak udział w targach turystycznych oraz rozwój marki „Dolina Róż i Królów Trackich” w celu przyciągnięcia turystów i promowania dziedzictwa kulturowego regionu.

6. Bibliografia

K. Zarev, "Bulgarian Rose Production and Traditional Culture," Kazanlak, 2008, pp. 85-98.(in Bulgarian)

<https://www.unesco-centerbg.org/wp-content/uploads/2020/02/Narychnik-2-final3.pdf>

<https://www.rosefestivalkazanlak.com/rosa-damascena-importance>

<https://bulgarianrose.nl/en/pages/het-ritueel>

<https://www.muzei-kazanlak.org>

<https://routes.e-tours.bg/en/place/praznik-na-rozata-i-rozobera>

Wideo: <https://youtu.be/MD06nqrZvDs>

Rozdział 5. Zarządzanie ochroną i zachowaniem NDK

STUDIUM PRZYPADKU 1. Bećarac – tradycyjna forma muzyczna ze Slawonii, Baranji i Srijemu

Uniwersytet Zagrzebski, Chorwacja

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Bećarac, tradycyjna wokalnie-instrumentalna forma muzyczna z regionów Sławonii, Baranji i Srijemu, stanowi żywy i pełen humoru wyraz życia społeczności, tożsamości oraz twórczości ustnej. Charakteryzujący się dowcipnymi, często improwizowanymi zwrotkami, pełnymi metafor i komentarzy społecznych, bećarac odgrywa centralną rolę w uroczystościach wspólnotowych oraz w międzypokoleniowym przekazie wiedzy. Uznany przez UNESCO za niematerialne dziedzictwo kulturowe, bećarac znalazł swój współczesny dom w Centrum Interpretacji Muzeum Bećaraca w Pleternicy, które wykorzystuje innowacyjne środki do ochrony i promocji tego dynamicznego dziedzictwa. Ten przypadek dostarcza cennych wniosków na temat ochrony tradycji ustnych oraz wykorzystania centrów interpretacji do edukacji kulturowej i zaangażowania społeczności.

Efekty uczenia się:

6. **LO1.** Wyjaśnienie kulturowego i historycznego znaczenia bećaraca w regionach Sławonii, Baranji i Srijemu.
7. **LO2.** Analiza roli centrów interpretacji oraz narzędzi cyfrowych w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
8. **LO3.** Ocena strategii zapewniających międzypokoleniowy przekaz tradycyjnych sztuk performatywnych.

1. Tło i kontekst

Bećarac to forma tradycyjnej muzyki łączącej elementy wokalne i instrumentalne, wykonywana zazwyczaj podczas spotkań towarzyskich, takich jak wesela i festiwale w Sławonii, Baranji i Srijemie. Cechuje się humorystycznymi, często zabarwionymi erotycznie zwrotkami i jest zazwyczaj wykonywany w formie zawołania i odpowiedzi (dialogu solisty z chórem) z towarzyszeniem grupy grającej na instrumentach ludowych. Nazwa bećarac pochodzi od tureckiego słowa „bekar”, oznaczającego kawalera, co odzwierciedla powiązanie tej formy z młodzieńczą żywiołowością i biesiadowaniem (*Bećarac – vocal-instrumental song*, 2024).

Występy zazwyczaj opierają się na spontanicznym i interaktywnym tworzeniu rymów, których tematem są bieżące wydarzenia lub obecne na miejscu osoby.

Historycznie bećarac służył zarówno rozrywce, jak i krytyce społecznej, zachowując swoją żywotność w środowiskach wiejskich i miejskich dzięki grupom folklorystycznym i festiwalom. W 2011 roku został wpisany na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości UNESCO, co potwierdziło jego znaczenie na poziomie krajowym i globalnym (Ministerstwo Kultury i Mediów Republiki Chorwacji, 2024). Bećarac jednoczy i służy jako główny wyznacznik tożsamości dla wszystkich Šokców – chorwackiej grupy etnicznej – w regionie obejmującym trzy państwa: Chorwację, Węgry i Serbię. Zachowanie lokalnej identyfikacji jest jednym z pośrednich celów Listy Reprezentatywnej Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości UNESCO. Po wpisaniu na listę UNESCO bećarac przekroczył granice regionalne i państwowe: stał się wspólną praktyką kulturową, która promuje ponadnarodową solidarność poprzez łączenie grup mniejszościowych uważających go za część swojego dziedzictwa (Dimšić, 2022, s. 35); skłonił również członków tej społeczności do zaangażowania się w działania ochronne poprzez nagrywanie, zbieranie, archiwizowanie i zabezpieczanie swoich praktyk kulturowych. Dzięki tym działaniom grupy chorwackie z innych krajów łączą się, komunikują i dzielą dobrymi praktykami w zakresie ochrony swojego dziedzictwa.

W 2012 roku, rok po wpisaniu na listę UNESCO, w miejscowości Babina Greda zorganizowano pierwszy Bećarfest. Bećarfest to manifestacja kulturalna, podczas której grupy śpiewacze ze wschodniej Chorwacji rywalizują w wykonywaniu bećaraca. Zwrotki odnoszące się do współczesnych wydarzeń i spraw, wraz z innymi elementami, są oceniane na festiwalu pod kątem ich zgodności z głównymi cechami bećaraca. Oprócz festiwalu powstają także muzea tematyczne i centra kultury oraz organizowane są określone wydarzenia, a wszystko to ma na celu utrzymanie tego dobra kulturowego przy życiu i ochronę przed zapomnieniem (Dimšić, 2022, s. 35–40).

Miasto Pleternica przewodziło kilku inicjatywom mającym na celu ochronę i promocję bećaraca, w szczególności poprzez Centrum Interpretacji Muzeum Bećaraca. Inne projekty regionalne obejmują transgraniczny szlak kulturowy „Bećarac i Ganga” oraz inicjatywę „Świat Graševiny”. Projekty te stanowią przykład tego, jak lokalne społeczności mogą chronić dziedzictwo niematerialne za pomocą partycypacyjnych i innowacyjnych podejść.

2. Analiza studium przypadku

Projekt „Bećarac w Pleternicy” został zainicjowany w 2017 roku przez Chorwacką Bibliotekę i Czytelnię w Pleternicy. Jego głównym celem było dokumentowanie i ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Projekt składał się z 7 faz. W 1. fazie, w 2017 roku, przeprowadzono badania i utworzono bazę danych na stronie internetowej biblioteki. Przeprowadzono warsztaty dotyczące bećaraca dla dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym, w wyniku których powstały broszury mające na celu rozwijanie u dzieci podstawowej wiedzy o muzyce tradycyjnej oraz wzmacnianie tożsamości osobistej i narodowej (*Chorwacka Biblioteka i Czytelnia Pleternica*). Druga faza skupiła się na stworzeniu aplikacji kompatybilnej z systemami telefonów komórkowych/tabletów o nazwie *Baza bećaraca*. Została ona zaprezentowana publiczności w 2019 roku wraz z monografią i książką kucharską „Szlaki kulturowe Bećaraca i Gangi”, co połączyło bećarac z innym powiązonym programem. Użytkownik aplikacji mógł w niej czytać pieśni bećarac, wprowadzać nowe utwory do istniejącej bazy danych, udostępniać je w sieciach społecznościowych, a nawet ćwiczyć komponowanie własnego bećaraca (*Chorwacka Biblioteka i Czytelnia Pleternica*, 2024).

W 3. fazie projektu zgromadzona wiedza i wcześniejsze badania zostały udostępnione użytkownikom zainteresowanym bećaracem w formie ulepszenia istniejącej aplikacji – zamiast długiego, nużącego tekstu zaprezentowano treść w zwięzły i atrakcyjny wizualnie sposób. Skupiono się na przedstawieniu krótkich i zabawnych faktów w formie odpowiedzi na ogólne pytania (czy jest bećarac, kiedy powstał, jakie są cechy prawdziwego mistrza bećaraca, jakie znane osoby są z nim kojarzone itp.) (*Chorwacka Biblioteka i Czytelnia Pleternica*). Część edukacyjna kończy się opcją quizu sprawdzającego wiedzę użytkowników. Aplikacja nagradza użytkownika, który odpowie poprawnie na wszystkie pytania, tytułem „bećar / prava bećaruša” oraz certyfikatem lub dyplomem ukończenia nauki, który można spersonalizować.

W 4. fazie do aplikacji dodano nagrania dźwiękowe bećaraca wykonywanego wyłącznie przez śpiewaków męskich, śpiewaczki żeńskie lub członków stowarzyszeń folklorystycznych (KUD „Berislavić” z Novego Gradu, KUD „Tomislav” z Donji Andrijevc, MPS „Strossmayer” KUD „Šokadija” ze Strizivojny, KUD „Orljava” z Pleternicy, KUD „Ivo Čakalić” z Kaptolu, KUD „Berda” z

Brestovaca). Instrumenty towarzyszące pieśniom były różnorodne; niektóre grupy śpiewały z zespołem tamburynowym (tamburica), niektóre z solową tamburicą, podczas gdy inne śpiewały wyłącznie *a cappella*, bez akompaniamentu instrumentów (*Chorwacka Biblioteka i Czytelnia Pleternica*).

W 5. fazie do nagrań audio dołączono materiały wideo zespołów folklorystycznych. Działania te kontynuowano w 6. i 7. fazie projektu, dodając nową kategorię zdigitalizowanych zapisów dawnego, pisanego bećaraca, które umieszczono w bazie danych. Rezultatem wszystkich faz jest stała, bogata oferta kulturalna Biblioteki i Miasta Pleternica oparta na wartości dziedzictwa bećaraca oraz prezentacji powiązanych aktywności (tradycyjne tańce, wozy, gry, rzemiosło, zwyczaje i inne rodzime wartości) (*Chorwacka Biblioteka i Czytelnia Pleternica*).

Kolejny etap projektu rozpoczął się w 2023 roku wraz z założeniem Centrum Interpretacji Muzeum Bećaraca. Stanowi ono model dobrej praktyki w ochronie i promocji dziedzictwa niematerialnego. Wybudowane na placu Bećaraca muzeum łączy tradycyjne narracje z nowoczesnymi narzędziami interpretacyjnymi, prezentując historyczny, społeczny i artystyczny wymiar tej muzyki. Wykorzystuje nagrania, wywiady oraz zapisy tekstowe, aby ukazać kontekst występów i przekazać ich symboliczne znaczenie (*Museum of bećarac*, 2024).

Muzeum odgrywa kluczową rolę edukacyjną, organizując warsztaty, wykłady i wystawy interaktywne mające na celu budowanie uznania dla bećaraca wśród wszystkich grup wiekowych. Współpracuje z lokalnymi zespołami tamburynowymi, stowarzyszeniami kulturalno-artystycznymi oraz szkołami, wspierając występy na żywo i przekaz wiedzy. Regularne wydarzenia, takie jak festiwale i konkursy śpiewacze, wzmacniają tradycję wykonawczą i stymulują jej kreatywną ewolucję.

Znaczącym aspektem strategii muzeum jest integracja mediów cyfrowych – takich jak aplikacje mobilne, wirtualne spacerunki i archiwa online – co poszerza dostęp do tego dziedzictwa. Kierując ofertę do młodszej publiczności oraz turystów, muzeum łączy tradycyjną kulturę ze współczesnymi praktykami komunikacyjnymi. Jego wysiłki zapewniają ciągłość i widoczność bećaraca,

utrzymując go jako żywy element chorwackiej tożsamości kulturowej (*Museum of Bećarac*, 2024).

3. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Bećarac stanowi przykład żywotności ustnych tradycji muzycznych oraz ich potencjału do dynamicznej ochrony poprzez inicjatywy lokalne i krajowe. Centrum Interpretacji Muzeum Bećaraca w Pleternicy pokazuje, jak instytucje kultury zarządzane przez społeczność mogą wykorzystywać edukację, narzędzia cyfrowe i programy partycypacyjne do ochrony dziedzictwa niematerialnego. Sukces muzeum podkreśla potrzebę ciągłego inwestowania w infrastrukturę kulturalną i partnerstwa społecznościowe. Przyszłe kierunki działań mogą obejmować rozszerzenie współpracy transgranicznej, zwiększenie zaangażowania cyfrowego oraz włączenie bećaraca do edukacji formalnej, aby jeszcze mocniej ugruntować jego rolę w tożsamości narodowej i przekazie międzypokoleniowym.

4. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** Jakie są kluczowe cechy, które czynią bećarac unikalną formą niematerialnego dziedzictwa kulturowego?
- **Pytanie 2.** W jaki sposób Centrum Interpretacji Muzeum Bećaraca przyczynia się do zachowania i promocji tradycyjnych sztuk performatywnych?
- **Pytanie 3.** Jakie wyzwania i możliwości wiążą się z wykorzystaniem technologii cyfrowych w ochronie niematerialnego dziedzictwa, takiego jak bećarac?

9. Bibliografia

Dimšić, K. (2022). 'Bećarac – osvrt na UNESCO-ovo kulturno dobro. Bećarac na putu - od lokalne i nacionalne do svjetske kulturne baštine'. In K. Dimšić & R. Pšihistal (Eds.), *Bećarac na putu - od lokalne i nacionalne do svjetske kulturne baštine* (pp. 35-40). Šokačka grana Osijek.

Hrvatska knjižnica i čitaonica Pleternica. (2025). https://baza-becaraca.hkcp.hr/?page_id=637

Ministry of Culture and Media of the Republic of Croatia. (2024). *Bećarac – vokalno-instrumentalni napjev s područja Slavonije, Baranje i Srijema*. <https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/>

Museum of bećarac. (2024). <https://becarac.hr/o-nama/>.

Rejestr dóbr kultury Ministerstwa Kultury i Mediów Republiki Chorwacji. (2024)

Dodatkowe studium przypadku z platformy InThrace, sekcja e-biblioteki (e-library) Rozdział 5 studium przypadku: Serifos, Sifnos, Folegandros, Grecja

Materiały wideo z kanału projektu InThrace w serwisie YouTube

Rozdział 5 studium przypadku: Serifos, Sifnos, Folegandros, Grecja Wywiad z panem Kostasem Revinthisem, burmistrzem Serifos. Pan Revinthis przybliża historię zabytkowego krajobrazu górniczego Megalo Livadi, gdzie w 1916 roku odbył się pierwszy strajk w Grecji, stanowiący kamień milowy w greckiej historii ruchu robotniczego.

<https://www.youtube.com/watch?v=VwiZyvHHz1I>

Rozdział 5 studium przypadku: Serifos, Sifnos, Folegandros, Grecja Wywiad z panią Florą Pefani, była prezes Stowarzyszenia Mieszkańców Serifos, przeprowadzony w muzeum folkloru na Serifos. Pani Pefani prezentuje „Kapetanię” – tradycję kultywowaną podczas zabawy karnawałowej. W czasie realizacji wywiadu (kwiecień 2026 r.) „Kapetania” była w trakcie procedury wpisu do Krajowego Rejestru Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Grecji.

<https://www.youtube.com/watch?v=NJ2I8z20mFk>

Rozdział 5 studium przypadku: Serifos, Sifnos, Folegandros, Grecja Wywiad z panią Marią Lemoni, która opisuje sztukę garncarstwa i ceramiki na Sifnos.

<https://www.youtube.com/watch?v=PqxnQ9nNINl>

Rozdział 5 studium przypadku: Serifos, Sifnos, Folegandros, Grecja Wywiad z wolontariuszem-pielgrzymem, który spędza sześć miesięcy w dawnym klasztorze Chrysopigi (z 1650 roku) na Sifnos, składając w ten sposób hołd

Maryi Dziewicy. Wolontariusz przedstawia fakty historyczne, tradycje oraz legendy związane z klasztorem.

<https://www.youtube.com/watch?v=IEJe33VVJqk&t=10s>

Rozdział 5 studium przypadku: Serifos, Sifnos, Folegandros, Grecja Wywiad z panem Alexisem Siderisem, prezesem Stowarzyszenia Kulturalnego „Folegandros”. Pan Sideris prezentuje „Themonies” – tradycyjne, samowystarczalne kompleksy rolnicze (obejmujące dom, klepisko do młócenia, piec, cysterne) z XIX wieku, które odzwierciedlają dawny styl życia, relację człowieka ze środowiskiem oraz architekturę suchego muru. Muzeum folkloru mieści się w jednej z takich typowych zagród „Themonia”.

<https://www.youtube.com/watch?v=jKut30SbOqA>

STUDIUM PRZYPADKU 2. Muzeum Kultury Vučedolskiej

Uniwersytet Zagrzebski, Chorwacja

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Muzeum Kultury Vučedol, zlokalizowane w pobliżu Vukovaru w Chorwacji, służy jako wzorcowy model zachowania prehistorycznych narracji i dziedzictwa kulturowego. Utworzone na stanowisku archeologicznym o ogromnym znaczeniu historycznym, datowanym na wczesną epokę brązu (około 3000–2200 p.n.e.), muzeum pokazuje, jak odkrycia archeologiczne można przekształcić w frapujące opowieści, które angażują publiczność i pogłębiają zrozumienie kultury. Poprzez przybliżanie zaawansowanych osiągnięć społecznych, takich jak rozwinięta metalurgia, symboliczna sztuka ceramiczna oraz wiedza astronomiczna, muzeum wnosi znaczący wkład w sferę edukacyjną, kulturalną i gospodarczą. Niniejsze studium przypadku podkreśla transformacyjny potencjał ochrony dziedzictwa poprzez inicjatywy muzealne i interaktywną interpretację archeologiczną.

Efekty uczenia się:

1. **LO1.** Wyjaśnienie znaczenia narracji archeologicznych z Vučedolu w zachowaniu i interpretacji kultury prehistorycznej.
2. **LO2.** Analiza wpływu muzeów dziedzictwa archeologicznego na lokalną gospodarkę i społeczność.
3. **LO3.** Ocena strategii interpretacji odkryć archeologicznych w celu budowania zaangażowania publicznego i tożsamości kulturowej.

2. Tło i kontekst

Vučedol, położony w sąsiedztwie współczesnego chorwackiego miasta Vukovar nad Dunajem, to prehistoryczne stanowisko archeologiczne o powierzchni ponad 6 hektarów, oferujące wgląd w wysoce złożone społeczeństwo wczesnej epoki brązu. Wykopaliska rozpoczęły się w 1938 roku pod kierunkiem niemieckiego archeologa Roberta Rudolfa Schmidta, który udokumentował niezwykle artefakty, w tym słynne ceramiczne naczynie w kształcie ptaka,

początkowo określone jako ceremonialny gołąb. Późniejsze wykopaliska, prowadzone w szczególności przez Aleksandara Durmana w latach 80. XX wieku, pozwoliły na dalsze zbadanie technologicznych i symbolicznych osiągnięć kultury vučedolskiej, koncentrując się zwłaszcza na metalurgii i symbolicznej dekoracji ceramiki.

Stanowisko to odsłoniło ustandaryzowaną architekturę, zaawansowane umiejętności obróbki metalu oraz wyrafinowaną sztukę symboliczną. Interpretacje tych odkryć sugerują złożoną dynamikę społeczno-kulturalną, w tym symboliczne przedstawienie wiedzy metalurgicznej, zjawisk astronomicznych oraz praktyk rytualnych. Narracje te w istotny sposób przyczyniły się do zrozumienia prehistorycznych kultur Europy.

3. Analiza studium przypadku

Muzeum Kultury Vučedol, otwarte in 2015 roku, kładzie nacisk na interpretację odkryć archeologicznych poprzez angażujące opowieści, co znacząco zwiększa zrozumienie i zainteresowanie opinii publicznej. Na szczególną uwagę wśród tych narracji zasługuje interpretacja zaawansowanej wiedzy metalurgicznej, zilustrowana poprzez symboliczne przedstawienie produkcji brązu arsenowego, powiązane z greckimi postaciami mitologicznymi – Hefajstosem i Afrodytą. Narracja ta zakłada, że symboliczne małżeństwo arsenu (Hefajstos) i miedzi (Afrodyta) stanowi zakodowaną metaforę odzwierciedlającą wysokie umiejętności metalurgiczne.

Inna ważna opowieść koncentruje się wokół „Gołębia z Vučedolu” – ceremonialnego naczynia odkrytego pierwotnie przez Schmidta. Durman zinterpretował później to naczynie jako symboliczne przedstawienie kuropatwy, powiązane z metalurgią i praktykami rytualnymi wewnątrz przypominającej świątynię struktury, nazwanej „Megaronem Hutnika Miedzi”. Wykopaliska ujawniły również pochówki ofiarne, wskazujące na praktyki rytualne i religijne.

Trzecia narracja skupia się na symbolice astronomicznej znalezionej na artefaktach ceramicznych, w szczególności interpretując wzory niebiańskie, takie jak Orion i Plejady, przedstawione na naczyniach. Taka wiedza astronomiczna podkreśla zaawansowane zrozumienie cykli sezonowych i

rolniczych przez społeczność Vučedolu, co miało kluczowe znaczenie dla planowania prac na roli.

Muzeum skutecznie wykorzystuje te opowieści do tworzenia immersyjnych doświadczeń edukacyjnych, przyciągając znaczną liczbę turystów, co pozytywnie wpływa na lokalny biznes oraz buduje dumę i tożsamość społeczności.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Muzeum Kultury Vučedol ilustruje, jak dziedzictwo archeologiczne może skutecznie chronić narracje kulturowe oraz przynosić korzyści edukacyjne, ekonomiczne i społeczne. Poprzez interpretację złożonych odkryć archeologicznych muzeum angażuje zwiedzających i buduje głębszy szacunek dla prehistorycznego dziedzictwa kulturowego. Przyszły rozwój, w tym Park Archeologiczny Vučedol, ma na celu dalsze wzbogacenie tych narracji, zwiększając widoczność i interakcję z gośćmi. Kontynuacja badań oraz innowacyjne metody interpretacji będą miały kluczowe znaczenie dla zachowania autentyczności przy jednoczesnym rozszerzaniu zaangażowania publicznego i zapewnieniu zrównoważonej turystyki dziedzictwa.

5. Pytania do dyskusji

Pytanie 1. W jaki sposób narracje archeologiczne w Vučedolu przyczyniają się do budowania tożsamości kulturowej i zaangażowania społecznego?

Pytanie 2. Jakie są ekonomiczne i społeczne skutki działalności Muzeum Kultury Vučedol dla lokalnych społeczności?

Pytanie 3. Na jakie sposoby muzea mogą skutecznie pogodzić naukową interpretację z powszechną dostępnością przy prezentowaniu dziedzictwa archeologicznego?

6. Bibliografia

Durman, A. (1983): Metarurgija vučedolskog kompleksa. *Opvscvla Archaeologica*, vol. 8, Nr.1., 1 87.

Durman, A. (2004): Vučedolski hromi bog: zašto svi metalurški bogovi šepaju? Vukovar, 2004.

Durman, A. (2006): Simbol boga i kralja, prvi europski vladari. Zagreb, 2006.

Durman, A., Hutinec, M. (2016): Vodič, Muzej vučedolske culture. Vukovar, 2016.

Graves, R. (1955): The Greek Myths. London, 1955.

Schmidt, R. (1945): Die Burg Vučedol, Zagreb 1945.

Rozdział 6. Praktyki zrównoważonej turystyki w kontekście NDK i zaangażowania społeczności

STUDIUM PRZYPADKU 1. Macedonia Środkowa – Chalkidiki

Uniwersytet Zachodniej Attyki, Grecja

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Studium przypadku jednostki regionalnej Macedonia Centralna – Chalcydyka obejmuje różne elementy dziedzictwa niematerialnego, takie jak walory przyrodnicze, stanowiska archeologiczno-historyczne, tradycyjne osady, zwyczaje i tradycje. Rozwój turystyki, budowa obiektów noclegowych oraz działalność komercyjna (podmioty gastronomiczne, jednostki hotelowe, nadmorskie obiekty usług turystycznych) przekształcają środowisko naturalne, na którym opiera się lokalna gospodarka, co niesie ze sobą ryzyko utraty tego dziedzictwa kulturowego w przyszłości. Zabytki o znaczeniu archeologicznym, historycznym i folklorystycznym (tradycyjne osady) wykazują braki w zakresie ich promocji, pomimo ich istotnego znaczenia dla zachowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ICH).

Efekty uczenia się:

1. Umiejętność wyróżnienia niematerialnego dziedzictwa kulturowego obszaru wrażliwego, który jest zagrożony nadmierną eksploatacją zasobów naturalnych z powodu turystyki masowej.
2. Umiejętność zaproponowania inicjatyw (lub kampanii) lokalnych społeczności, instytucji itp. mających na celu promocję niematerialnego dziedzictwa kulturowego jako modelu zrównoważonego rozwoju gospodarczego i dobra wspólnego w obliczu problemu przeludnienia miejsc turystycznych.

2. Tło i kontekst

Badania koncentrują się na zrównoważonym rozwoju poprzez niematerialny produkt kulturowy. Ten konkretny obszar został wybrany, ponieważ rozwój turystyki opiera się głównie na promocji destynacji letnich, a znacznie mniej na niematerialnym produkcie kulturowym, w związku z czym istnieje ryzyko nadmiernej eksploatacji zasobów latem i wyludnienia przez pozostałą część roku (monokultura turystyczna). Niematerialne dziedzictwo kulturowe tego obszaru determinują: A) środowisko przyrodnicze, z którego region słynie, oraz przedsiębiorczość – eksploatacja tego dziedzictwa kulturowego – która rozwija się wokół niego; B) dziedzictwo historyczne, archeologiczne, kulturowe, religijne oraz promocja zabytków przekazujących tę wiedzę; C) tradycje, jakie znamy z tradycyjnych osad, festiwali, jarmarków i muzeów folklorystycznych.

3. Analiza studium przypadku

Plaże Chalcydyki należą do najlepszych na świecie według rankingów *European Best Destinations*. Większość plaż została jednak przekształcona przez zabudowę (obiekty noclegowe, gastronomię itp.) służącą turystyce masowej. Ten model rozwoju odbywa się kosztem jakości oferowanych usług oraz ochrony produktu przyrodniczego i kulturowego. Jak czytamy w „Analizie Ekonomicznej i Strategii Inwestycyjnej” Banku Pireus z września 2024 roku, s. 2: „W szczególności w bilansie podróży w lipcu liczba przyjazdów turystów zagranicznych wzrosła o 4,1% w skali roku, ale powiązane z tym wpływy zmniejszyły się o 177 milionów”.

Zabytki dziedzictwa religijno-kulturowego przyciągają wielu pielgrzymów ze względu na nieocenione wartości materialne i niematerialne, jakie posiadają. Klasztory na Górze Athos, w Ormylii i inne zachowują tradycyjne rzemiosło i sztukę (ikonografię, snycerstwo, haft, tkactwo, mozaiki, otoczaki itp.) oraz praktyki rolnicze, wytwarzając wysokiej jakości produkty rolne (makarony, oliwki, dżemy, zioła itp.). Wykorzystują one nowe środki technologiczne do upowszechniania swojej działalności i dystrybucji produktów online.

Mnogość stanowisk archeologicznych, takich jak Jaskinia Petralona, w której działa muzeum cyfrowe, ważne stanowiska archeologiczne w Olynthos, Stagirze (miejscu narodzin Arystotelesa) i inne, które są w mniejszym stopniu

zagospodarowane i eksponowane, stanowią pomniki dziedzictwa historyczno-kulturowego i wymagają lepszej promocji z pożytkiem dla lokalnej społeczności.

Tradycyjne osady (Afitos, Palaia Nikiti, Arnea, Palaiokastros) zostały uznane za obszary chronione, ponieważ zachowują tradycyjną architekturę macedońską, brukowane uliczki, imponującą przyrodę, atrakcyjne szlaki piesze, unikalne lokalne smaki oraz miejsca o głębokich korzeniach i wielowiekowej historii. Znajdują się tam muzea folklorystyczne, które przybliżają dawny styl życia i tradycyjne zawody. W całym regionie odbywa się mnóstwo wydarzeń kulturalnych i tradycyjnych festiwali w dniach wspomnienia świętych – na przykład w Agia Paraskevi na Chalcydyce, przy cerkwi św. Jana Chrzciciela, gdzie w dniu święta patrona po liturgii pielgrzymom oferowana jest zupa fasolowa. Każdy region i miejscowość ma swoje własne tradycje. Przy okazji rocznic religijnych społeczności jednoczą się i ożywiają wielowiekowe tradycje. W tym obszarze znajduje się również Góra Athos – obiekt wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO wraz ze swoimi klasztorami. Kobiety, które nie mają wstępu na Górę Athos, mogą wziąć udział w rejsach statkiem, podczas których mnisi wchodzą na pokład i odprawiają nabożeństwo dla aktywnie uczestniczących w nim pielgrzymów.

Monaster żeński w Ormylii, będący największym pod względem liczby zakonnic klasztorem w Grecji (zdjęcie 1); Muzeum Jaskini Petralona (Muzeum Antropologiczne w Petralonie) na Chalcydyce w Grecji, które mieści znaczące znaleziska z sąsiadującej, prehistorycznej jaskini, w tym czaszkę z Petralony liczącą około 700 000 lat (zdjęcie 2); Agia Paraskevi na Chalcydyce, święto ku czci św. Jana Chrzciciela (Agios Ioannis Prodromos), podczas którego komitet cerkiewny oferuje pielgrzymom zupę fasolową (zdjęcia 3–4); nabożeństwo odprawiane przez mnichów na statku wycieczkowym na pełnym morzu w pobliżu Góry Athos (zdjęcie 5). Zdjęcia: archiwum własne autorów.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Dotychczasowy wybór modelu opierającego się na „masowej turystyce letniej” jest uznawany za szkodliwy. Nieliczne tradycyjne osady cieszą się szczególnie

zainteresowaniem, zostały objęte ochroną i znajdują się poza kurortami nadmorskimi. Posiadają one muzea folklorystyczne i przy podjęciu dodatkowych działań mogłyby przyczynić się do zachowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ICH). Lokalne społeczności mogłyby rozwijać tradycyjne zawody, wykorzystywać nowe środki technologiczne oraz podejmować działania w celu zatrzymania odpływu ludności, ochrony lokalnej gospodarki i środowiska. Krótko mówiąc, dochodzi się do wniosku, że powiązanie przedsiębiorczości z ICH musi zostać zdefiniowane na nowo w oparciu o szacunek i zrównoważony rozwój. Lokalne organy i pracownicy proponują:

- Rotacyjne funkcjonowanie restauracji, hoteli itp. w poszczególnych regionach w sezonie zimowym w celu utrzymania liczby odwiedzających i miejsc pracy przez cały rok.
- Lepsze zarządzanie dziedzictwem kulturowym przez właściwe organy, wraz z promocją ICH (broszury, plakaty, materiały promocyjne, media społecznościowe) w punktach atrakcyjnych turystycznie.
- Poprawę infrastruktury: sieci drogowej, bezpiecznego transportu, internetu i telekomunikacji.
- Zmianę planowania i celowania z ilościowego na jakościowy model turystyki.
- Dialog między organami lokalnymi na rzecz kontrolowanego, zrównoważonego rozwoju, wraz z ustanowieniem ograniczeń i kontroli przez państwo w celu ochrony naturalnego produktu kulturowego.

5. Pytania do dyskusji

- Wskaż istotne elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ICH) tego obszaru, które warto promować.
- Opisz sposoby, w jakie ICH mogłoby przyczynić się do rozwoju społecznego i gospodarczego tego obszaru.
- Zaproponuj model współpracy między władzami lokalnymi i centralnymi, sektorem prywatnym oraz innymi interesariuszami, który wspiera zrównoważony sposób rozwoju i chroni ICH.

6. Bibliografia

Ert news (2023), Τουρισμός: Στο top 15 των ευρωπαϊκών παραλιών η Συκιά της Μήλου και το Κριαρίτσι στη Σιθωνία, Κυριάκος Καριώτης, <https://www.ertnews.gr/roi-idiseon/tourismos> Accessed 19.9.2024

Piraeus Bank (9.2024), Οικονομική Ανάλυση & Επενδυτική Στρατηγική, <https://www.piraeusbank.gr/~media/42B03F59BDF4475B8A4FA6439BF7F0F6.ashx> Accessed 19.10.2024

Linki:

<https://www.ormyliamonastery.com/el/>

<https://www.youtube.com/watch?v=yrYRjuusdml>

<https://www.youtube.com/watch?v=QMnTQWsb47k>

Dodatkowy przypadek z platformy InThrace, sekcja e-biblioteki (e-library)

Rozszerzone studium przypadku Rozdział 6: Macedonia Centralna – Chalcydyka, Grecja. Materiały wideo na kanale projektu InThrace w serwisie YouTube

Rozdział 6: Macedonia Centralna – Chalcydyka, Grecja Materiał wideo przedstawiający lokalne tradycje świąteczne w Agia Paraskevi, cerkiew św. Jana Chrzciciela (Agios Giannis Prodromos) na Kasandrze (Chalcydyka).

https://www.youtube.com/watch?v=6KUI61ULf_U

Rozdział 6: Macedonia Centralna – Chalcydyka, Grecja Materiał wideo z wizyty mnichów z Góry Athos na statku wycieczkowym z pielgrzymami – kobietami (które nie mają wstępu do klasztorów na Górze Athos), a także mężczyznami i dziećmi.

https://www.youtube.com/watch?v=GO_aJ7USM1s

Rozdział 6: Macedonia Centralna – Chalcydyka, Grecja Wywiad z panem Tsinavosem, menedżerem hotelu na Chalcydyce.

<https://www.youtube.com/watch?v=pjuBkAQ5WpE>

STUDIUM PRZYPADKU 2. Karnawał na wyspie Terceira (Azory): czy NDK i zaangażowanie społeczności można przekształcić w doświadczenia turystyczne?

Uniwersytet Azorów, Portugalia

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Karnawał na wyspie Terceira, znany ze swoich unikalnych *bailinhos* (występów teatru ludowego), stanowi żywiłowy wyraz azorskiego niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ICH). Niniejsze studium przypadku analizuje, w jaki sposób to głęboko zakorzenione święto społeczności, charakteryzujące się humorem, satyrą i komentarzem społecznym, może zostać zintegrowane ze zrównoważonymi doświadczeniami turystycznymi bez uszczerbku dla jego autentyczności. Badano w nim rolę partycypacji społecznej, ryzyko komercjalizacji oraz strategię dopasowania inicjatyw turystycznych do ochrony ICH. Przez pryzmat zrównoważonej turystyki studium przypadku identyfikuje dobre praktyki i wyzwania związane z wykorzystaniem ICH na rzecz zrównoważenia gospodarczego i kulturowego. Ocenia ono również rolę lokalnych agencji, decydentów i praktyków kultury w utrzymaniu autentyczności karnawału przy jednoczesnym wspieraniu głębszego zaangażowania odwiedzających. Analiza ta wnosi wkład w szerszą dyskusję na temat tego, jak ICH może służyć zarówno jako żywa tradycja, jak i zasób turystyczny, gdy jest zarządzane w sposób odpowiedzialny.

Efekty uczenia się:

- **LO1.** Zrozumienie roli niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ICH) w zrównoważonej turystyce.
- **LO2.** Opracowanie strategii dla zrównoważonej turystyki opartej na ICH.
- **LO3.** Zastosowanie krytycznego myślenia w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym.

2. Tło i kontekst

Karnawał na Azorach obchodzony jest na różne sposoby. Na wyspie Terceira święto to wyróżnia się publicznymi pokazami popularnego teatru muzycznego, śpiewanego i odgrywanego przez artystów amatorów. Obchody karnawałowe na Terceirze, mające niewątpliwie średniowieczny rodowód i wprowadzone na wyspę w okresie jej zasiedlania, ewoluowały wraz z upływem czasu, ulegając urbanizacji i dostosowując swoje praktyki do współczesnych form ekspresji, które odbywają się na całej wyspie i angażują znaczną część lokalnej ludności.

Zarówno na etapie prac przygotowawczych do występów (stroje, muzyka, instrumenty, transport...), jak i podczas samego uczestnictwa w roli wykonawcy na scenie lub widza oglądającego spektakl, *Danças* i *Bailinhos* stanowią czas i przestrzeń wspólnotowej integracji społecznej. W zależności od tematyki występy mogą przybierać formę *Dança de Espada* (Tańca z mieczami), *Danças de Pandeiro* (Tańców z tamburynami), *Bailinhos* lub *Comédias* (Komedii). Działaniami kieruje lider (*puxador*), który pojawia się z mieczem lub zdobioną różdżką, przypominającą batutę dyrygenta (Marcelli i in., 2022). Karnawał na Terceirze charakteryzuje się prostotą wykonania, zsynchronizowanymi tańcami i choreografią. Stroje wykonawców są kolorowe i starannie zaprojektowane, a szczególna uwaga jest poświęcana samej choreografii.

3. Analiza studium przypadku

Karnawał na wyspie Terceira na Azorach stanowi znaczący przejaw niematerialnego dziedzictwa kulturowego, wyróżniający się głębokim poziomem zaangażowania społeczności, głównie poprzez tradycyjne *Bailinhos*. Ta unikalna forma teatru partycypacyjnego obejmuje satyryczne i muzyczne spektakle, które są w całości napędzane przez społeczność – mieszkańcy dobrowolnie wcielają się w role dramaturgów, aktorów, muzyków i projektantów kostiumów.

Rysunek 1 – Dokumentacja z 2019 roku

Przekaz tej tradycji odbywa się poprzez ciągłość międzypokoleniową (rodzina przejmuje odpowiedzialność za naukę młodych ludzi od starszych), co zapewnia zarówno jej trwałość, jak i zdolność do adaptacji do zmieniających się kontekstów społeczno-politycznych. Karnawał na Terceirze pozostaje oddolnym wyrazem zbiorowej tożsamości, od etapu przygotowań po samo uczestnictwo, co wzmacnia głębokie poczucie przynależności wśród uczestników – pochodzących z niemal każdej wioski czy grupy społecznej (Mourão, 2013). Szerokie rozproszenie występów w lokalnych obiektach dodatkowo akcentuje wymiar zaangażowania społeczności w to dziedzictwo, podkreślając kluczową rolę dobrowolnego zaangażowania w jego ochronę.

Znaczenie tych inicjatyw na wyspie jest ewidentne pod względem liczby osób, które gromadzą, oraz nakładów finansowych i czasowych, jakich wymagają. Ze względu na swoją wyjątkowość, Karnawał na wyspie Terceira został w 2020 roku wpisany do Krajowego Rejestru Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Portugalii.

Rysunek 2 – Dokumentacja z 2020 roku – pierwszy przypadek, w którym grupy *bailinhos* składały się wyłącznie z kobiet

W ostatnim czasie powstały dwie aplikacje mobilne pomagające w lokalizacji około 60 tańców karnawałowych i bailinhos (tradycyjnych występów komediowych), które odbywają się co roku w różnych miejscach na całej wyspie Terceira (dostępne w sklepie Play pod linkiem <https://play.google.com/store/apps/details>). Aplikacje te informują użytkowników również o harmonogramie każdego występu.

Choć są to lokalne tradycje łączące różne społeczności, charakteryzujące się bogatymi i różnorodnymi strojami, tekstami oraz muzyką i posiadające wszelkie elementy pozwalające zaoferować turystom autentyczne doświadczenie, istnieją dwie główne bariery, które obniżają ich wartość jako produktu turystycznego. Po pierwsze, tylko turyści mówiący po portugalsku są w stanie samodzielnie zrozumieć przekaz – wszystko odbywa się w języku portugalskim i nie ma systemu tłumaczenia symultanicznego. Po drugie, jednym z najważniejszych komponentów karnawału na wyspie Terceira jest prezentacja tekstów, które mogą poruszać tematy komediowe i ironiczne lub bardziej poważne i stonowane zagadnienia. Jednak ze względu na lokalny i specyficzny charakter tych scenariuszy, widzowie muszą dobrze znać kontekst kulturowy, aby w pełni zrozumieć fabułę.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Biorąc pod uwagę jego znaczenie kulturowe i społeczne, karnawał na Terceirze stwarza wyjątkowe możliwości dla rozwoju zrównoważonej turystyki kulturowej. Niemniej jednak integracja tej tradycji z inicjatywami turystycznymi wymaga

starannego wyważenia między dostępnością dla zewnętrznych odbiorców a ochroną jej autentyczności. Potencjalne strategie rozwoju turystyki kulturowej obejmują przygotowanie immersyjnych doświadczeń, takich jak możliwość uczestnictwa w próbach z przewodnikiem, interaktywne warsztaty skupiające się na pisaniu scenariuszy do *Bailinho* i muzyce tradycyjnej, a także tematyczne wycieczki karnawałowe przybliżające procesy przygotowań. Ponadto innowacje cyfrowe, w tym archiwa rzeczywistości wirtualnej (VR) oraz symulacje rzeczywistości rozszerzonej (AR), mogą wydłużyć czas zaangażowania w ten fenomen kulturowy poza ramy czasowe samego sezonu festiwalowego, przy jednoczesnym zachowaniu jego autentyczności. Tematyczne oferty branży gościnnej, łączące tradycyjną gastronomię z pakietami noclegowymi, mogą dodatkowo zwiększyć zaangażowanie odwiedzających. Konieczne jest jednak łagodzenie ryzyk związanych z nadmierną komercjalizacją, aby inicjatywy turystyczne były spójne z rdzenną, napędzaną przez społeczność esencją tego święta, wspierając tym samym zrównoważenie kulturowe, a nie utowarowienie tradycji.

5. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** W jaki sposób unikalne cechy karnawału na wyspie Terceira, w szczególności oparte na zaangażowaniu społeczności *bailinhos*, mogą przyczynić się do rozwoju zrównoważonego modelu turystyki, który szanuje i chroni niematerialne dziedzictwo kulturowe?
- **Pytanie 2.** Jakie strategie można by wdrożyć, aby uczynić karnawał na Terceirze dostępnym i atrakcyjnym dla turystów nieposługujących się językiem portugalskim, przy jednoczesnym zachowaniu autentyczności i integralności lokalnej tradycji?
- **Pytanie 3.** Jakie są potencjalne zagrożenia i korzyści płynące z wykorzystania narzędzi cyfrowych (np. aplikacji mobilnych, doświadczeń AR/VR) do promocji i zarządzania karnawałem na Terceirze jako produktem turystycznym i jak narzędzia te mogą wpłynąć na rolę społeczności w ochronie tej tradycji?

6. Bibliografia

Marcelli, A. M., Sousa, F., Fonseca, J., Silva, L. S. D., Melotti, M., & Costa, S. G. (2022). The unknown Carnival of Terceira Island (Azores, Portugal): community, heritage, and identity on stage. *Sustainability*, 14(20), 13250. <https://doi.org/10.3390/su142013250>

Mourão, R. (2014). O Carnaval é um Palco, A Ilha uma Festa: Da performance cultural à exposição da sua metaperformance videográfica. *MIDAS. Museus e estudos interdisciplinares*, (3).

Roque, A. A. T. (2013). *Danças e bailinhos de Carnaval: qual o significado atribuído às danças e bailinhos de Carnaval da Ilha Terceira?: estudo descritivo e fenomenológico* (Doctoral dissertation).

Linki:

<https://www.youtube.com/watch?v=y2THKwHGRaw>

<https://www.youtube.com/watch?v=iv958OaZF9s>

Dodatkowe przypadki z platformy InThrace, sekcja e-biblioteki (e-library) **Rozdział 1 studium przypadku: Eubeja (Evoia), Grecja**

Materiały wideo na kanale projektu InThrace w serwisie YouTube

Rozdział 1 studium przypadku: Eubeja (Evoia), Grecja Materiał wideo przedstawiający obchody karnawałowe na Eubei, Istiea-Edipsos.

<https://www.youtube.com/watch?v=KDSSLICwgo>

Rozdział 1 studium przypadku: Eubeja (Evoia), Grecja Materiał wideo przedstawiający obchody karnawałowe - palenie kukły w Edipsos na Eubei.

https://www.youtube.com/watch?v=LL-m5f_xp-g

<https://www.youtube.com/watch?v=BkM1213DyrY>

STUDIUM PRZYPADKU 3. Fado w Lizbonie, Portugalia: czy NDK i zaangażowanie społeczności można przekształcić w doświadczenia turystyczne?

Uniwersytet Azorów, Portugalia

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Fado, pełna emocji ekspresja muzyczna Lizbony, to jedna z najbardziej ikonicznych form niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ICH) Portugalii, znana ze swojej głębi uczuciowej, poetyckich tekstów oraz tradycyjnej oprawy wykonawczej. Niniejsze studium przypadku analizuje, w jaki sposób fado, uznane przez UNESCO za Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe Ludzkości, może zostać zintegrowane ze zrównoważonymi doświadczeniami turystycznymi przy jednoczesnym zachowaniu jego autentyczności. Badano w nim rolę zaangażowania społeczności – od domów fado (*Casas de Fado*) i lokalnych muzyków po przekaz międzypokoleniowy – oraz oceniono potencjał i ryzyka związane z turystyką, w szczególności w kontekście unikania utowarowienia tej tradycji. W opracowaniu ewaluowane są strategie takie jak starannie zaaranżowane występy, tematyczne spacerory oraz innowacje cyfrowe spójne z wartościami społeczności fado. Ponadto podkreślono w nim znaczenie lokalnego sprawstwa, polityki kulturalnej i edukacji w zapewnianiu, by turystyka przyczyniała się do żywotności fado jako żywej tradycji. Analiza ta pozwala na głębsze zrozumienie tego, jak ICH może funkcjonować zarówno jako spuścizna kulturowa, jak i zasób turystyczny, gdy podchodzi się do niego przez pryzmat zrównoważonego rozwoju.

Efekty uczenia się:

- **LO1.** Zrozumienie roli fado w zrównoważonej turystyce.
- **LO2.** Opracowanie strategii dla zrównoważonej turystyki opartej na ICH.
- **LO3.** Zastosowanie krytycznego myślenia w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym.

2. Tło i kontekst

Słowo „fado” pochodzi od łacińskiego *fatum*, oznaczającego „przeznaczenie”, i to właśnie ten termin dał nazwę unikalnemu stylowi portugalskiej kompozycji muzycznej. Ogólnie rzecz biorąc, fado śpiewane jest przez jedną osobę (*fadista*), mężczyznę lub kobietę, przy akompaniamencie gitary klasycznej (w środowisku fado nazywanej *viola*) oraz gitary portugalskiej. Istnieje wiele niejasności co do pochodzenia tego stylu. Niektórzy opowiadają się za powiązaniem ze średniowiecznymi kompozycjami, podczas gdy inni upatrują jego korzeni w kompozycjach afrykańskich lub brazylijskich z czasów ekspansji portugalskiej w XVI i XVII wieku. W pierwszej połowie XIX wieku fado zaczęło być słyszalne w Lizbonie, ożywiając ulice, areny walk byków, kawiarnie i tawerny swoim wyraźnym, improwizacyjnym, ludowym charakterem. Z czasem dołączało do niego coraz więcej muzyków i śpiewaków, a na początku XX wieku przyciągało już coraz szerszą publiczność. W latach 20. XX wieku portugalska dyktatura wprowadziła cenzurę fado. Improwizacja ustąpiła miejsca większej kontroli nad tekstami i muzyką. Jednocześnie jednak ten styl muzyczny uległ większej instytucjonalizacji, przenosząc się z ulic i znajdując dom w dedykowanych lokalach znanych jako domy fado (*Casas de Fado*). W 2011 roku UNESCO podniosło fado do rangi Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości ze względu na jego unikalne cechy, które łączą muzykę i poezję, czyniąc je istotnym elementem portugalskiej tożsamości kulturowej. Pomimo swojej profesjonalizacji fado pozostaje głęboko zakorzenione w społeczności. Lokalni muzycy, gawędziarze i rodziny nadal podtrzymują i rozwijają tę tradycję, często pełniąc rolę mentorów dla młodszych pokoleń. Występy są nie tylko pokazami artystycznymi, ale zbiorowymi doświadczeniami emocjonalnymi dzielonymi przez publiczność i wykonawców.

3. Analiza studium przypadku

Fado stanowi przykład żywej tradycji, która równoważy występ artystyczny z silnymi więziami społecznymi i kulturowymi. Jest ono głęboko zakorzenione w portugalskiej strukturze społeczno-kulturowej, szczególnie w Lizbonie i Coimbrze. Ta tradycja muzyczna charakteryzuje się partycypacyjnym charakterem, angażując profesjonalnych i amatorskich muzyków oraz lokalne społeczności, które aktywnie przyczyniają się do jej ochrony poprzez przekaz

ustny, występy i udział publiczności. Mieszkańcy Lizbony podtrzymują tę tradycję, zwłaszcza w takich dzielnicach jak Alfama, Mouraria i Bairro Alto, gdzie amatorscy i profesjonalni fadiści często koegzystują. Międzypokoleniowy przekaz fado ma fundamentalne znaczenie dla jego ciągłości, a młodsze pokolenia zdobywają wiedzę poprzez nieformalny mentoring oraz bardziej sformalizowaną edukację. Dodatkowo publiczność odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu doświadczenia fado, ponieważ ten gatunek nie jest jedynie odgrywany, ale wspólnie przeżywany w dzielonej przestrzeni emocjonalnej. Tradycja zachowania ciszy, wyrażona hasłem „*silêncio que se vai cantar o Fado*” (cisza, będzie śpiewane fado), podkreśla ekspresyjną głębię tego gatunku, wzmacniając jego unikalny, emocjonalny wymiar.

Rysunek 1 – Muzycy fado

Aktywny udział lokalnych społeczności w ochronie, adaptacji i kontekstualizacji fado we współczesnym społeczeństwie zapewnia jego żywotność jako dynamicznej i ewoluującej tradycji kulturowej. Rytuał zachowania ciszy przed pieśnią („*Silêncio que se vai cantar o Fado*”) odzwierciedla wspólny szacunek i emocjonalne zaangażowanie wszystkich uczestników. Tradycyjne domy fado (*Casas de Fado*) zapewniają immersyjne doświadczenia zarówno mieszkańcom, jak i turystom, często w połączeniu z portugalską gastronomią (Zarrilli, 2022). Taka integracja pozwala odwiedzającym doświadczyć fado w

jego naturalnym kontekście, jednocześnie wnosząc wkład ekonomiczny w jego ochronę. Poza tradycyjnymi miejscami fado jest reprezentowane także w muzeach (np. *Museu do Fado*), inicjatywach edukacyjnych i festiwalach kulturalnych. Nowe pokolenia wnoszą innowacyjne interpretacje i integrują współczesne tematy, rozwijając ten gatunek muzyczny przy jednoczesnym poszanowaniu jego korzeni.

Autentyczność i emocjonalna intensywność fado stwarzają istotne szanse dla zrównoważonej turystyki kulturowej, pod warunkiem, że jego integracja z turystyką przebiega w zgodzie z jego wewnętrznymi wartościami artystycznymi i społecznymi (Carvalho i in., 2023). Jednym z najskuteczniejszych podejść do przybliżania fado odwiedzającym są starannie zaaranżowane występy na żywo w tradycyjnych domach fado, gdzie publiczność może doświadczyć tego gatunku w jego autentycznej oprawie, często przy akompaniamencie tradycyjnej kuchni portugalskiej. Aby sprzyjać głębszemu zaangażowaniu, interaktywne doświadczenia, takie jak warsztaty fado, mogłyby przybliżyć budowę gitary portugalskiej, techniki wokalne oraz tematykę tekstów, pozwalając uczestnikom na pełniejsze docenienie tej formy sztuki (Henriques i in., 2018). Ponadto tematyczne spacery śladami historycznej ewolucji fado po lizbońskich dzielnicach Alfama, Mouraria i Bairro Alto, połączone z wizytami w *Museu do Fado*, oferują edukacyjne, a zarazem immersyjne podejście do zrozumienia jego społeczno-kulturowego znaczenia.

Rysunek 2 – Dom fado

Narzędzia cyfrowe stają się uzupełniającym atutem w promocji fado bez narażania go na nadmierną ekspozycję. Aplikacje rozszerzonej rzeczywistości, wirtualne koncerty i platformy do interaktywnego opowiadania historii (storytellingu) pozwalają globalnej publiczności odkrywać historię i znaczenie tego gatunku, przy jednoczesnym zachowaniu lokalnej kontroli nad przestrzeniami występów i narracją. Niemniej jednak popularność fado jako atrakcji turystycznej niesie ze sobą wyzwania. Przy rozwijaniu inicjatyw opartych na turystyce konieczne jest utrzymanie równowagi między ochroną kultury a komercjalizacją, aby fado pozostało autentycznym wyrazem kulturowym, a nie zostało rozmyte lub utowarowione na potrzeby masowej konsumpcji. Strategie zrównoważonej turystyki muszą być spójne z oddolnymi działaniami społeczności na rzecz ochrony integralności artystycznej fado, przy jednoczesnym zachęcaniu szerszej publiczności do doceniania tego żywego dziedzictwa kulturowego. Nadmierna komercjalizacja, „wyreżyserowana autentyczność” oraz utrata decyzyjności przez społeczność to istotne obawy, szczególnie w dzielnicach o dużym natężeniu ruchu turystycznego. Staranna opieka kuratorska i planowanie kierowane przez społeczność są niezbędne, aby chronić tę formę sztuki przed sprowadzeniem jej do roli komercyjnego spektaklu.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Fado stanowi cenny model integracji niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ICH) ze zrównoważoną turystyką, a jego sukces opiera się na zachowaniu autentyczności poprzez aktywne zaangażowanie społeczności. Zapewnienie, by inicjatywy turystyczne wspierały, a nie zniekształcały tę głęboko zakorzenioną ekspresję kulturową, wymaga strategii włączających lokalnych muzyków, gawędziarzy i praktyków kultury na każdym etapie planowania i wdrażania. Kilka podejść daje obiecujące perspektywy na wzbogacenie doświadczeń odwiedzających przy jednoczesnym zabezpieczeniu integralności fado. Obejmują one interaktywne warsztaty i sesje opowiadania historii, które zanurzają turystów w emocjonalnych i historycznych warstwach tradycji; prowadzone przez społeczność spacer po historycznych dzielnicach fado w Lizbonie; a także rozwój wielojęzycznych narzędzi cyfrowych, takich jak aplikacje do tłumaczenia tekstów piosenek i przewodniki rozszerzonej rzeczywistości (AR), które pozwalają przełamać bariery kulturowe i językowe. Dodatkowo tematyczne oferty branży gościnnej – łączące lokalne zakwaterowanie, kuchnię i występy fado na żywo – mogą zaoferować wartościowe zanurzenie w kulturze. Ostatecznie kluczowe jest zbalansowanie międzynarodowego zainteresowania z lokalną podmiotowością. Zrównoważony rozwój turystyki musi być zbieżny z wartościami i potrzebami społeczności fado, sprzyjając pełnemu szacunku zaangażowaniu ze strony odwiedzających oraz wzmacniając rolę dziedzictwa kulturowego jako żywej, dynamicznej i inkluzywnej części społeczeństwa.

5. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** Jakie narzędzia lub metody mogłyby pomóc turystom nieposługującym się językiem portugalskim w zrozumieniu lirycznej i kulturowej głębi fado oraz w nawiązaniu z nim więzi?
- **Pytanie 2.** W jaki sposób innowacje cyfrowe mogą promować fado wśród szerszej publiczności bez uszczerbku dla jego autentyczności i bez odbierania podmiotowości lokalnym wykonawcom?
- **Pytanie 3.** Na jakie sposoby turystyka związana z fado może przyczynić się do międzypokoleniowego przekazu wiedzy oraz spójności społecznej w dzielnicach Lizbony?

6. Bibliografia

Carvalho, I., Madeira, A., Monteiro, A., Lopes, S., & Palrão, T. (2023). Fado, urban popular song, and intangible heritage: perceptions of authenticity and emotions in TripAdvisor reviews. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1), 1-11.

Henriques, C., Guerreiro, M., Mendes, J., & Ramos, C. M. (2018). Fado as a popular culture expression in the context of a tourist city. In *The Routledge Handbook of Popular Culture and Tourism* (pp. 116-126). Routledge.

Zarrilli, L. (2022). Lisbon's fado soundscape: between identity and tourism. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 41(2), 517-522.

Linki:

Museu do Fado. <https://www.museudofado.pt>

UNESCO. (2011). Fado, urban popular song of Portugal. <https://ich.unesco.org>

STUDIUM PRZYPADKU 4. Ludowe święto Surova w regionie Pernik

Fundacja PAX Rhodopica, Bułgaria

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Każdego roku w styczniu ludowe święto Surova stanowi dla mieszkańców regionu Pernik tradycyjny sposób świętowania Nowego Roku. Głównym punktem obchodów jest znany pokaz maskowy (maskarada), który odbywa się w kilku miasteczkach i wsiach tego obszaru. Pierwszej nocy grupy zamaskowanych wykonawców – zwanych *Survakari*, w skład których wchodzi mężczyźni, kobiety i dzieci – spotykają się w centrum wioski, aby założyć specjalnie dla nich wykonane maski i kostiumy. Uczestnicy maskarady rozpalają ognisko na wiejskim placu i żartują z przyglądającymi się widzami. Kluczowymi postaciami widowiska są lider, nowożeńcy, ksiądz oraz niedźwiedź. Następnego ranka grupy gromadzą się i wędrują przez całą miejscowość, zatrzymując się przy każdym domu, aby odegrać tradycyjną ceremonię ślubną. Mówi się, że niedźwiedź „tarmosi” mieszkańców, co ma zapewnić im lepsze zdrowie. Gospodarze z ekscytacją wyczekują przybycia gości, obdarowując ich upominkami i zapraszając na tradycyjny obiad. Po zakończeniu ludowego święta *Survakari* rozdają prezenty, a zebrane pieniądze często przekazują osobom ubogim oraz sierotom. Młodzi ludzie uwielbiają tę maskaradę, ponieważ daje im ona powód do dumy i pozwala utrzymać tradycję przy życiu. Rodziny spędzają cały rok na tworzeniu masek i innych rekwizytów, a dorośli uczą dzieci i nastolatków, jak samodzielnie przygotowywać te unikalne stroje.

Festiwal Surva reprezentuje idealny model zrównoważonej turystyki, ponieważ z powodzeniem równoważy swoją globalną popularność z ochroną autentycznego Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (ICH). Poprzez przekształcenie corocznego rytuału w międzynarodowe forum o charakterze konkursowym, Pernik generuje znaczne korzyści ekonomiczne i społeczne, które bezpośrednio motywują lokalne społeczności do kontynuowania, rozwijania i przekazywania swoich starożytnych tradycji.

Efekty uczenia się:

- **Analiza roli kulturowej:** Zbadanie rytualnej funkcji maskarady (odpędzanie złych duchów, zapewnianie płodności) oraz ocena procesu adaptacji tej tradycji do współczesnych warunków (np. uczestnictwo osób w każdym wieku i bez względu na płeć).
- **Mechanizm ochrony:** Przyjrzenie się dwuetapowej, konkursowej formule Festiwalu w Perniku jako skutecznej metodzie promocji i ochrony ICH na poziomie krajowym i ogólnoświatowym.
- **Ocena zrównoważonej turystyki:** Wykorzystanie przykładu Pernika, znanego jako Europejska Stolica Tradycji Kukerskich, do analizy sposobów zwiększania zrównoważenia turystyki oraz angażowania społeczności w festiwal, tak aby przynosił on dochody i realną pomoc mieszkańcom.

2. Tło i kontekst

Bułgarski zwyczaj maskaradowy (*Survakari / Kukeri*) to starożytna tradycja folklorystyczna, zachowana jako kluczowy element bułgarskiej kultury, związana ze świętami przypadającymi w okresie od Bożego Narodzenia do Wielkanocy. Głównym celem i symboliką tych gier obrzędowych jest odpędzanie złych duchów oraz przyciąganie obfitych zbiorów, zdrowia i płodności. Widowisko stanowi mistyczną jedność rytmu, dźwięku i kolorów, na którą składają się imponujące maski, oryginalne kostiumy (wykonane ze skór zwierzęcych lub skrawków materiału) oraz głośnie, ochronne dzwonienie setek przyczepionych dzwonów. Choć tradycyjnie był to zwyczaj wyłącznie męski, dziś jest to żywa tradycja, która zmienia się i pozwala na współuczestnictwo osobom w każdym wieku i każdej płci.

Źródło: <https://www.standartnews.com/lifestyle-lyubopitno/>

Współcześnie maskarada prowadzi podwójne życie: istnieje jako coroczny rytuał w wioskach oraz jako widowiskowa, konkursowa formuła podczas festiwali i karnawałów. Międzynarodowy Festiwal „Surva” w Perniku, którego historia sięga 1966 roku, jest najbardziej prestiżowym wydarzeniem tego typu w Bułgarii i Europie, służąc jako największa platforma ochrony i popularyzacji tych obrzędów. Festiwal odbywa się co roku, a miasto jest uznawane za Europejską Stolicę Tradycji Survakarskich i Kukerskich, gromadząc tysiące depozytariuszy tradycji ze wszystkich bułgarskich regionów etnograficznych oraz gości z całego świata. Oprócz dwudniowej parady konkursowej wydarzenie oferuje interaktywne doświadczenia wraz z wystawami sztuki użytkowej.

3. Analiza studium przypadku

Uznawany za najbardziej prestiżowy i najdłużej organizowany festiwal tradycyjnych ludowych gier maskowych zarówno w Bułgarii, jak i w Europie, „Surva” odbywa się w Perniku. Decyzja o organizacji festiwalu zapadła w 1965 roku, a jego pierwsza edycja miała miejsce w styczniu 1966 roku. Wydarzenie jest organizowane przez Gminę Pernik i służy jako największa platforma ochrony oraz popularyzacji starożytnych rytuałów – w tym obrzędów *survakarów*, *kukerów*, *babugerów* i *jamalarów* – które stanowią kluczową część bułgarskiego folkloru.

Od 2008 roku festiwal odbywa się corocznie w ostatni weekend stycznia. Cieszy się on znaczącym uznaniem na arenie międzynarodowej, uzyskując status międzynarodowy w 1985 roku, członkostwo w Federacji Europejskich Miast Karnawałowych (1995) oraz oficjalne miano Europejskiej Stolicy Tradycji Surwakarskich i Kukerskich (2009). W 2014 roku festiwal został również sklasyfikowany przez National Geographic jako jeden z najlepszych zimowych kierunków turystycznych na świecie (*World's Top Winter Destinations*).

Sam zwyczaj maskarady prowadzi obecnie podwójne życie: funkcjonuje jako tradycyjny, coroczny rytuał w wioskach oraz jako widowiskowa, konkursowa formuła na festiwalach. Najbardziej atrakcyjnym punktem festiwalu Surva jest dwudniowa parada konkursowa, która przyciąga tysiące depozytariuszy tradycji ze wszystkich bułgarskich regionów etnograficznych oraz międzynarodowych gości z Europy, Azji, Ameryki i Afryki. Uczestnicy zjeżdżają do Pernika dla emocji i chęci dzielenia się magią tego zwyczaju, a samo wydarzenie oferuje interaktywne doświadczenie uzupełnione wystawami sztuki użytkowej.

Źródło: <https://matadornetwork.com/read/bulgarias-surva-festival>

Święto Surova w regionie Pernik, po uprzednim włączeniu do Krajowego Rejestru Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Bułgarii, zostało w 2015 roku oficjalnie wpisane na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości (UNESCO). Wpis ten ma na celu znaczne zwiększenie globalnej rozpoznawalności tego elementu ICH, podnoszenie świadomości na temat jego znaczenia oraz wspieranie szacunku dla różnorodności kulturowej i ludzkiej kreatywności, szczególnie w regionach dzielących podobne tradycje maskaradowe. Co więcej, praktyka ta promuje solidarność społeczną poprzez umożliwienie dialogu międzypokoleniowego i niesienie wsparcia osobom w trudniejszej sytuacji życiowej (poprzez dystrybucję zebranych funduszy). Sam proces nominacji wykazał solidne mechanizmy ochrony, wynikające z dziesięcioleci systematycznej współpracy między społecznościami Surova, lokalnymi gminami i instytucjami publicznymi, co okazało się wysoce skuteczne. Wniosek został szczegółowo przygotowany za pełną, wolną, uprzednią i świadomą zgodą wszystkich zainteresowanych społeczności, grup oraz instytucji kultury, a nominowany element jest prawidłowo ujęty i regularnie aktualizowany w Krajowym Rejestrze Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Bułgarii.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Praktyka wspólnotowa, taka jak letnie ludowe święto Surova w Perniku, może przez lata chronić ICH i przyciągać turystów. Członkowie społeczności muszą być aktywni i dzielić się wiedzą, aby zachować ten aspekt kultury. Tworzenie masek i występowanie w nich całymi rodzinami zbliża ludzi i pomaga im budować poczucie przynależności. Dobra strategia koordynacji zapewni długoterminowy sukces święta. Miasta, wsie i agencje rządowe współpracowały ze sobą w celu wdrożenia środków bezpieczeństwa. Festiwal Surva ma ogromne znaczenie dla tożsamości kulturowej mieszkających tam ludzi. Podnosi on status regionu i pomaga pokazać jego unikalność. Jego atrakcyjność dla turystów przynosi znaczne zyski, które pomagają w rozwoju obszaru, czyniąc go ważnym centrum turystyki kulturowej.

Pernik jest obecnie kluczowym celem turystyki kulturowej z racji uznania święta przez UNESCO. Przyszłe utrzymanie tego dorobku powinno stać na wysokim poziomie. Ponieważ rytuał przyciąga coraz większą uwagę, Państwo-Strona powinno lepiej go chronić. Zmniejsza to ryzyko dekontekstualizacji, która pojawia się, gdy rytuał jest odgrywany lub komercjalizowany w innych miejscach. Święto Surova, dzięki swojej sławie, może wciąż pomagać w przeciwdziałaniu depopulacji. Lokalne zwyczaje można zachować poprzez współpracę, co pozwoli przekształcić je w koncept eko-turystyki opartej na ICH.

5. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** W jaki sposób przekształcenie rytuału w widowisko pomaga, a w jaki przeszkadza w przekazie i zachowaniu autentyczności ICH (Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego)? Uzasadnij swoją odpowiedź z perspektywy potrzeby popularyzacji w zderzeniu z ryzykiem dekontekstualizacji.
- **Pytanie 2.** Jak przedstawiony model zaangażowania społeczności zapewnia długoterminową żywotność zwyczaju i w jaki sposób przyczynia się do spójności społecznej w regionie?

- **Pytanie 3.** Jak dokładnie to trójstronne partnerstwo (Społeczność – Władze – Instytucje) gwarantuje skuteczną ochronę ICH i zapewnia korzyści społeczne (np. przekazywanie zebranych funduszy)?
- **Pytanie 4.** Które konkretne elementy (np. dwuetapowa formuła konkursowa, koncentracja na autentyczności, międzynarodowe uznanie) pozwalają Pernikowi zbalansować globalną popularność z ochroną ICH i generowaniem korzyści ekonomicznych?
- **Pytanie 5.** W jaki sposób Pernik, jako Europejska Stolica Tradycji, może wykorzystać swój status i zyski z turystyki do poprawy życia lokalnej społeczności oraz do łagodzenia ryzyk związanych z komercjalizacją rytuału?

6. Bibliografia

Lyubenova, M. (2021). Masquerade Games in the Pernik Region of Bulgaria: Preserving and Promoting Intangible Cultural Heritage. *Yearbook of Balkan and Baltic Studies*, 4(4), 223–244. <https://doi.org/10.7592/YBBS4.09>

Mishkova, I. (2008). Tra il visibile e l'invisibile Maschere e riti mascherati delta Bulgaria [Between the visible and the invisible: Masks and masked rituals of Bulgaria]. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/324774095_Tra_il_visibile_e_l'invisibile_Maschere_e_riti_mascherati_delta_Bulgaria

Myuhtar-May, F. (2013). Review of the book *Masquerade and Postsocialism: Ritual and Cultural Dispossession in Bulgaria*, by Gerald W. Creed. *The Journal of American Folklore*, 126(500), 231–233. <https://doi.org/10.5406/jamerfolk.126.500.0231>

Strahilov, I. (2022). Between the “Thracian Substratum” and “Oriental Accretions”: Bulgarian Mumming and the National Heritage Canon. *Seminar_BG, Special Issue 5: Cultural Intimacies*. Retrieved from <https://seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/special-issue-5/839-bulgarian-mumming-national-heritage-canon.html>

Svetozarov, G., & Manova, Ts. (2022). The Survakar – Masquerade Games in the “Sredno Kraishte” – Visual and Verbal Discourse. *Careers*, 2(3), 16–20. <https://doi.org/10.46687/UWHL2018>

<https://surva.org/>

<https://ich.unesco.org/en/RL/surova-folk-feast-in-pernik-region-00968>

<https://www.unesco-centerbg.org/en/inscribed-elements-en/bulgaria-en/#:~:text=The%20concept%20for%20the%20Festival%20of%20Folklore,and%20Folklore%20Studies%20with%20the%20Ethnographic%20Museum.>

<https://carnivalcities.net/countries/bulgaria/pernik/>

<https://survakari.com/en/>

Wideo:

<https://www.youtube.com/watch?v=KHF21YlvveY>

Dodatkowe przypadki z platformy InThrace, sekcja e-biblioteki (e-library)
Rozdział 1 studium przypadku: Eubeja (Evoia), Grecja

Materiały wideo na kanale projektu InThrace w serwisie YouTube

Rozdział 1 studium przypadku: Eubeja (Evoia), Grecja Materiał wideo przedstawiający obchody karnawałowe na Eubei, Istiea-Edipsos.

<https://www.youtube.com/watch?v=KDSSLICwgo>

Rozdział 1 studium przypadku: Eubeja (Evoia), Grecja Materiał wideo przedstawiający obchody karnawałowe – halloweenowe palenie kukły w Edipsos na Eubei.

https://www.youtube.com/watch?v=LL-m5f_xp-g

Rozdział 7. Marketing i metody promocji NDK

STUDIUM PRZYPADKU 1. Peryferie Fokidy i Beocji

Uniwersytet Zachodniej Attyki, Grecja

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Studium przypadku jednostek regionalnych Fokida i Beocja (Voiotia) obejmuje elementy piękna przyrodniczego, archeologicznego oraz niematerialnego dziedzictwa. Celem badania jest zarejestrowanie punktów zainteresowania w celu rozszerzenia bazy miejsc, które mogą zostać włączone do promocji regionu, mając na celu jego zrównoważony rozwój.

Efekty uczenia się:

1. Umiejętność promowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu.
2. Umiejętność zorganizowania kampanii promocyjnej dla regionu poprzez tworzenie szlaków na rzecz zrównoważonego rozwoju.

2. Tło i kontekst

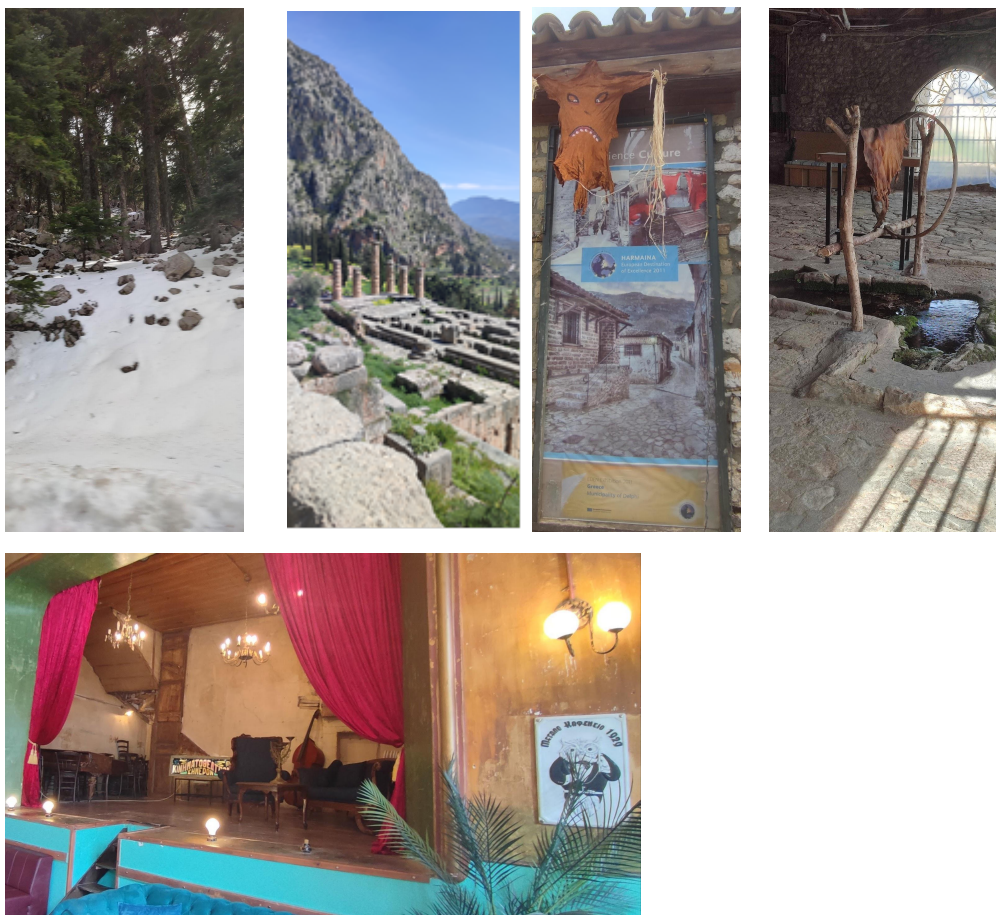
Wybór jednostek regionalnych Fokida i Beocja został dokonany w oparciu o następujące przesłanki: a) region posiada bogatą kulturę i środowisko przyrodnicze o szczególnym pięknie, b) rozwój turystyki może opierać się na promocji obszarów o walorach przyrodniczych z bogatą kulturą niematerialną, c) obszar ten jest zagrożony wyludnieniem, a jego populacja osiągnęła 36 199 mieszkańców w spisie powszechnym Narodowego Urzędu Statystycznego z 2021 roku (Fokida News, 2023).

3. Analiza studium przypadku

Szerszy region Fokidy i Beocji znany jest głównie z ośrodka narciarskiego na górze Parnas oraz ze stanowiska archeologicznego w Delfach. Obszar ten jest jednak bogaty w historię, kulturę i tradycje świąteczne. Na przykład w ostatnią

sobotę karnawału w Amfissie odbywa się rekonstrukcja lokalnej legendy o Upiorze z Charmeny (*Element of Charmena*). Poprzez dramatyzację tej lokalnej legendy podkreśla się znaczenie, jakie pamięć zbiorowa i tradycja ustna przypisują wodzie jako źródłu życia i sile napędowej garbarni (*tabakiki* – warsztatów obróbki skóry), dzięki którym w ostatnich latach rozkwitała gospodarka Amfissy. Wydarzenie to podkreśla nie tylko przeszłość miasta (np. lokalną sztukę garbarską, która niegdyś kwitła), ale także współczesną tożsamość kulturową Amfissy. Element ten został również wpisany do Krajowego Rejestru Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Grecji (Noc upiórów / upiór z Charmeny, 2022, Fokida News, 2022, Kapetanidou, 2023).

Historyczne kawiarnie, z których niektóre mają ponad 100 lat (jak Wielka Kawiarnia 1929 w Amfissie), stanowią punkt odniesienia i miejsca o szczególnej symbolice dla lokalnych społeczności, w których się znajdują (Historyczna Wielka Kawiarnia 1929, Amfissa, materiał wideo). Ich dotychczasowa inwentaryzacja obejmuje Wielką Kawiarnię w Amfissie. Ponadto historyczne kawiarnie przyczyniły się na wiele sposobów do kształtowania praktyk kulturowych w przestrzeni miejskiej, ale także do budowania miejskiej towarzyskości, zarówno w przeszłości, jak i dziś (Fokida News, 2022). Wspomniana „Wielka Kawiarnia 1929” jest jedyną kawiarnią posiadającą scenę teatralną; rozkwitała w latach międzywojennych i późniejszych, goszcząc spektakle teatralne oraz ówczesne trupy objazdowe, a na jej scenie występowały legendarne postacie aktorstwa. W 2022 roku została ona wpisana do Krajowego Rejestru Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Grecji (Niematerialna kultura miejskich kawiarni historycznych, Niematerialne dziedzictwo kulturowe Grecji, 2022) i jest włączona do Szlaków Kulturowych Rady Europy w ramach „Szlaku Historycznych Kawiarni” (Historic Cafes Europe, b.d.).

Góra Parnas oraz stanowisko archeologiczne w Delfach, które odwiedzający mogą podziwiać w połączeniu z niematerialnym dziedzictwem tego obszaru (zdjęcia 1–2); dzielnica Tabakika, w której w okresie karnawału odbywa się inscenizacja związana z Upiorem z Charmeny (zdjęcia 3–4); Wielka Kawiarnia 1929 (*Big Café 1929*) w Amfissie (zdjęcie 5). Zdjęcia: archiwum własne autorów.

Amfissa znana jest również ze swojego słynnego gaju oliwnego, który jest największym jednolitym i najstarszym gajem oliwnym w kraju (liczy 1 200 000 drzew oliwnych) i znajduje się w Krajowym Rejestrze Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Grecji. Gaj ten został sklasyfikowany jako „tradycyjny”, a rosnąca w nim słynna odmiana *konsevolia* (oliwka z Amfissy) to stołowa, czarna, mięsista oliwka, która uzyskała status chronionej nazwy pochodzenia – ChNP (ang. *P.O.P. – Protected Designation of Origin Product*) (Kapetaniou, 2023). Ponadto w katedralnej cerkwi Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny znajdują się freski autorstwa Spyrosa Papaloukasa, a architektura samego miasta budzi szczególne zainteresowanie ze względu na liczne rezydencje w

stylu ludowym i neoklasycznym – takie jak dwupiętrowy dom ze studnią i otaczającymi go budynkami, w którym urodził się Alexandros Delmouzos, co stanowi dowód zamożności z minionej epoki (Ζεϊδωπος, 2022).

Malownicze Galaxidi to idealny cel wycieczek, który został ogłoszony miastem-muzeum. W czasie karnawału kultywowany jest tam zwyczaj obrzucania się mąką, będący znakiem rozpoznawczym i wizytówką tego miasta. Ponadto to portowe miasto zachowało architekturę dominującą w okresie panowania tureckiego i jest pełne okazałych rezydencji, jako że Galaxidi było w tamtych czasach wyjątkowo bogate. Ta tradycja również jest wpisana do Krajowego Rejestru Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Grecji (Ζεϊδωπος, 2022).

Gaj oliwny w Amfissie, będący największym jednolitym i najstarszym gajem oliwnym w kraju, liczącym 1 200 000 drzew oliwnych (zdjęcie 1); katedralna cerkiew Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny z freskami autorstwa Spyrosa Papaloukasa (zdjęcie 2); malownicze Galaxidi (zdjęcia 3–4); karnawał w Galaxidi (zdjęcie 5). Zdjęcia: archiwum własne autorów.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Region ma potencjał do rozwoju turystyki całorocznej (365 dni w roku) pod warunkiem wdrożenia określonych strategii:

- **Wzmocnienie turystyki tematycznej:** Rozwój turystyki zimowej (sporty zimowe) oraz letniej (wędrowki piesze i wycieczki przyrodnicze).

- **Turystyka kulturowa przez cały rok:** Organizacja festiwali i wydarzeń kulturalnych, ożywianie tradycyjnych zwyczajów i świąt (np. święto św. Jerzego, lekcje tkactwa w Muzeum Folkloru w Arachovej).
- **Rozwój agroturystyki i turystyki gastronomicznej:** Umożliwienie uczestnictwa w zbiorach lokalnych płodów rolnych, produkcji sera, oliwy z oliwek, wina i innych wyrobów regionalnych; rozwijanie turystyki kulinarnej.
- **Intensyfikacja wydarzeń letnich:** Wzmocnienie letnich aktywności poprzez festiwale i wydarzenia muzyczne, a także organizację zawodów oraz imprez sportowych.
- **Działania promocyjne:** Ciągła promocja poprzez marketing turystyczny oraz wdrażanie strategii we współpracy z innymi destynacjami.

Muzeum Folkloru w Arachovej, w którym odbywają się lekcje tkactwa (zdjęcie 1); serowarnia nad sztucznym jeziorem Mornos (zdjęcie 2). Zdjęcia: archiwum własne autorów.

5. Pytania do dyskusji

- **Zadanie 1.** Zidentyfikuj i opisz szlaki kulturowe w tym regionie, a następnie opracuj kompleksowy plan komunikacji reklamowej promujący region, ze szczególnym uwzględnieniem jego niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ICH).

- **Zadanie 2.** Zorganizuj kampanię reklamową mającą na celu promocję niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ICH) obszaru, który do tej pory nie był dostatecznie promowany.
- **Zadanie 3.** Dokonaj syntezy elementów danego obszaru, które można powiązać z niematerialnym dziedzictwem kulturowym (ICH), i przedstaw dla niego zrównoważony biznesplan.

6. Bibliografia

Fokida News (2023). Απογραφή 2021. Ο πληθυσμός στα χωριά και τις πόλεις της Φωκίδας <https://www.fokidanews.gr/96094/apografi-2021> (accessed 8.03.2025)

Fokida News (2022). Η Άμφισσα στο εθνικό ευρετήριο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδος <https://www.fokidanews.gr/84930/i-amfissa-sto-ethniko-eyretirio-aylis-politistikis-klironomias-tis-elladas/> (accessed 8.03.2025)

Ζεϊδωρος (2022). Χωριά και Πόλεις της Φωκίδας. <https://zeidoros.com/choria-kai-poleis-tis-fokidas/> (accessed 18.03.2025)

Historic Cafes Europe (n.d.)

<https://www.ehica.eu/route-of-the-historic-cafes-en/>

Η νύχτα των στοιχειών/ το στοιχείο της Χάρμαινας (2022)

<https://ayla.culture.gr/catalogue/i-nysta-twn-stoixeiwn-tis-xarmainas-2022/>

Καπετάνιου, Λ. (2023). Άμφισσα: Ένας κοντινός προορισμός με αυθεντική φυσιογνωμία. <https://www.travel.gr/experiences/travel/amfissa-enas-kontinos-proorismos-me-a/> (accessed 18.03.2025)

Ο άυλος πολιτισμός των αστικών ιστορικών καφέ Άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας (2022)

<https://ayla.culture.gr/catalogue/aylos-politismos-twn-istorikwn-kafe/>

Wideo

Το ιστορικό Μεγάλο Καφενείο 1929, Άμφισσα

<https://www.google.com/search?q=%CE%BC%CE%B5%>

Materiały wideo na kanale projektu InThrace w serwisie YouTube

Rozdział 7 studium przypadku: Jednostki regionalne Fokida i Beocja (Voiotia), Grecja Materiał wideo z dzielnicy Tabakika w Amfissie, gdzie do początku XX wieku działały warsztaty zajmujące się obróbką skóry. „Upiór z Charmeny” (*The ghost of Charmaena*), powiązany z tradycyjnym zawodem tego obszaru, to widowisko odbywające się w okresie karnawału, które zostało wpisane na grecką listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

<https://www.youtube.com/watch?v=IlDzxOyt6Mo>

Rozdział 7 studium przypadku: Jednostki regionalne Fokida i Beocja (Voiotia), Grecja Wywiad z panią Konstantopoulou w „Wielkiej Kawiarni 1929” (*Big Cafe 1929*) w Amfissie, która w 2022 roku została wpisana do Krajowego Rejestru Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Grecji i jest włączona do Szlaków Kulturowych Rady Europy w ramach „Szlaku Historycznych Kawiarni”.

<https://www.youtube.com/watch?v=7tltC0LI3BI>

Rozdział 7 studium przypadku: Jednostki regionalne Fokida i Beocja (Voiotia), Grecja Materiał wideo z katedralnej cerkwi Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny, w której artysta Spyros Papaloukas namalował freski.

<https://www.youtube.com/watch?v=BXbaDh9SoVA>

Rozdział 7 studium przypadku: Jednostki regionalne Fokida i Beocja (Voiotia), Grecja Materiał wideo nagrany 25 marca przed katedralną cerkwią Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Amfissie, przedstawiający uczniów śpiewających hymn narodowy Grecji; jest to podwójne święto dla narodu greckiego – obchody wybuchu rewolucji greckiej z 1821 roku zbiegają się z prawosławnym świętem Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny.

<https://www.youtube.com/watch?v=MkWQ4Z0YCk4>

Rozdział 7 studium przypadku: Jednostki regionalne Fokida i Beocja (Voiotia), Grecja Wywiad z panią Koutsouba w Muzeum Folkloru w Arachovej.

<https://www.youtube.com/watch?v=edJd9AOML-E>

Rozdział 7 studium przypadku: Jednostki regionalne Fokida i Beocja (Voiotia), Grecja Wywiad z panią Nafpaktitou, przewodniczącą stowarzyszenia hoteli i pokoi gościnnych w Arachovej.

<https://www.youtube.com/watch?v=E4Yck4oNiQ0>

STUDIUM PRZYPADKU 2. Macedonia Wschodnia i Tracja

Uniwersytet Zachodniej Attyki, Grecja

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Studium przypadku jednostki regionalnej Macedonia Wschodnia i Tracja obejmuje różne elementy niematerialnego dziedzictwa. Produkcja jedwabiu bez wątpienia definiuje ten obszar. Wśród innych elementów znajdują się gastronomia, zwyczaje i tradycje, takie jak karnawały i zjazdy rodowe, aspekty sztuki, w tym charakterystyczna muzyka i tańce, instrumenty muzyczne takie jak „zurna”, a także różne inne aktywności, które podkreślają historyczną ciągłość i tradycję religijną tego miejsca.

Efekty uczenia się:

1. Umiejętność rozpoznawania niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu.
2. Umiejętność zaproponowania konkretnych działań, które będą promować utrzymanie i widoczność niematerialnego dziedzictwa.
3. Uświadomienie sobie potencjału, jaki posiada dany obszar, który można dalej promować przy udziale niematerialnego dziedzictwa, oraz możliwość podjęcia działań usprawniających marketing.

2. Tło i kontekst

Wybór tego konkretnego obszaru oparto na następujących przesłankach: a) szerszy region Macedonii charakteryzuje się najwyższą stopą bezrobocia; b) historycznie jest to obszar mieszanych kultur i religii; c) w przeszłości przyjmował on populacje uchodźców; d) sieć drogowa, w tym drogi główne, została niedawno odnowiona; e) nie jest to szczególnie popularny kierunek turystyczny, ponieważ leży daleko od stolicy Grecji (około 800 kilometrów od Aten i około 300 kilometrów od Salonik); f) region szczyci się bogatą kulturą i środowiskiem przyrodniczym o szczególnym pięknie; g) rozwój między obszarami nadmorskimi a góorskimi jest nierównomierny; h) rozwój turystyki koncentruje się przede wszystkim na promocji obszarów o walorach

przyrodniczych – z których wiele nie zostało jeszcze wystarczająco rozwiniętych i wypromowanych – a znacznie mniej na niematerialnym produkcie kulturowym; i) w konsekwencji obszary wiejskie i górskie są zagrożone wyludnieniem, podczas gdy w dużych miastach, takich jak Aleksandropolis, dochodzi do nadmiernej koncentracji ludności.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu definiują: a) słynne środowisko przyrodnicze oraz rozwijająca się wokół niego przedsiębiorczość (wykorzystująca to dziedzictwo kulturowe); b) dziedzictwo historyczne, archeologiczne i religijne, wraz z promocją zabytków przekazujących tę wiedzę; c) tradycja architektoniczna i tradycyjne osady; d) wydarzenia kulturalne, tradycyjne festiwale, zwyczaje i obrzędy, a także tradycyjne zawody, takie jak obróbka jedwabiu i produkcja tkanin jedwabnych.

3. Analiza studium przypadku

Dziedzictwo architektoniczne regionu jest imponujące i bogate, łącząc w sobie sztukę i techniki z różnych zakątków Grecji oraz jednocząc stulecia historii. Dotyczy to również dziedzictwa architektonicznego Aleksandropolis, które obejmuje budynki użyteczności publicznej oraz prywatne rezydencje odzwierciedlające różne okresy historyczne, wnosząc wkład w dziedzictwo kulturowe tego obszaru. Do godnych uwagi zabytków architektury należą Biblioteka Miejska, mieszcząca się w zabytkowym budynku z 1890 roku, oraz Sklep Tytoniowy, który stanowi istotną część pamięci zbiorowej mieszkańców miasta.

Dziedzictwo architektoniczne Ksanti (Xanthi), szczególnie na starym mieście, przyciąga gości zarówno z zagranicy, jak i z kraju. Ludowa tradycja budowania domów w XVIII i XIX wieku w Ksanti znajdowała się pod wpływem technik z różnych regionów Grecji, takich jak Kastoria, Janina (Ioannina) czy Florina. Sztuka budowy domów jest kultywowana do dziś, jako że budynki są rekonstruowane przy użyciu tradycyjnych technik z zachowaniem unikalnego charakteru Ksanti. Do znaczących obiektów należą magazyny tytoniu – przypomnienie o zawodzie, który podupadł z powodu konkurencji i restrykcji ze strony Unii Europejskiej. Ten regres doprowadził do opuszczenia dawniej kwitnącej dzielnicy produkcji tytoniu w Ksanti. Pojawiła się propozycja, aby

budynki te przekształcić w centra kulturalne promujące niematerialne dziedzictwo regionu.

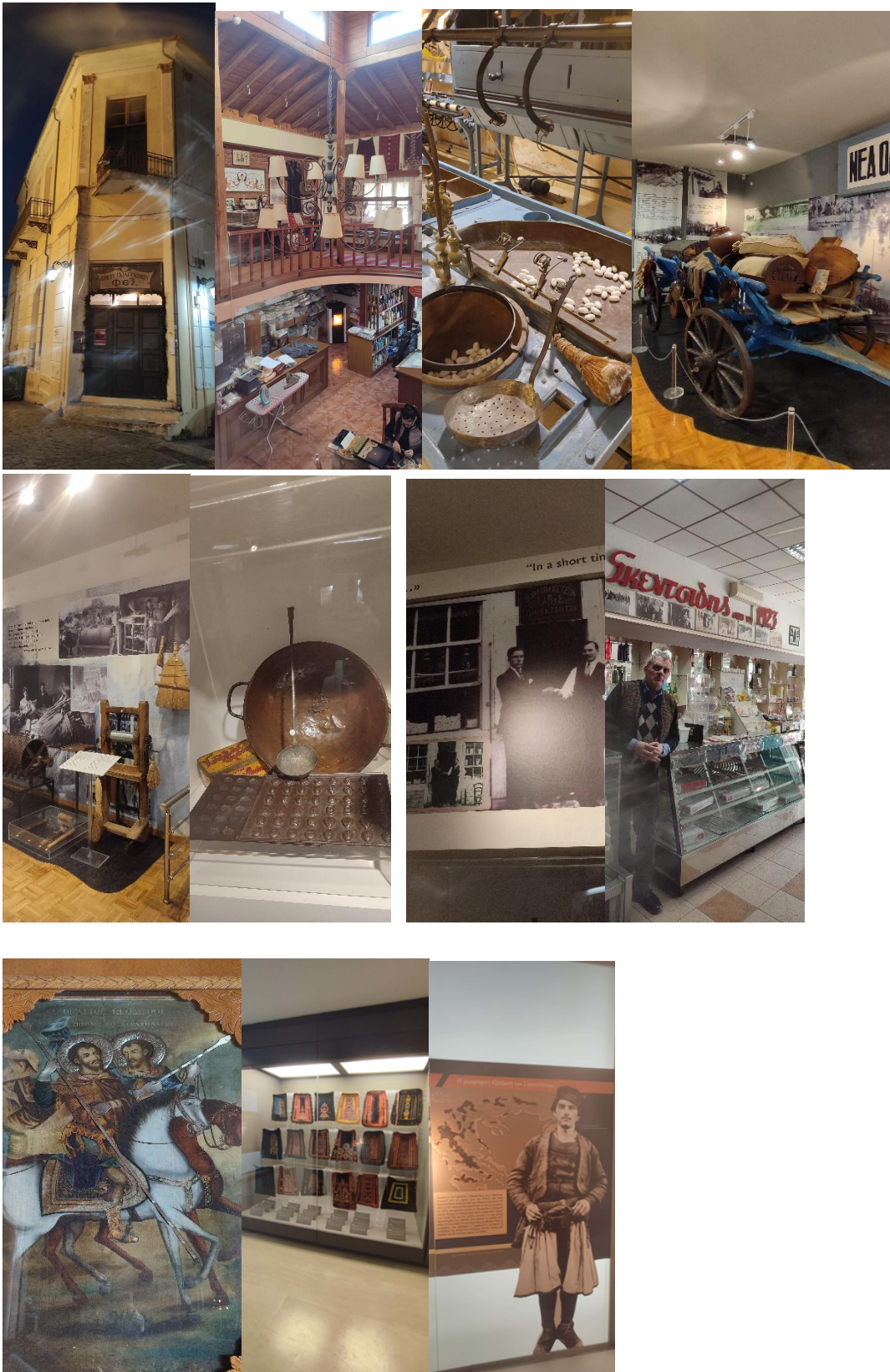
Stare miasto w Ksanti w niezwykle sposób zachowało swoją tradycję architektoniczną. Budynki są ożywiane we współczesnym społeczeństwie i przekształcane w centra kulturalne, takie jak centrum kultury (FEX), lub lokale gastronomiczne goszczące turystów z całego świata. Muzeum folkloru i historii w Ksanti, działające zarówno w mieście, jak i poza nim, to perły niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz spuścizny architektonicznej regionu.

Ponadto prefektura Sufli (Soufli) słynie w całej Grecji z produkcji jedwabiu. Światowa Organizacja Turystyki uznała Sufli za Najlepszą Wioskę Turystyczną (*Best Tourism Village*). Miasteczko jest całkowicie utożsamiane z jedwabiem, a w szczególności z hodowlą jedwabników oraz obróbką i promocją renomowanego jedwabiu z Sufli.

Muzeum Folkloru w Sufli „ta Gnafala” oraz „Muzeum Sztuki Jedwabiu w Sufli” kontynuują tradycję wytwarzania produktów jedwabnych na terenie muzeum (Gnafala), stymulując rozwój tego obszaru. Muzeum Sztuki Jedwabiu prezentuje historię procesu produkcyjnego poprzez maszyny używane w minionych dekadach. Współcześnie nowoczesne zakłady produkcyjne wykorzystują najnowocześniejsze maszyny i materiały.

W pobliskim rejonie Muzeum Historyczne i Folklorystyczne Nowej Orestiady i Regionu prezentuje życie mieszkańców oraz różne zawody wciąż aktywne w okolicy, takie jak cukiernictwo. Znaczenie przypisywane przedmiotom religijnym, które uchodźcy przywieźli ze sobą podczas wymiany ludności między Turcją a Grecją na mocy traktatu w Lozannie z 1923 roku, obrazują ikony, które ludzie wówczas ze sobą zabrali – na przykład ikona Świętych Teodorów, przechowywana w Świętej Cerkwi Metropolitalnej Agioi Theodoroi w Nowej Orestidzie.

Kolejnym ważnym ośrodkiem miejskim w tym rejonie jest Aleksandropolis. Muzeum Historyczne w Aleksandropolis mieści stałą ekspozycję strojów kobiet z grupy Saracyntan (Sarakatsani) z Tracji. Ponadto Muzeum Etnologiczne Tracji, będące organizacją non-profit, stawia sobie za cel ochronę historii i kultury Tracji.

Centrum kultury w Ksanti, nawiązujące do tradycji architektonicznej regionu (zdjęcie 1); Muzeum Folkloru w Suflī „ta Gnafala” (zdjęcie 2); „Muzeum Sztuki Jedwabiu w Suflī” (zdjęcie 3); Muzeum Historyczne i Folklorystyczne Nowej Orestiadii i Regionu, prezentujące przedmioty, które ludzie zabrali ze sobą podczas wymiany ludności w 1923 roku (zdjęcia 4–6); szyld cukierni z XX wieku (zdjęcie 7) oraz cukiernik w trzecim pokoleniu (zdjęcie 8); ikona przywieziona przez uchodźców podczas wymiany ludności, obecnie przechowywana w Świętej Cerkwi Metropolitalnej Agioi Theodoroi w Nowej Orestidzie (zdjęcie 8); stroje kobiet z grupy Saracyntan (Sarakatsani) z Tracji oraz zasięg geograficzny społeczności Sarakatsani w Grecji, Muzeum Historyczne w Aleksandropolis (zdjęcia 9–10); Muzeum Etnologiczne Tracji (zdjęcia 11–12). Zdjęcia: archiwum własne autorów. Macedonia Wschodnia i Tracja słyną również ze zwyczaju nosicieli dzwonów (koudounoforoi), który kultywowany jest w wioskach w okolicach Dramy. To starożytny, dionizyjski obrzęd (wytchnienie i świętowanie przypada głównie na okres Bożego Narodzenia i Święta Objawienia Pańskiego), podczas którego mężczyźni przebrani w zwierzęce skóry i obwieszani ciężkimi dzwonami egzorcyzmują zło i modlą się o płodność, wywołując ogłuszający hałas ruchami tanecznymi. Jednak region Dramy, zamiast promować tradycję nosicieli dzwonów, w okresie świątecznym stawia na promocję parku rozrywki „Oneiroupoli”, spychając na dalszy plan tradycyjne zwyczaje i obrzędy, które przetrwały próbę czasu. Obecna forma promocji i wykorzystania niematerialnych zasobów kulturowych jest niewystarczająca.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Choć liczne zabytki o wysokim znaczeniu przyciągają wielu odwiedzających, wykazują one kontrolowany i stabilny rozwój na przestrzeni czasu, co sprzyja ich ochronie. Obiekty o znaczeniu archeologicznym, historycznym i folklorystycznym cierpią na niedostateczną promocję pomimo swojej ogromnej wagi. Lokalni interesariusze opowiadają się za usprawnieniem zarządzania dziedzictwem kulturowym przez wykwalifikowane organizacje, równolegle z

działaniami promocyjnymi (broszury, plakaty, materiały promocyjne) w miejscach związanych z obsługą ruchu turystycznego, takich jak hotele, wypożyczalnie samochodów czy usługi transportowe. Niemniej jednak dla całego regionu Macedonii Wschodniej i Tracji niezbędny jest plan rentowności i rozwoju, obejmujący budowę hoteli na potrzeby odwiedzających oraz lepszą siatkę połączeń lotniczych. Podsumowując, istnieje pilna potrzeba powiązania przedsiębiorczości z Niematerialnym Dziedzictwem Kulturowym.

5. Pytania do dyskusji

- **Zadanie 1.** Zaproponuj projekty mające na celu ochronę, renowację i promocję zabytków oraz stanowisk archeologicznych (np. Filippi, Abdera), a także elementów tradycyjnego dziedzictwa kulturowego poprzez promocję i ponowne wykorzystanie obiektów historycznych.
- **Zadanie 2.** Opisz, w jaki sposób szlaki łączące zabytki archeologiczne, atrakcje turystyczne i zabytki architektury mogą zostać zintegrowane w jedną, spójną sieć turystyki kulturowej.
- **Zadanie 3.** Dokonaj syntezy elementów danego obszaru, które można powiązać z niematerialnym dziedzictwem kulturowym (ICH), i przedstaw dla niego zrównoważony biznesplan.

6. Bibliografia

<https://alexpolis.gr/visitalexpolis> (Last accessed: 26/3/2025)

<https://ayla.culture.gr/lithoxoiki-texni-metaxadwn-evrou/> (Last accessed: 26/3/2025)

<https://el.wikipedia.org/wiki/> (Last accessed: 26/3/2025)

<https://dimos-dramas.gr/programma-oneiroupolis-2025/> (Last accessed: 26/3/2025)

<https://www.musorest.gr/index.php/el/> (Last accessed 10/05/2026)

<https://ismo.gr/> (Last accessed 10/05/2026)

<https://emthrace.org/mouseio/> (Last accessed 10/05/2026)

Dodatkowy przypadek z platformy InThrace, sekcja e-biblioteki (e-library)
Rozszerzone studium przypadku Rozdział 7: Macedonia Wschodnia i Tracja, Grecja

Materiały wideo na kanale projektu InThrace w serwisie YouTube

Rozdział 7: Macedonia Wschodnia i Tracja, Grecja Wywiad z panią Bourouliti, kuratorką Muzeum Etnograficznego w Sufli (Soufli), w Evros.

<https://www.youtube.com/watch?v=g6jwEsTluMg>

Rozdział 7: Macedonia Wschodnia i Tracja, Grecja Wywiad z dr. Gouridisem, menedżerem w Gminie Sufli (Soufli).

<https://www.youtube.com/watch?v=8gHobx95i6Q>

Rozdział 7: Macedonia Wschodnia i Tracja, Grecja Wywiad z panem Mavridisem, przewodnikiem w historycznym muzeum etnograficznym w Orestridzie, oraz panem Papathanakisem, redaktorem, dziennikarzem i właścicielem pisma „Voreas”, na temat rozwoju społecznego, kulturalnego i turystycznego regionu Evros.

<https://www.youtube.com/watch?v=1ZYuoWd7oqg>

Rozdział 7: Macedonia Wschodnia i Tracja, Grecja Materiał wideo z Muzeum Sztuki Jedwabiu (Art Silk Museum) w Sufli (Soufli), Evros.

<https://www.youtube.com/watch?v=-ctJlPbJcV0>

STUDIUM PRZYPADKU 3. Mândra Chic – kreatywny branding i etyczny marketing niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Uniwersytet Transylwański w Braşowie, Rumunia

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Niniejsze studium przypadku bada, w jaki sposób rumuńska marka Mândra Chic promuje niematerialne dziedzictwo kulturowe poprzez współczesny marketing, bogate kulturowo wzornictwo oraz autentyczny storytelling (opowiadanie historii). Założona w wiosce Mândra w regionie Țara Făgăraşului marka opiera się na promocji tradycyjnego rzemiosła i lokalnych symboli, budując pomost między przeszłością a teraźniejszością. Przypadek ten ilustruje, jak marketing dziedzictwa – stosowany w sposób odpowiedzialny i partycypacyjny – może przekształcić tożsamość kulturową w zrównoważony zasób ekonomiczny oraz produkt o głębokim wpływie społecznym.

Efekty uczenia się:

- Zrozumienie mechanizmów promowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego we współczesnym kontekście;
- Analiza przykładu dobrej praktyki w marketingu kulturowym i budowaniu marki partycypacyjnej;
- Identyfikacja strategii międzypokoleniowego przekazu tradycyjnych wartości;
- Korelacja kreatywności z ochroną dziedzictwa w ramach gospodarki o obiegu zamkniętym;
- Ocena wpływu narracji kulturowej na rozwój marki.

2. Tło i kontekst

Marka Mândra Chic została założona w 2010 roku w wiosce Mândra w okręgu Braşów z inicjatywy Aliny Zară – dziennikarki i działaczki kulturalnej – w czasie, gdy lokalna tożsamość i rumuńskie tradycje były zagrożone zatraceniem w dobie globalizacji. Historia marki jest ściśle powiązana z projektem „Muzeul de

Pânze și povești” (Muzeum Tradycyjnych Tkanin i Opowieści) – przestrzenią społecznościową stworzoną w celu ratowania, ochrony i przekazywania rumuńskiego dziedzictwa (zarówno w wymiarze dosłownym, jak i symbolicznym). Ideą przyświecającą Mândra Chic było przekonanie, że każda bluzka, chusteczka, ręcznik czy kawałek materiału niesie ze sobą opowieść, wspomnienie, zwyczaj lub wartość, które stanowią część niematerialnego dziedzictwa kulturowego narodu rumuńskiego.

Alinie Zară udało się przekształcić kolekcję starych tkanin i elementów posagu w ruch kreatywny, dzięki któremu elementy niematerialnego dziedzictwa zostały reintegrowane we współczesnych obiektach użytkowych. W ten sposób narodziły się koszulki Mândra Chic – proste, ale przepelnione przekazem, który wykorzystuje tradycyjne rumuńskie wyrażenia, motywy i symbole, nadając im nowe znaczenie dla współczesnego odbiorcy. Produkty te opatrzone są napisami takimi jak „RoMândră” (gra słów: dumna/Rumunka), „Gdziekolwiek jesteś, jesteś tam, gdzie powinienes być”, „Posag” czy „Jesteśmy tym, co kochamy” – z których każdy ma jasne znaczenie tożsamościowe, ale także rolę edukacyjną i emocjonalną. Komunikatom tym towarzyszą tkaniny i materiały z tradycyjnymi haftami, które respektują motywy zdobnicze z regionu Țara Bârsei oraz innych części kraju. Marka nie tylko sprzedaje przedmioty (takie jak koszulki, bluzy z kapturem, szale, torby, obrusy i poduszki), ale również generuje kulturowe przywiązanie.

3. Analiza studium przypadku

Mândra Chic funkcjonuje jako ekosystem kulturowy, w którym dziedzictwo jest jednocześnie źródłem, surowcem i opowieścią. Produkty marki, niezależnie od tego, czy są to ubrania, akcesoria czy symboliczne upominki, są budowane wokół tradycyjnych symboli, reinterpretowanych w przystępny sposób, który szanuje ich pierwotne znaczenie. Każdy przedmiot niesie ze sobą historię o autentycznym pochodzeniu: zdanie ze starego listu, fragment haftu ocalony ze skrzyni posagowej, motyw uszyty ręką wiejskiej babci. Wszystko to jest dokumentowane, fotografowane i wyjaśniane na blogu marki oraz na jej profilach w mediach społecznościowych, oferując odbiorcom pełne doświadczenie: estetyczne, emocjonalne i kulturowe.

Centralnym elementem strategii marketingowej jest storytelling tożsamościowy. Każda nowa kolekcja pojawia się wraz z opowieścią: od „dobrego życia” po „miękki mur obronny” reprezentowany przez kozuch, od przepisów kulinarnych po osobiste historie o migracji i powrotach do korzeni. Nie jest to agresywny marketing, lecz działania oparte na emocjach, pamięci i poczuciu przynależności. W ten sposób Mândra Chic sprzedaje nie tylko produkty, ale także poczucie ciągłości i zakorzenienia.

Kanały promocji są nowoczesne (media społecznościowe, własna strona internetowa, udział w targach i wydarzeniach), jednak przekaz pozostaje stale zakotwiczony w tradycyjnych wartościach. Strona na Facebooku jest regularnie aktualizowana o posty wyjaśniające symbolikę produktów, pokazujące proces twórczy lub promujące członków społeczności zaangażowanych w wytwarzanie przedmiotów. Widoczność marki rosła organicznie, bazując na zaufaniu, przejrzystości i emocjonalnej więzi z publicznością.

Innym definiującym aspektem jest wymiar edukacyjny i społecznościowy. Marka wspiera warsztaty krawieckie, projekty szkolne i lokalne inicjatywy mające na celu archiwizację pamięci społecznej. Ponadto część zysków jest przeznaczana na utrzymanie Muzeum Tkanin i Opowieści oraz inicjatywy wspierające lokalnych rzemieślników. Taka integracja marketingu kulturowego z aktywizacją lokalnej społeczności wpisuje się w zasady UNESCO dotyczące zrównoważonej promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Z biegiem czasu marce udało się stworzyć aktywną społeczność sympatyków, klientów i współpracowników, którzy identyfikują się z promowanymi przez nią wartościami: prostotą, korzeniami, pamięcią i godnością kulturową. Produkty Mândra Chic są noszone zarówno w miastach, jak i przez diasporę, stając się narzędziem manifestacji tożsamości dla Rumunów poza granicami kraju. Tym samym marka przyczynia się nie tylko do ochrony dziedzictwa, ale również do jego międzynarodowej popularyzacji.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Mândra Chic to model dobrej praktyki w zakresie promowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego poprzez kreatywny, partycypacyjny i zrównoważony

marketing. Jej historia pokazuje, jak tradycyjne wartości mogą być reinterpretowane bez ich zniekształcania, jak elementy posagu mogą stać się manifestami kulturowymi i jak marka może stanowić formę aktywizacji pamięci zbiorowej. Przypadek ten dowodzi, że autentyczny storytelling, zakorzeniony w lokalnych realiach, może generować zarówno skutki ekonomiczne, jak i kulturowe.

W perspektywie przyszłościowej ekspansja na międzynarodowe sieci rzemieślnicze, współpraca z muzeami i instytucjami kultury oraz rozwój platform edukacyjnych online mogłyby wzmocnić widoczność marki i jej rolę w promowaniu niematerialnego dziedzictwa. Mândra Chic to coś więcej niż kreatywny biznes; to także forma ochrony przed zapomnieniem i homogenizacją tożsamościową.

5. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** W jakim stopniu marka komercyjna może stać się wektorem przekazu niematerialnego dziedzictwa kulturowego?
- **Pytanie 2.** W jaki sposób autentyczny storytelling przyczynia się do tworzenia społeczności kulturowej wokół danego produktu?
- **Pytanie 3.** Jakie wyzwania mogą pojawić się przy promowaniu tradycyjnego dziedzictwa w kontekście komercyjnym?
- **Pytanie 4.** Jak można zrównoważyć wymiar estetyczny i etyczny podczas budowania marki kulturowej?
- **Pytanie 5.** Jakie strategie cyfrowe można wykorzystać do międzynarodowej ekspansji marek opartych na dziedzictwie kulturowym?
-

6. Bibliografia

Mândra Chic – Site oficial: <https://www.mandrachic.ro>

Adevărul (2017). *Povestea de succes a unui brand românesc lansat într-un sat de munte*. <https://adevarul.ro/stiri-locale/calarasi>

UNESCO (2024a). Basic Texts on the 2003 Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage,
[https://ich.unesco.org/doc/src/2003 Convention Basic Texts 2024 version EN.pdf](https://ich.unesco.org/doc/src/2003%20Convention%20Basic%20Texts%202024%20version%20EN.pdf)

Źródło: Arabela Briciu

Źródło: Arabela Briciu

Źródło: Arabela Briciu

Źródło: <http://mandrachic.blogspot.com>

STUDIUM PRZYPADKU 4. Tradycja Krakowskich Szopek Bożonarodzeniowych

Uniwersytet Warszawski, Polska

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Tradycja wykonywania krakowskich szopek to XIX-wieczne rzemiosło miejskie, które przekształca szopkę bożonarodzeniową w fantastyczną miniaturę architektury Krakowa. Każdego roku w grudniu twórcy – często wywodzący się z tych samych rodzin od pokoleń – rywalizują ze sobą na Rynku Głównym, utrzymując przy życiu wyspecjalizowane umiejętności w zakresie obróbki drewna i metalu, kolażu z kolorowej folii oraz lokalnego gawędziarstwa. Od czasu wpisania w 2018 roku na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości UNESCO, budowanie szopek stało się flagowym przykładem ochrony dziedzictwa kierowanej przez społeczność w Polsce.

Efekty uczenia się:

- Wiedza na temat historycznego rozwoju szopkarstwa w kontekście miejskiej kultury popularnej.
- Wiedza na temat polskiego niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ICH).
- Zapoznanie się z przykładem promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

2. Tło i kontekst

Warsztaty szopkarskie zaczęły gwałtownie przybywać w latach 60. XIX wieku, kiedy to wędrowni murarze budowali składane sceny, aby kolędnicy mogli dorobić zimą. Ich hybrydowe, gotycko-barokowe wieże nawiązywały do bazyliki Mariackiej i katedry wawelskiej, wizualnie manifestując tożsamość Krakowa w okresie zaborów. Szopki są zazwyczaj wykonywane z materiałów takich jak tektura, sklejka oraz drewno, a następnie zdobione kolorowym papierem, bibułą i błyszczącą folią aluminiową, znaną jako staniol. Muzeum Historyczne Miasta Krakowa organizuje coroczny konkurs od 1937 roku, na stałe wpisując tę

praktykę w kalendarz miejski. Tradycja szopkarska pojawiła się na liście UNESCO w 2018 roku jako pierwszy polski wpis miejskiego niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

3. Analiza studium przypadku

Zwyczaj tworzenia szopek bożonarodzeniowych w Krakowie narodził się w XIX wieku i jest kontynuowany do dziś. Początkowo ta forma sztuki ludowej była praktykowana głównie przez wykwalifikowanych robotników z Krakowa. Mniejsze wersje były często sprzedawane mieszkańcom jako świąteczne dekoracje domowe lub prezenty w okresie Bożego Narodzenia. Większe i bardziej złożone modele, wyposażone w podświetlane świecami wnętrza i ruchome figurki, służyły jako przenośne teatrzyki kukiełkowe, którym towarzyszyła muzyka.

Najstarszy znany egzemplarz krakowskiej szopki znajduje się w Muzeum Etnograficznym im. Seweryna Udzieli. Stworzona pod koniec XIX wieku przez Michała Ezenekiera, jest często nazywana „matką wszystkich szopek”. Jej unikalny kształt i szczegółowe wykonanie pomogły ukształtować typowy wygląd krakowskich szopek: wysoki, kilkupoziomowy, o symetrycznym projekcie, wypełniony drobnymi dekoracjami wzorowanymi na znanych krakowskich budowlach. W sercu każdej sceny znajduje się narodzenie Chrystusa.

Kluczową postacią w promocji szopki był Jerzy Dobrzycki, dyrektor Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. W 1937 roku zainicjował on coroczny konkurs dla twórców szopek – tradycję, która trwa do dziś pod przewodnictwem muzeum. Co roku, w pierwszy czwartek grudnia, twórcy prezentują swoje dzieła na Rynku Głównym. Konkurs cieszy się niesłabnącą popularnością i co roku przyciąga setki osób – zarówno profesjonalistów, jak i amatorów. Artyści pochodzą z różnych środowisk, a wielu z nich należy do rodzin, w których rzemiosło to jest przekazywane z pokolenia na pokolenie.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Tradycja szopkarska ilustruje, jak miejskie rzemiosło świąteczne może pozostać żywe dzięki ustrukturyzowanym konkursom, wsparciu muzealnemu oraz adaptacyjnej kreatywności. Przyszłe działania ochronne powinny stawiać na

pierwszym miejscu promocję, zachowanie tradycji oraz przekazywanie jej kolejnym pokoleniom. Tradycja szopki może być upowszechniana w całej Polsce, co przyniesie jeszcze większy efekt edukacyjny i kulturowy.

5. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** W jaki sposób XIX-wieczna sytuacja polityczna ukształtowała ikonografię krakowskiej szopki?
- **Pytanie 2.** Jak formuła konkursu wpływa na przekazywanie wiedzy rzemieślniczej?
- **Pytanie 3.** Omów potencjalne napięcia między popytem rynkowym a wartościami społecznościowymi w produkcji szopek.
- **Pytanie 4.** Jakich wskaźników użyłbyś do oceny skuteczności wpisu na listę UNESCO po pięciu latach od jego dokonania?
- **Pytanie 5.** Zaprojektuj działanie edukacyjne dla uczniów, które łączy proces tworzenia szopki z edukacją klimatyczną.

6. Bibliografia

Historical Museum of the City of Krakow. *Szopka Competition Archive*, accessed June 16, 2025.

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. “Szopkarze Krakowscy odebrali certyfikat UNESCO.” Gov.pl, May 22, 2019. gov.pl

Narodowy Instytut Dziedzictwa. “Krajowa Lista Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.” Accessed June 16, 2025. niematerialne.nid.pl

UNESCO. “Nativity Scene (Szopka) Tradition in Krakow.” Intangible Cultural Heritage Lists, 2018.

Rozdział 8. Znaczenie ochrony, rozumienia i promocji NDK w procesach integracji europejskiej

STUDIUM PRZYPADKU 1. Wyspa Andros

Uniwersytet Zachodniej Attyki, Grecja

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Studium przypadku wyspy Andros obejmuje elementy niematerialnego dziedzictwa powiązane z pamięcią zbiorową, a także walory piękna przyrodniczego. Celem badania jest zarejestrowanie punktów zainteresowania na tym obszarze w celu przedstawienia wyzwań, dzięki którym ludzkość może uczyć się i radzić sobie z kryzysami w pokojowy sposób, z korzyścią dla wszystkich społeczeństw.

Efekty uczenia się:

1. Budowanie świadomości poprzez prezentację tradycji, które wywierają wpływ na społeczności.
2. Umiejętność promowania zrównoważonego rozwoju oraz zrozumienie, jak pamięć zbiorowa przekracza granice i zyskuje wymiar ogólnoeuropejski.

2. Tło i kontekst

Wybór Andros podyktowany był faktem, że wyspa leży blisko stolicy Grecji, Aten, a także posiada bogatą kulturę i środowisko przyrodnicze o szczególnym pięknie. Andros, podobnie jak wszystkie wyspy archipelagu Cyklad, charakteryzuje się tarasowym krajobrazem oraz obecnością mnóstwa konstrukcji z suchego kamienia. Wyjątkowo górzysty teren i brak gruntów ornych skłoniły mieszkańców do tworzenia tarasów, zwanych lokalnie *hemasias*, przy użyciu unikalnej w skali Grecji techniki budowania na sucho z wykorzystaniem pionowych kamieni wsporczych (*stimata*). Oprócz tarasów rolniczych, na Andros wznoszono także inne charakterystyczne budowle z suchego kamienia, z

których najbardziej typowe to małe klepiska (wiatraki/miejsca omłotu) oraz tradycyjne ule i pasieki (Andros routes, 2024).

3. Analiza studium przypadku

Ksierolitia (*Xerolithia*) (architektura konstrukcji z suchego kamienia): struktura wykonana z kamieni lub płyt połączonych ze sobą bez użycia jakiegokolwiek innego materiału wiążącego (błota, cementu itp.), która zachowuje stabilność i trwałość dzięki zaklinowaniu mniejszych kawałków skał. Jest to technika, za pomocą której budynki są wznoszone z kamienia bez żadnej zaprawy (Ξερολιθιά, χ.χ.).

Pierwotny wpis sztuki budowania z suchego kamienia na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO został dokonany w 2018 roku z inicjatywy Grecji i Cypru. W tamtym czasie w projekcie współpracowały Francja, Szwajcaria, Hiszpania, Włochy, Chorwacja i Słowenia, a międzynarodowe uznanie stało się kluczowym czynnikiem w zachowaniu i promocji tej ważnej, tradycyjnej techniki budowlanej zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Dwa lata temu Andora, Austria, Belgia, Irlandia i Luksemburg wyraziły zainteresowanie dołączeniem do tego międzynarodowego wpisu. Departament Ministerstwa Kultury (Dyrekcja ds. Współczesnego Dziedzictwa Kulturowego) podjął współpracę z dwunastoma innymi państwami-stronami Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (2003) w celu sporządzenia nowej, wymagającej i szczegółowo udokumentowanej dokumentacji aplikacyjnej. W ten sposób powstało studium przypadku, które przekracza granice państwowe i stanowi typowy europejski przykład łączący narody.

Rozkwit sztuki murarstwa z suchego kamienia w naszym kraju, po wpisaniu tego elementu na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości UNESCO w 2018 roku, stał się faktem. W całej Grecji organizowane są warsztaty murarskie, które gromadzą wybitnych mistrzów kamieniarskich i przedstawicieli nowego pokolenia, podkreślając jednocześnie istotną rolę społeczną tej tradycyjnej metody budowlanej. Stale rosnące międzynarodowe zainteresowanie tą sztuką wynika z faktu, że stanowi ona w pełni zrównoważoną tradycję budowlaną. We wszystkich swoich formach – ścieżek, mostów,

tarasów, imponujących tarasowych kompleksów uprawnych, skromnych budynków gospodarczych, konstrukcji wspierających systemy zarządzania wodą, murów oporowych czy ogrodzeń wyznaczających pola i ogrody oraz sieci dróg – konstrukcje z suchego kamienia w ogromnym stopniu przyczyniają się do równowagi ekologicznej. Ma to szczególne znaczenie na obszarach zagrożonych erozją gleby, pustynnieniem i skutkami zmian klimatycznych. Równie ważny jest wkład tej techniki w zachowanie bioróżnorodności, a także w spójność grup uczestniczących w budowie tych obiektów (Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, 2023).

Mury z suchego kamienia służyły produkcji rolnej poprzez budowę tarasów pod uprawy, wyznaczały granice posiadłości, ułatwiały dostęp i komunikację dzięki tworzeniu ścieżek, a także pełniły funkcje związane z mieszkalnictwem, magazynowaniem i hodowlą zwierząt. Tysiące metrów murów oporowych ciągną się w poprzek wyspy od jednego końca do drugiego, otaczając ziemię każdego rolnika wokół jego tarasów. Te unikalne kreacje, które przez wieki wspierały człowieka, jego kulturę, a zwłaszcza środowisko naturalne – opuszczone od lat – niszczą i grozi im całkowite zniknięcie. Sztuka budowania z suchego kamienia została wpisana do Krajowego Rejestru Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w 2015 roku oraz na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości (UNESCO) w 2018 roku (Αξαόπουλος, 2020).

Architektura konstrukcji z suchego kamienia na Andros: wioska Aprovatos (zdjęcie 1), Chalkolimnionas (zdjęcie 2), wystawa tematyczna poświęcona

konstrukcji z suchego kamienia, Chora na Andros (zdjęcie 3). Zdjęcia: archiwum własne autorów.

Poprzez różne programy edukacyjne dąży się do promocji sztuki murarstwa z suchego kamienia, przekazując wiedzę teoretyczną i praktyczną młodym rzemieślnikom kamieniarskim. Nadrzędnym celem jest zachowanie kunsztu, który ukształtował ponadczasowy krajobraz wysp Morza Egejskiego, z nadzieją, że sama ta sztuka pozwoli na jego dalsze utrzymanie. Nauka odbywa się pod okiem doświadczonych rzemieślników-instruktorów pochodzących z Andros, Epiru oraz Francji (Andros routes, 2024).

Ponadto wyspa Andros słynie ze szlaków, które wiodą przez malownicze wioski (Wikiloc, b.d.). Ścieżka z suchego kamienia wspina się w kierunku Alamannii i prowadzi dalej przez Episkopeio, Paleokastro oraz Rogo, kończąc się na deptaku nad zatoką Korthi. To piękna trasa pozbawiona trudności, która stanowi zarazem trasę „krótkiego” biegu w ramach zawodów *Andros Trail Running*. Jest to część żywej tradycji tego obszaru. Piesze wędrówki oraz inne alternatywne formy turystyki stanowią dla lokalnej społeczności opcje zrównoważonego rozwoju turystycznego.

Co więcej, obecność spółdzielni oferujących lokalnie produkowane wyroby mleczarskie ma istotne znaczenie dla zachowania regionalnej produkcji, tradycji oraz zawodów. Muzeum Oliwne Cyklad na Andros (*Cyclades Olive Museum*), będące muzeum prywatnym, pokazuje, jak funkcjonowała dawna tłocznia oleju, ożywiając wspomnienia starszych pokoleń i podnosząc świadomość młodszych generacji na temat zawodów, które zostały wyparte przez technologię (Andros Cyclades Olive Museum, b.d.).

Szlaki na Andros (zdjęcia 1–3); Muzeum Oliwne Cyklad, Andros (zdjęcia 4–5).
Zdjęcia: archiwum własne autorów.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Istnieje możliwość tworzenia szlaków, które obejmą nie tylko greckie miasta i wsie, ale także miejscowości z innych krajów europejskich powiązane z architekturą suchego kamienia. W działania te mogą włączać się wolontariusze. Architektura z suchego kamienia stanowi studium przypadku, które przekracza granice państwowe i jest typowym europejskim przykładem mogącym łączyć ze sobą państwa Europy.

5. Pytania do dyskusji

- **Zadanie 1.** Zidentyfikuj i opisz szlaki kulturowe w tym regionie, a następnie zorganizuj promocję obszaru za pomocą kompleksowego planu komunikacji reklamowej, który kładzie nacisk na niematerialne dziedzictwo kulturowe (ICH) tego terenu, uwzględniając komunikaty prasowe, wystawy oraz programy edukacyjne.
- **Zadanie 2.** Dokonaj syntezy wdrażania narzędzi cyfrowych w taki sposób, aby architektura z suchego kamienia była promowana poprzez storytelling (opowiadanie historii), podcasty oraz filmy dokumentalne.

6. Bibliografia

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2023) Παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά η ξερολιθιά και το έθιμο της Παναγίας Μεσοσπορίτισσας <https://www.archaiologia.gr/blog/2023/03/31/> last accessed 18.07.2025

Ξερολιθιά (χ.χ.) <https://el.wiktionary.org/wiki/> last accessed 18.07.2025

Αξαόπουλος, Α (2020) Ταξιδέψτε στις ξερολιθιές της Άνδρου <https://naxostimes.gr/politismos/59114/taxidepste-stis-xerolithies-tis-androy/> last accessed 18.07.2025

Andros routes (2024) Σεμινάριο για την ανάδειξη της τέχνης της ξερολιθιάς στην Άνδρο <https://www.androsroutes.gr/> last accessed 18.07.2025

Wikiloc (χ.χ.) Οι καλύτερες διαδρομές τρέξιμο σε βουνό στον κόσμο <https://el.wikiloc.com/mountain-running-diadromes/> last accessed 18.07.2025

Andros Cyclades Olive Museum (χ.χ.) <https://www.greeka.com/cyclades/andros/sightseeing/cyclades-olive-museum-andros/> last accessed 10.05.2026

Dodatkowe przypadki z platformy InThrace, sekcja e-biblioteki (e-library)

- Rozdział 8: Larisa, Grecja
- Rozdział 8: Pieria, Grecja
- Rozdział 8: Magnezja (Magnesia), Grecja
- Rozdział 8: Prefektury: Kozani, Grevena, Kastoria, Prespa (Prespes), Florina, Ftiotyda (Fthiotida), Grecja

Materiały wideo na kanale projektu InThrace w serwisie YouTube

Rozdział 8 studium przypadku: Andros, Grecja Wywiad z panem Chelmisem, właścicielem Muzeum Oliwnego Cyklad, przedstawiający proces produkcji oliwy.

<https://www.youtube.com/watch?v=oYJvidzCaNI>

Rozdział 8 studium przypadku: Larisa, Grecja Wywiad z panią Kalokairinou, dyrektorką Muzeum Etnograficznego i Historycznego w Larisie.

<https://www.youtube.com/watch?v=Y5yuKosDrXk>

Rozdział 8 studium przypadku: Larisa, Grecja Wywiad z panią Zisouli, wyróżnioną nagrodą dla najlepszego menedżera w Europie w dziedzinie promocji produktów, Larisa.

<https://www.youtube.com/watch?v=swoBrDhrLnE>

Rozdział 8 studium przypadku: Larisa, Grecja Wywiad z panem Gousiose, przewodniczącym Stowarzyszenia Enipeas.

<https://www.youtube.com/watch?v=eQ5sjuCFMNA>

Rozdział 8 studium przypadku: Pieria, Grecja Wywiad z mnichem z klasztoru św. Dionizego na Riwierze Olimpijskiej.

<https://www.youtube.com/watch?v=zYfBX4B5Txw>

Rozdział 8 studium przypadku: Pieria, Grecja (część 1) Materiał wideo przedstawiający taniec Związku Pontyjczyków w Pierii – jednego z najstarszych i najbardziej historycznych stowarzyszeń w Grecji, założonego przez pierwszych uchodźców pontyjskich w 1928 roku.

<https://www.youtube.com/watch?v=rB7jYEhDZZo>

Rozdział 8 studium przypadku: Pieria, Grecja (część 2) Materiał wideo przedstawiający taniec Związku Pontyjczyków w Pierii – jednego z najstarszych i najbardziej historycznych stowarzyszeń w Grecji, założonego przez pierwszych uchodźców pontyjskich w 1928 roku.

<https://www.youtube.com/watch?v=5eIDDq8kSWA>

Rozdział 8 studium przypadku: Magnezja, Grecja Wywiad z przedstawicielkami Kobiecego Stowarzyszenia Kulturalnego w Portarii.

<https://www.youtube.com/watch?v=bePw6uqjN6w>

Rozdział 8 studium przypadku: Magnezja, Grecja Wywiad z panem Pasagiannisem, kierownikiem tłoczni oliwy w Argalasti, oraz materiał wideo prezentujący proces tłoczenia oliwek.

<https://www.youtube.com/watch?v=-gu79ySnjz0&t=4s>

Rozdział 8 studium przypadku: Prefektury Kozani, Grevena, Kastoria, Prespa, Florina, Ftiotyda, Grecja Wywiad z panem Vasileiosem Mitsopoulosem, przewodniczącym Spółdzielni Producentów Krokusa w Kozani.

https://www.youtube.com/watch?v=FGN_cPNwYVQ

Rozdział 8 studium przypadku: Prefektury Kozani, Grevena, Kastoria, Prespa, Florina, Ftiotyda, Grecja Wywiad z panią Derou, właścicielką prywatnego muzeum folkloru w Siatiste.

<https://www.youtube.com/watch?v=FejVVdccSAw>

Rozdział 9. Współczesne wyzwania i rozwiązania w zarządzaniu NDK

STUDIUM PRZYPADKU 1. Śpiew dwugłosowy z Nedelina: dziedzictwo kulturowe Wschodnich Rodopów

Fundacja PAX Rhodopica, Bułgaria

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: W odróżnieniu od ogólnie monofonicznych (jednogłosowych) stylów śpiewu z regionu Rodopów, dwugłosowy śpiew z Nedelina odzwierciedla unikalną tradycję wokalną ze wschodnich Rodopów w Bułgarii, wyróżniającą się nietypowymi interwałami harmonicznymi kwart i sekund. Jako integralna część niematerialnego dziedzictwa kulturowego Bułgarii, zwyczaj ten odzwierciedla relacje społeczne i tożsamość kulturową lokalnej ludności Nedelina.

Efekty uczenia się:

Zidentyfikowanie charakterystycznych cech muzycznych dwugłosowego śpiewu z Nedelina i wyjaśnienie, czym różni się on od tradycyjnego rodopskiego śpiewu monofonicznego.

Zbadanie kontekstu historycznego i kulturowego, który ukształtował to wyjątkowe dziedzictwo wokalne.

Przeanalizowanie szans i wyzwań związanych z ochroną tego rodzaju niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Przyjrzenie się, w jaki sposób zaangażowanie społeczności może pomóc w zachowaniu tradycyjnych technik śpiewu.

Opracowanie strategii interpretacji i zarządzania tradycjami wokalnymi jako niematerialnym dziedzictwem kulturowym.

2. Tło i kontekst

Dwugłosowy śpiew z Nedelina został wybrany jako studium przypadku, ponieważ stanowi niezwykłą ilustrację tego, jak lokalne społeczności tworzą unikalne ekspresje kulturowe odzwierciedlające ich własną historię i kulturę. W przeciwieństwie do bardziej powszechnie znanego jednogłosowego śpiewu rodopskiego, styl z Nedelina rozwijał się we względnej izolacji i wytworzył unikalne struktury harmoniczne, które odróżniały go od sąsiednich tradycji. Sprawia to, że jest on doskonałym modelem do badania sposobów, w jakie czynniki społeczne, historyczne i geograficzne wspierają ewolucję i ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Ponieważ pokazuje on, jak dawne praktyki muzyczne mogą zmagać się z modernizacją, zmieniającym się stylem życia i spadkiem zainteresowania wśród młodszych pokoleń, to studium przypadku jest szczególnie istotne dla ochrony dziedzictwa niematerialnego. Próby dokumentacji, utrzymania i ożywienia tego stylu śpiewu podkreślają znaczenie zaangażowania społeczności, wsparcia instytucjonalnego oraz projektów edukacyjnych w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.

3. Analiza studium przypadku

Śpiew dwugłosowy rozwinął się w małym miasteczku Nedelino oraz we wschodnich Rodopach w Bułgarii. Choć region Rodopów znany jest ze swojego unikalnego stylu śpiewu jednogłosowego, charakteryzującego się stałymi, bogato zdobionymi melodiami, tradycja z Nedelina wykształciła unikalne podejście polifoniczne, obejmujące równoległe kwarty i dysonansowe sekundy, które tworzą osobiwą fakturę harmoniczną. Choć dokładne zapisy są nieliczne, korzenie tej techniki śpiewu sięgają najprawdopodobniej kilku stuleci wstecz. Nedelino, ukryte w górach, było odizolowane geograficznie, co pomogło w zachowaniu tego wyjątkowego dziedzictwa wokalnego. Tradycyjnie śpiew towarzyszył uroczystościom rodzinnym, świętom religijnym, pracom rolnym i spotkaniom społeczności, dzięki czemu oprócz wartości rozrywkowej wzmacniał więzi sąsiedzkie oraz przekazywał wartości kulturowe i opowieści.

Pod względem muzycznym styl z Nedelina charakteryzuje się dwoma partiami wokalnymi poruszającymi się w równoległych kwartach, z pojawiającymi się

niekiedy sekundami, które tworzą napięcie i dysonans. Ta technika harmoniczna różni się od monofonicznego śpiewu rodopskiego, który kładzie nacisk na pojedynczą linię melodyczną o bogatym zdobnictwie. Rytm śpiewu z Nedelina często wydaje się bardziej dynamiczny i zróżnicowany niż stały, płynny charakter innych melodii rodopskich. Pieśni te, pełniąc funkcję historii mówionej i pamięci wspólnotowej, często odzwierciedlają życie codzienne, wydarzenia historyczne oraz emocjonalne doświadczenia lokalnej ludności.

Uruchomiono wiele projektów na rzecz ochrony tego dziedzictwa:

- Działania dokumentacyjne prowadzone przez etnomuzykologów, rejestrujące technikę śpiewu na potrzeby archiwizacji.
- Włączenie elementu do krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego Bułgarii.
- Rozwój lokalnych zespołów folklorystycznych zaangażowanych w wykonywanie i naukę tradycyjnego repertuaru.
- Koordynacja festiwali i wydarzeń prezentujących styl śpiewu z Nedelina.
- Lokalne inicjatywy edukacyjne przybliżające młodzieży tę wiekową formę sztuki.
- Współpraca z placówkami kultury w celu promowania i szerzenia wiedzy o tym wyjątkowym stylu śpiewu.

Łącząc dokumentację, edukację, zaangażowanie społeczności i wsparcie instytucjonalne, projekty te pokazują wieloaspektową strategię ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Przypadek dwugłosowego śpiewu z Nedelina pokazuje wyzwania i możliwe podejścia do ochrony unikalnych lokalnych zwyczajów przed globalizacją i zmieniającymi się trendami społecznymi. Choć modernizm i zanikanie tradycyjnych realiów stanowią wyzwanie dla tej wyjątkowej tradycji wokalne, wspólne wysiłki mieszkańców, instytucji kultury i organizacji edukacyjnych otwierają drogę do jej dalszego poszanowania i wykonywania. Przyszłość tradycji śpiewu z Nedelina może zależeć od znalezienia nowych kontekstów i interpretacji dla jej prezentacji, a tym samym od dostosowania jej do współczesnych realiów społecznych przy jednoczesnym zachowaniu jej unikalnej jakości muzycznej i wartości kulturowej.

W perspektywie przyszłościowej technologie cyfrowe oferują nowe możliwości edukacji o tym dziedzictwie, jego upowszechniania oraz dokumentacji. Młodsze pokolenia można angażować, a do szerszej publiczności docierać za pomocą wirtualnych archiwów, platform edukacyjnych online i mediów społecznościowych. Ponadto współpraca ze współczesnymi artystami i wymiana międzykulturowa mogą zapewnić kreatywne konteksty dla rozwoju tradycji przy jednoczesnym zachowaniu jej unikalnego charakteru. Skuteczna ochrona będzie zależeć od zachowania równowagi między zapewnieniem tradycji wystarczającej elastyczności, by pozostała ona istotna i znacząca dla współczesnych społeczeństw, a jej wiernym przekazem.

5. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** W jaki sposób unikalne cechy muzyczne dwugłosowego śpiewu z Nedelina – interwały kwart i sekund – odzwierciedlają rozwój historyczny i tożsamość kulturową regionu wschodnich Rodopów?
- **Pytanie 2.** Porównaj wyzwania związane z ochroną dwugłosowego śpiewu z Nedelina z wyzwaniami, przed którymi stoją inne tradycyjne praktyki wokalne w Europie Wschodniej. Jakie podobieństwa i różnice można zauważyć?
- **Pytanie 3.** W jaki sposób zaplanowane wydarzenia i święta społecznościowe mogą pomóc w zachowaniu tradycyjnych technik śpiewu? Przeanalizuj ich zalety i wady jako metod ochrony dziedzictwa.
- **Pytanie 4.** Jak można wykorzystać nowe media i technologie cyfrowe do dokumentowania, edukowania i promowania tradycyjnych form śpiewu, takich jak tradycja z Nedelina?
- **Pytanie 5.** Zastanów się nad etycznymi aspektami ochrony dziedzictwa niematerialnego: jak możemy zrównoważyć potrzebę zachowania autentyczności z pozwoleniem na to, by żywe tradycje naturalnie zmieniały się wraz z upływem czasu?

6. Bibliografia

Buchanan, D. A. (2006). Performing democracy: Bulgarian music and musicians in transition. University of Chicago Press.

Forsyth, M. (2013). International intangible cultural heritage: Localising the safeguarding movement. *International Journal of Cultural Property*, 20(1), 1-29.

Peycheva, L. (2008). Between village and city: Folk music in post-socialist Bulgaria. *Ethnologia Balkanica*, 12, 193-215.

Rice, T. (1994). *May it fill your soul: Experiencing Bulgarian music*. University of Chicago Press.

Bratanova, R. (2001). The Two-voice Singing of Nedelino - Four Decades Later. *Bulgarski folklor* 1, 42-45. (in Bulgarian)

Nomination file No. 00966 for inscription in 2019 on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity
<https://ich.unesco.org/doc/src/42989-EN.doc>

Wideo:

<https://youtu.be/omQ0D0DYuUI>

<https://youtu.be/i0aAU29G-nQ>

STUDIUM PRZYPADKU 2. „Malowane Panny Młode” z wioski Ribnovo

Fundacja PAX Rhodopica, Bułgaria

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: W wiosce Rybnowo, położonej w górzystej części pasma Rodopów Zachodnich, bułgarscy muzułmanie (Pomacy) kultywują unikalny obrzęd weselny zwany „Malowaną Panną Młodą”. Oprócz tradycyjnego stroju, muzyki i wielodniowych rytuałów, uroczystość ta obejmuje bogate zdobienie twarzy panny młodej białą farbą i jaskrawą biżuterią. Zwyczaj ten, funkcjonujący w zdominowanej przez prawosławie Bułgarii, stanowi szczególne połączenie praktyk islamskich oraz przedislamskich.

Efekty uczenia się:

- Określenie głównych elementów Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (ICH) na przykładzie zwyczaju „Malowanej Panny Młodej”.
- Przeanalizowanie, w jaki sposób kulturowe praktyki mniejszościowe mogą przetrwać pomimo uwarunkowań historycznych i presji modernizacyjnej.
- Przeanalizowanie znaczenia poczucia własności i zaangażowania społeczności w ochronę niematerialnych zasobów kulturowych.
- Zbadanie potencjalnych skutków, jakie dla tradycyjnych działań kulturowych niesie za sobą dokumentowanie ich przez osoby z zewnątrz.
- Zbadanie – w kontekście globalnym – harmonii między zachowaniem tradycji kulturowej a jej ewolucją.

2. Tło i kontekst

Przykład „Malowanej Panny Młodej” ilustruje, w jaki sposób kultura mniejszościowa – poprzez obrzędy ceremonialne – zachowuje własną tożsamość kulturową pomimo wydarzeń historycznych, takich jak prześladowania religijne pod rządami komunistycznymi. Dziedzictwo to, podtrzymywane dzięki technikom ochrony zorientowanym na społeczność, składa się z kilku komponentów ICH: tradycji ustnych, sztuk widowiskowych, zwyczajów społecznych oraz tradycyjnego rzemiosła.

Źródło: <https://pendara.bg/produkt/risuvane-na-bulka-gelina-i-domashen-obyad-v-ribnovo/>

Między ochroną a naturalną ewolucją, między poczuciem własności społeczności a interesami zewnętrznymi, wreszcie między różnicami kulturowymi a homogenizującą globalizacją – historia ta ujawnia ogromne trudności w zarządzaniu dziedzictwem. Daje to istotny wgląd w to, jak skuteczne zarządzanie ICH zależy od umożliwienia społecznościom rozpoznawania, dokumentowania i ochrony ich własnych zwyczajów, przy jednoczesnym dostosowywaniu się do ducha czasu.

3. Analiza studium przypadku

Uroczystość „Malowanej Panny Młodej” (lub „*Pisana Bulka*”) w Rybnowo, położonym w Rodopach Zachodnich w Bułgarii, to rytuał kultywowany przez Pomaków (bułgarskich muzułmanów). Obrzęd ten koncentruje się wokół kunsztownego zdobienia twarzy panny młodej: jej twarz jest najpierw malowana na białą, a następnie pokrywana pięknymi cekinami, koralikami i nićmi układanymi w geometryczne wzory przez utalentowane kobiety z tej społeczności. Ta metamorfoza nadaje kobiecie wygląd przypominający maskę, pod którą panna młoda ma zamknięte oczy, co symbolizuje jej przejście ze stanu panieńskiego w zamężny, a także może służyć jako ochrona przed złymi duchami.

Źródło: <https://pendara.bg/produkt/risuvane-na-bulka-gelina-i-domashen-obyad-v-ribnovo/>

Panna młoda ubiera się niezwykle elegancko – ma na sobie czerwoną suknię z kunsztownym haftem, wiele chust, charakterystyczne pierzaste nakrycie głowy zwane „*dulak*”, rodową biżuterię oraz ceremonialne dodatki. Całość tworzy unikalny wizerunek tożsamościowy, który bezbłędnie wyróżnia się na tle bułgarskich tradycji kulturowych.

Uroczystość odbywa się na przestrzeni kilku dni w ściśle określonym porządku: Małe Zaręczyny (wstępne porozumienie rodzinne), Duże Zaręczyny (oficjalne porozumienie połączone z wymianą darów), Ceremonia Henny (rytualne nakładanie barwnika na dłonie panny młodej), Malowanie Panny Młodej (odbywające się w sobotę), Dzień Ślubu (niedziela, kiedy pan młody odbiera swoją wybrankę) oraz Procesja (odprowadzenie panny młodej do jej nowego domu przy dźwiękach muzyki i w radosnej atmosferze). Szczególne znaczenie mają pieśni, tańce i ceremonie wykonywane w tym czasie, a wśród instrumentów używanych historycznie wymienia się zurnę i bębny.

Mieszkańcy Rybnowa zachowali swoją tradycję, przekazując jej symboliczną wartość oraz umiejętności z pokolenia na pokolenie. Pomimo ograniczeń historycznych, w tym okresów restrykcji w ekspresji religijnej, społeczność podtrzymała swoją przeszłość dzięki wspólnej pamięci i zaangażowaniu. Wesela odbywają się zazwyczaj w grudniu lub styczniu, i choć niektóre aspekty ewoluowały z upływem czasu, to nadal podążają za wiekowymi rytuałami.

Dzięki badaniom antropologicznym, studiom kulturowym i fotografii, ceremonia „Malowanej Panny Młodej” zyskała w ostatnim czasie na znaczeniu. Rytuał przyciąga coraz większe zainteresowanie osób z zewnątrz, co rodzi kluczowe pytania dotyczące metodologii badań, reprezentacji, prawa własności oraz grożącej mu komercjalizacji.

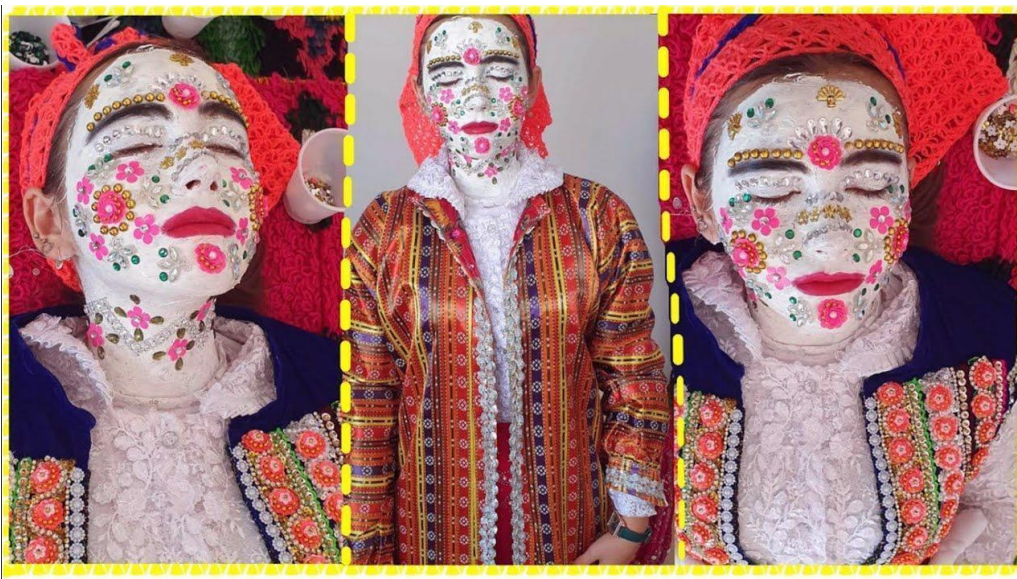
Oto dwa materiały wideo w serwisie YouTube, które zawierają bardziej szczegółową prezentację tego rytuału (dostępne w języku bułgarskim):

- Ribново – z jednego świata do drugiego / Gelina – [link](#)
- Gelina / Odtworzenie procesu malowania panny młodej w wiosce Rybnowo – [link](#)

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Trwanie rytuału „Malowanej Panny Młodej” odzwierciedla siłę i żywotność ochrony dziedzictwa zorientowanej na społeczność w obliczu homogenizacji niesionej przez globalizację. Przetrwanie tej tradycji w czasach państwowych prześladowań podkreśla moc mocno zakorzenionych zwyczajów kulturowych, gdy społeczności stoją na straży swoich tradycji. Społeczność Rybnowa mierzy się obecnie zarówno z szansami, jak i wyzwaniami: większe zainteresowanie z zewnątrz może przynieść korzyści ekonomiczne oparte na turystyce kulturowej, ale może również zagrozić autentyczności tego zwyczaju.

Przyszła żywotność tego dziedzictwa będzie zależeć od zdolności społeczności do odnalezienia się w erze cyfrowej dokumentacji – która oferuje zarówno większe uznanie, jak i ryzyko dekontekstualizacji – poprzez jednoczesne równoważenie ochrony z naturalną ewolucją, kontrolowanie wpływów zewnętrznych oraz zagwarantowanie skutecznego przekazu tradycji młodszymi pokoleniami.

Źródło: <https://pendara.bg/produkt/risuvane-na-bulka-gelina-i-domashen-obyad-v-ribnovo/>

5. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** W jaki sposób zwyczaj „Malowanej Panny Młodej” obrazuje skomplikowaną relację między islamską tożsamością religijną a praktykami kulturowymi o potencjalnie przedislamskich korzeniach?
- **Pytanie 2.** Jakie konkretne działania podjęła społeczność Rybnowa, aby zachować swoje dziedzictwo w warunkach ucisku politycznego i przymusowej ujednoliconości kulturowej?
- **Pytanie 3.** W jaki sposób turystyka, zwiększone zainteresowanie z zewnątrz oraz dokumentacja mogą wpłynąć na autentyczność i kultywowanie zwyczaju „Malowanej Panny Młodej” w przyszłości?
- **Pytanie 4.** W jaki sposób tradycja „Malowanej Panny Młodej” podważa dotychczasową wiedzę i powszechny podział na materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe?
- **Pytanie 5.** Na jakie pytania etyczne powinni odpowiedzieć naukowcy, fotografowie i turyści kulturowi podczas dokumentowania i rozpowszechniania wiedzy o tym żywym dziedzictwie?

6. Bibliografia

Vasileva-Grueva, P. (2025). Renegotiation of Inheritance between Generations – Traditions and Holidays in the Village of Ribnovo, Garmen Municipality, *Balkanistic Worlds* 1, 263-278 (in Bulgarian)

Toncheva, V. (2012). Brides with masks. <https://infomreja.bg/bulkite-s-maski-4685.html> (in Bulgarian)

Brunnbayer, U. (1999). Diverging (Hi-)Stories: The Contested Identity of the Bulgarian Pomaks. *Ethnologia Balkanica*, 3, 35–50

Muyhtar-May, F. (2014). Identity, Nationalism, and Cultural Heritage under Siege. Five Narratives of Pomak Heritage – from Forced Renaming to Weddings. Leiden.

Olson, L. J. (2019). Enacting Pomak Belonging: Wedding Performance and Social Media in Post-Socialist Bulgaria, *Anthropology. Journal for Socio-Cultural Anthropology* 6: 104–130

STUDIUM PRZYPADKU 3. Peryferie Achai

Uniwersytet Zachodniej Attyki, Grecja

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Studium przypadku jednostki regionalnej Achaja (Achaia) obejmuje elementy niematerialnego dziedzictwa powiązane z pamięcią zbiorową, a także walory piękna przyrodniczego. Celem badania jest zarejestrowanie punktów zainteresowania na tym obszarze w celu przedstawienia wyzwań, dzięki którym ludzkość może uczyć się i radzić sobie z kryzysami w pokojowy sposób, z korzyścią dla wszystkich społeczeństw.

Efekty uczenia się:

1. Budowanie świadomości poprzez storytelling (opowiadanie historii) oraz prezentację wydarzeń, które wywierają wpływ na społeczności.
2. Umiejętność promowania działań, które jednoczą narody, a ponadto wspierają zrównoważony rozwój.

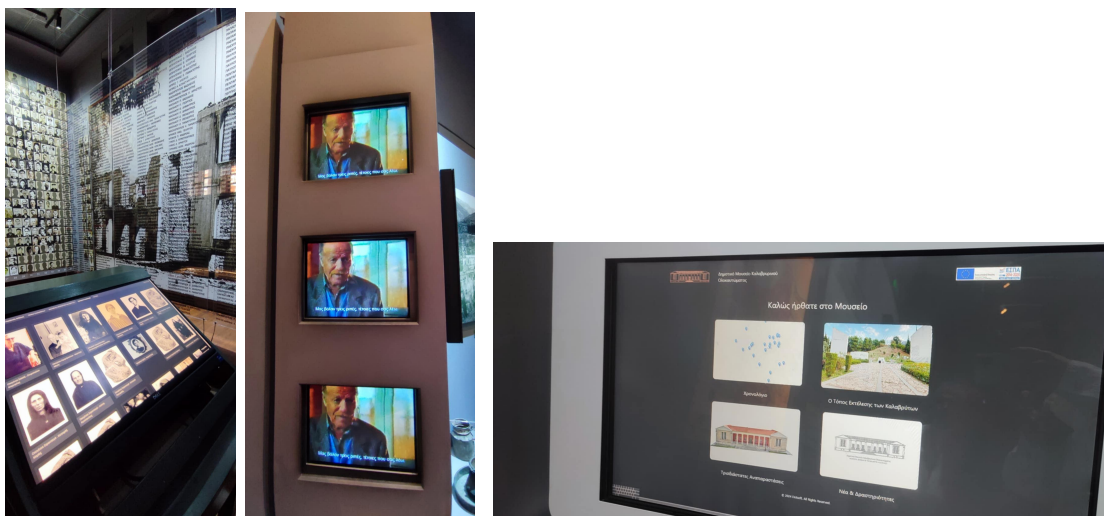
2. Tło i kontekst

Wybór jednostki regionalnej Achaja podyktowany był faktem, że region ten posiada bogatą kulturę i środowisko przyrodnicze o szczególnym pięknie.

3. Analiza studium przypadku

Na tym obszarze zainicjowano i wsparto podejścia zorientowane na społeczność, takie jak eksponowanie pamięci zbiorowej powiązanej z prawami człowieka i pokojem między narodami. Wynika to z faktu, że w grudniu 1943 roku niemieckie siły okupacyjne zgromadziły mieszkańców Kalawryty (Kalavryta) i w nieludzki sposób rozdzieliły ich rodziny, a mężczyźni i nastoletni chłopcy zostali doprowadzeni na wzgórze Kapi, gdzie dokonano ich egzekucji. Miejskie Muzeum Holokaustu w Kalawricie stoi jako latarnia pokoju oraz pamięci zbiorowej. Placówka ta wykorzystuje storytelling, ekrany dotykowe ze zdjęciami straconych osób, programy edukacyjne, posiada zdigitalizowaną bibliotekę i prezentuje historię muzeum promującego pokój na świecie na bardzo dobrze

zorganizowanej stronie internetowej w różnych językach: greckim, angielskim, niemieckim i francuskim (Miejskie Muzeum Holokaustu w Kalawricie).

Cyfrowy storytelling i wdrażanie nowych technologii, Miejskie Muzeum Holokaustu w Kalawricie, Kalawrita (zdjęcia 1–3). Zdjęcia: archiwum własne autorów.

Ponadto obszar ten słynie z kolei zębatej Odontotos (*Odontotos Rack Railway*), która działa od ponad 120 lat i stanowi część żywej tradycji tego regionu. Wysokie koszty utrzymania skłaniają jednak odpowiedzialne za nią podmioty ku jej zamknięciu. Pociąg kursuje wzdłuż rzeki Vouraikos – rusza z Kalawrity, mija wąwóz o tej samej nazwie i kończy bieg w Diakopto na wybrzeżu Zatoki Korynckiej. Trasa wiedzie przez tradycyjne wioski i oferuje podróżnym wiele punktów o wyjątkowych walorach przyrodniczych do podziwiania. Obszar ten jest częścią Światowego Geoparku UNESCO i kryje w sobie wiele atrakcji, w tym Jaskinię Kastria z unikalnymi formacjami jeziornymi (*Kastria Cave*). Piesze wędrówki oraz inne alternatywne formy turystyki, takie jak rafting, dają impuls do życia lokalnej społeczności. Teren ten należy do mieszkańców i tutejszych społeczności, a firma organizująca rafting i inne aktywności na rzece Ladonas dzierżawi to miejsce, co przyczynia się do zrównoważonej turystyki, ale również do ochrony środowiska i okolicznych terenów. Zawody takie jak drwal czy pilarz są niezwykle ważne dla tego obszaru, a tworzone w ten sposób miejsca pracy obniżają stopę bezrobocia.

Alternatywne formy turystyki promujące niematerialne dziedzictwo kulturowe (ICH) regionu (zdjęcia 1–3). Zdjęcia: archiwum własne autorów.

Co więcej, obecność spółdzielni oferujących lokalnie produkowane wyroby mleczarskie o Chronionej Nazwie Pochodzenia (ser feta z Kalawrity) ma istotne znaczenie dla zachowania regionalnej produkcji, tradycji oraz zawodów (Spółdzielnia Kalawrita, b.d.). W regionie Achai znajduje się również wiele winiarni i winnic, spośród których winiarnia Achaia Clauss została wpisana na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego zgodnie z wytycznymi UNESCO. Technika bednarska stosowana w Achaia Clauss – a co za tym idzie, ręcznie robione beczki, w których leżakuje wino, a zwłaszcza słodka, czerwona *Mavrodaphne* z *Achaia Clauss* – leży w samym sercu winiarskiej tożsamości prefektury Achaja.

Produkty regionalne Achai: wyroby mleczarskie (feta z Kalawrity) oraz wino (Mavrodaphne z Patry) wpisane do Krajowego Rejestru Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Grecji (zdjęcia 1–2). Zdjęcia: archiwum własne autorów.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Wyzwania tego obszaru przywołują wzorce i pamięć o niszczycielskich skutkach oraz okrucieństwach wojen na całym świecie, wysyłając ludzkości przesłanie o konieczności podtrzymywania żywej pamięci. W odniesieniu do greckich miejsc pamięci narodowej i zagłady powstała specjalna sieć internetowa (<http://www.greek-holocausts.gr/>). Istnieje możliwość tworzenia szlaków obejmujących greckie miasta i wsie powiązane z tymi tragicznymi wydarzeniami historycznymi. Należy nadmienić, że wydarzenia te dotyczyły ludności chrześcijańskiej. Cyfrowe narzędzia i technologie mogą przyczynić się do upowszechniania tej pamięci zbiorowej wśród młodszych pokoleń, kładąc szczególny nacisk na podejście zorientowane na lokalne społeczności. W działania te mogą włączać się wolontariusze.

5. Pytania do dyskusji

- **Zadanie 1.** Zidentyfikuj i opisz szlaki kulturowe w tym regionie, a następnie zorganizuj promocję obszaru za pomocą kompleksowego planu komunikacji reklamowej, który kładzie nacisk na niematerialne dziedzictwo kulturowe (ICH) tego terenu.
- **Zadanie 2.** Dokonaj syntezy wdrażania narzędzi cyfrowych w taki sposób, aby wszystkie głosy mogły zostać usłyszane poprzez storytelling (opowiadanie historii), podcasty oraz filmy dokumentalne.

6. Bibliografia

Municipal Museum of Kalavritan Holocaust (χ.χ.) <https://www.dmko.gr/en> last accessed 13.05.2025

Kastria Cave of the Lakes (χ.χ.) <https://www.kastriacave.gr/en/> last accessed 13.05.2025

Odontotos Rack Railway (χ.χ.) <https://www.odontotos.com/index-en.htm> last accessed 13.05.2025

Cooperative Kalavritta (χ.χ.) <https://www.kalavritacoop.gr/en> last accessed 13.05.2026

Τα βαρέλια της Achaia Clauss και η παράδοση της Μαυροδάφνης στο Ευρετήριο
Αυλής Πολιτιστικής Κληρονομιάς (χ.χ.)

<https://www.iefimerida.gr/politismos/achaia-clauss-stin-ayli-politistiki-klironomia>
last accessed 13.05.2025

Δίκτυο Μαρτυρικών Πόλεων και Χωριών (χ.χ.) <http://www.greek-holocausts.gr/>
last accessed 13.05.2025

Materiały wideo na kanale projektu InThrace w serwisie YouTube

Rozdział 9 studium przypadku: Achaja, Grecja Materiał wideo przedstawiający
działającą od 120 lat kolej zębatą w wąwozie Vouraikos, Kalawrita.

<https://www.youtube.com/watch?v=PejEbeVU1X4>

Rozdział 9 studium przypadku: Achaja, Grecja Wywiad z panem Grestasem,
dyrektorem Miejskiego Muzeum Holokaustu w Kalawricie.

<https://www.youtube.com/watch?v=VHAQakkjSgg>

Rozdział 10. Kwestie etyczne w kontekście NDK

STUDIUM PRZYPADKU 1. Fábrica De Álcool Da Lagoa (Azory): etyczny wymiar rewitalizacji dziedzictwa przemysłowego i niematerialnego

Uniwersytet Azorów, Portugalia

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Dawna fabryka alkoholu Fábrica de Álcool da Lagoa na wyspie São Miguel (Azory) stanowi potężny symbol przemysłowej przeszłości regionu i ewoluującej tożsamości kulturowej. Niegdyś kluczowa dla azorskiej gospodarki dzięki przetwarzaniu słodkich ziemniaków (bataatów) na alkohol, dziś fabryka stwarza okazję do zintegrowania dziedzictwa przemysłowego i niematerialnego w ramach zrównoważonej turystyki kulturowej. Niniejsze studium przypadku bada etyczne wymiary ponownego wykorzystania dziedzictwa, w szczególności w odniesieniu do zgody społeczności, reprezentacji oraz własności pamięci zbiorowej. Opierając się na założeniach Rozdziału 10 dotyczących wrażliwości kulturowej, świadomej zgody i etycznej opieki, analizuje ono, w jaki sposób historyczne obiekty przemysłowe mogą być etycznie reaktywowane jako żywe przestrzenie kulturowe. Badanie ocenia ryzyko błędnej reprezentacji oraz nadmiernej komercjalizacji, a także proponuje strategie włączającego, pełnego szacunku i edukacyjnego zagospodarowania terenu, które wzmacnia sprawczość lokalnej społeczności.

Efekty uczenia się:

- **LO1.** Zrozumienie kwestii etycznych w procesie integracji dziedzictwa przemysłowego i niematerialnego.
- **LO2.** Identyfikacja odpowiedzialnych strategii rewitalizacji i zagospodarowania historycznych przestrzeni kulturowych.
- **LO3.** Krytyczna ocena roli partycypacji i reprezentacji społeczności w turystyce kulturowej.

2. Tło i kontekst

Archipelag Azorów zyskał znaczenie gospodarcze dzięki eksportowi pomarańczy do Anglii od końca XVIII wieku do pierwszej połowy XIX wieku. Jednak z powodu choroby, która dotknęła drzewa cytrusowe, produkcja od 1860 roku gwałtownie spadła. W tym kontekście azorscy przedsiębiorcy zaczęli szukać alternatywnych upraw, a jednym z ich wyborów stał się słodki ziemniak, z zamiarem przetwarzania go na alkohol. Na Azorach powstało pięć fabryk alkoholu: dwie na wyspie Terceira i trzy na wyspie São Miguel. Fabryka w Lagoa była drugim tego typu zakładem przemysłowym, założonym w 1882 roku wzdłuż linii brzegowej tego miasta na São Miguel. Zainspirowane europejskimi modelami przemysłowymi maszyny fabryczne oraz pierwsi technicy pochodzili z Niemiec, co zapewniało wysoką wydajność i jakość produkowanego alkoholu. Pomimo ograniczeń ekonomicznych i politycznych nakładanych na produkcję alkoholu, fabryka ta przetrwała. Na początku XX wieku była jedyną na Azorach, która wciąż przetwarzała słodkie ziemniaki i kukurydzę, zatrudniając w pewnym momencie do 220 pracowników – co było liczbą znaczącą, biorąc pod uwagę wielkość populacji gminy Lagoa. Obecność fabryki ukształtowała lokalną toponimię (nazewnictwo miejscowe). Wpłynęła również na sektor społeczny i rekreacyjny, prowadząc do powstania sklepów pracowniczych, stołówki, a nawet klubu piłkarskiego założonego w 1948 roku, który działa do dziś. W 1968 roku fabryka została przejęta przez francuską firmę, która jako surowiec zaczęła wykorzystywać melasę z przemysłu cukrowniczego. W 1996 roku zaprzestano produkcji alkoholu, koncentrując się wyłącznie na butelkowaniu alkoholu importowanego spoza archipelagu, aż do całkowitego zamknięcia zakładu w 2021 roku. Dziś ta industrialna struktura pozostaje charakterystycznym elementem miejskiego krajobrazu Lagoa i stanowi lokalny punkt orientacyjny, oczekując na zagospodarowanie odpowiadające współczesnym wyzwaniom.

3. Analiza studium przypadku

Fábrica de Álcool da Lagoa egzemplifikuje wyzwania i szanse związane z integracją dziedzictwa przemysłowego w ramach współczesnej turystyki kulturowej. Jako materialny ślad regionalnej transformacji, ucieleśnia ona również wymiary niematerialne – historie robotników, odporność, migracje, role

płciowe oraz pamięć międzypokoleniową. Elementy te muszą być etycznie uwzględnione w każdym procesie rewitalizacji lub reinterpretacji.

Zgodnie z Rozdziałem 10, etyczna ochrona dziedzictwa musi szanować podmiotowość społeczności, unikać komercjalizacji oraz zapewniać wolną, uprzednią i świadomą zgodę przy dzieleniu się pamięcią kulturową. Ryzyko przekształcenia takiego miejsca dziedzictwa w generyczną atrakcję turystyczną, odartą z kontekstu i znaczenia, jest znaczne. Na przykład przedstawianie spuścizny fabryki wyłącznie przez pryzmat estetyki przemysłowej lub narracji komercyjnych – z pominięciem jej historii społecznej, w tym praw pracowniczych czy wpływu produkcji alkoholu na środowisko – mogłoby zafałszować przeszłość i wyobcować lokalnych interesariuszy. Ponadto należy uznać tożsamość tego miejsca jako przestrzeni opartej niegdyś na solidarności społecznej. Bieżące propozycje przekształcenia przestrzeni w obiekt kulturalny lub turystyczny muszą angażować byłych pracowników, ich rodziny i grupy lokalne nie jako biernych odbiorców, ale jako współtwórców treści interpretacyjnych. Etyczne zagospodarowanie musi unikać pułapki „ekstrakcji dziedzictwa”, w której narracje kulturowe są wybiórczo selekcjonowane i komercjalizowane bez sprawiedliwego dzielenia się korzyściami.

Partnerstwa edukacyjne z lokalnymi szkołami i uniwersytetami mogłyby wesprzeć włączającą interpretację dziedzictwa. Interaktywne wystawy, archiwa historii mówionej oraz oprowadzanie prowadzone przez członków społeczności mogą stanowić partycypacyjne i pełne szacunku sposoby na ożywienie tej przestrzeni. Jednakże wszelkie zbieranie lub rozpowszechnianie świadectw musi opierać się na protokołach świadomej zgody, zapewniając podmiotowość i szacunek dla osobistej oraz zbiorowej pamięci.

Wreszcie, technologie cyfrowe – takie jak rekonstrukcje w rzeczywistości rozszerzonej (AR) czy wirtualne spacery po muzeum – mogą zwiększyć dostępność, ale one również muszą spełniać standardy etyczne. Obejmują one przejrzystość w tworzeniu treści, sprawiedliwą reprezentację różnych narracji oraz suwerenność danych w odniesieniu do materiałów generowanych przez społeczność.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Fábrica de Álcool da Lagoa stanowi przekonujący przykład tego, jak dziedzictwo przemysłowe można zredefiniować w sposób etycznie odpowiedzialny, szanujący zarówno materialne struktury, jak i niematerialną pamięć kulturową, którą reprezentują. Jej przyszłe zagospodarowanie musi wykraczać poza estetyczną renowację czy atrakcyjność turystyczną, służąc jako przestrzeń zaangażowania społecznego, edukacji i refleksji historycznej. Wymaga to zaangażowania w zasady etyczne, takie jak poczucie własności społeczności, świadoma zgoda i włączająca reprezentacja. Fabryka może stać się żywym centrum kulturalnym, a nie statycznym pomnikiem, poprzez włączenie byłych pracowników, lokalnych mieszkańców i animatorów kultury w kształtowanie sposobu interpretacji i wykorzystania tego miejsca. Inicjatywy edukacyjne, projekty historii mówionej oraz współtworzone wystawy mogą zapewnić, że opowieści o pracy, odporności i transformacji będą zachowane z godnością i przekazywane z autentycznością. Technologie cyfrowe mogą zwiększyć dostępność, lecz ich wykorzystanie musi szanować suwerenność danych i kontekst kulturowy. Ostatecznie, etyczne zarządzanie tym miejscem oferuje unikalną okazję do zrównoważenia ochrony z innowacją, przekształcając fabrykę w znaczący punkt orientacyjny kultury, który współtworzy lokalną tożsamość i pamięć zbiorową.

5. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** W jaki sposób można etycznie rewitalizować obiekty dziedzictwa przemysłowego, aby zachować i promować niematerialną pamięć kulturową?
- **Pytanie 2.** Jakie ryzyka etyczne wiążą się z prezentowaniem fabryki Fábrica de Álcool da Lagoa jako komercyjnej atrakcji turystycznej i jak można je ograniczyć?
- **Pytanie 3.** W jaki sposób byli pracownicy oraz lokalni mieszkańcy mogą aktywnie kształtować interpretację i przyszłe wykorzystanie tego miejsca?

6. Bibliografia

João, M.I (1991). Os Açores no século XIX: economia, sociedade e movimentos autonomistas. Edições Cosmos.

<https://repositorioaberto.uab.pt/entities/publication/>

Soares, A. (1996). Álcool. In Enciclopédia Açoriana.

<https://www.culturacores.azores.gov.pt>

Linki

https://www.youtube.com/watch?v=-QN24et4_Xc

STUDIUM PRZYPADKU 2. Ceramika i haft na Azorach: własność, reprezentacja i etyczna turystyka

Uniwersytet Azorów, Portugalia

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Tradycyjne rzemiosło ceramiki i haftu na Azorach odzwierciedla stulecia wiedzy artystycznej, historii społecznej oraz tożsamości regionalnej. Niniejsze studium przypadku bada, w jaki sposób te praktyki – zakorzenione w życiu domowym i ukształtowane przez różnorodne spotkania kulturowe – mogą być chronione i promowane w ramach modeli zrównoważonej turystyki, przy jednoczesnym stawianiu czoła wyzwaniom etycznym, takim jak prawo własności, sprawiedliwa reprezentacja oraz zawłaszczenie kulturowe. W obliczu rosnącej komercjalizacji azorskiego rękodziela na rynkach globalnych i turystycznych, badanie ocenia, w jaki sposób społeczności rzemieślnicze mogą zachować kontrolę nad swoim dziedzictwem i czerpać korzyści z jego przekazu. Analizuje ono również, jak strategie takie jak certyfikacja, pokazy na żywo oraz immersyjne doświadczenia dla odwiedzających przyczyniają się do zachowania autentyczności. Przypadek ten podkreśla potrzebę wdrażania etycznych polityk, które chronią twórców kultury i zapewniają pełne szacunku zaangażowanie w żywe tradycje.

Efekty uczenia się:

- **LO1.** Zrozumienie wyzwań etycznych w promowaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ICH) poprzez turystykę.
- **LO2.** Opracowanie strategii na rzecz sprawiedliwej reprezentacji i przynoszenia korzyści społeczności lokalnej.
- **LO3.** Zastosowanie krytycznego myślenia w odniesieniu do kwestii własności, zgody oraz wrażliwości kulturowej.

2. Tło i kontekst

Uważa się, że pierwsze wyroby gliniane na Azorach trafiły tam z kontynentalnej Portugalii, służąc osadnikom w życiu codziennym do przechowywania i przetwarzania produktów spożywczych. Z biegiem czasu powstawanie

warsztatów garncarskich wykorzystujących portugalskie techniki stało się rzeczywistością na wszystkich wyspach, przy czym centra produkcyjne zdominowały w szczególności wyspy São Miguel (zwłaszcza Vila Franca do Campo) oraz Terceira. Obecność czerwonej gliny na wyspie Santa Maria odegrała również kluczową rolę w produkcji materiałów budowlanych (takich jak dachówki), co zdynamizowało lokalny transport i gospodarkę domową. W drugiej połowie XIX wieku, w kontekście portugalskiej industrializacji, założono kilka zakładów przemysłowych dedykowanych ceramice, w tym fabrykę Cerâmica Vieira w gminie Lagoa. Założona w 1862 roku, jest jedyną jednostką produkującą fajans, która do dziś pozostaje aktywna na São Miguel. Jej wyroby wyróżniają się białą podstawą i niebieskimi pociągnięciami dekoracyjnymi – to połączenie kolorystyczne stało się znakiem rozpoznawczym azorskiego garncarstwa regionalnego (zob. Rysunek 1).

Rysunek 1 – Lokalna ceramika

Na wyspie São Miguel kolor niebieski wyróżnia również produkowany tam haft (zob. Rysunek 2). Podobnie jak większość ówczesnej działalności przemysłowej (takiej jak produkcja herbaty czy tytoniu), hafciarstwo odegrało w latach 30. XX wieku kluczową rolę w łagodzeniu bezrobocia, kiedy to kryzys na rynku pracy dotknął w szczególności kobiety.

Rysunek 2 – Lokalny haft

W ten sposób wprowadzono styl haftu znany jako „bordado a matiz”, wykonywany w dwóch odcieniach fajansowego błękitu i inspirowany motywami roślinnymi oraz wiejskimi. Na wyspie Terceira kluczowy wpływ na ukształtowanie się lokalnej tradycji ręcznego haftu na Inie miały techniki haftu angielskiego oraz te pochodzące z archipelagu Madery. Haft ten wyróżnia się na tle niebieskich wzorów z São Miguel tym, że jest wyłącznie biały. Obrusy, prześcieradła, poszewki na poduszki i inne praktyczne artykuły gospodarstwa domowego, które niegdyś stanowiły część posagu azorskiej panny młodej, są dziś wysoko cenione jako produkty rynkowe klasy premium w sektorze turystycznym. Z kolei haft słonkowy, typowy dla wyspy Faial, również wykazuje wpływy angielskie. Narodził się on najprawdopodobniej w XIX wieku i został szybko przyswojony przez lokalne pracownice. Stał się znakiem rozpoznawczym wyspy, wyróżniającym się kontrastem słonkowych wzorów nanoszonych na czarne tkaniny.

3. Analiza studium przypadku

Ceramika i haft na Azorach to coś więcej niż ekspresja artystyczna – to złożone manifestacje tożsamości, kunsztu rzemieślniczego oraz odpowiedzialnego gospodarowania zasobami naturalnymi. Praktyki te są głęboko powiązane z lokalnym środowiskiem, ponieważ jakość i autentyczność finalnych produktów zależą w istotnym stopniu od regionalnych surowców naturalnych (Martins, 1993). Azorskie gliny czerwone i białe, pochodzące w szczególności z São Miguel i Santa Maria, są cenione za swój unikalny skład i teksturę, które wpływają na trwałość oraz wygląd ręcznie robionej garncarstwa.

Dziś ceramika i haft to więcej niż produkty kulturowe – reprezentują one żywe dziedzictwo, które lokalne społeczności podtrzymują poprzez dzielenie się umiejętnościami, pamięć i adaptację. Rzemieślnicy na São Miguel i Terceira nadal wytwarzają ręcznie malowaną ceramikę oraz haftowane wyroby, zachowując ciągłość stylistyczną z historycznymi praktykami. Lokalne spółdzielnie i warsztaty rodzinne odgrywają centralną rolę w tej ciągłości, choć mierzą się z rosnącą konkurencją ze strony przemysłowych replik i importowanych pamiątek. Inicjatywy zrównoważonej turystyki zaczęły dostrzegać potencjał tego rzemiosła jako wartościowego doświadczenia dla podróżnych. Warsztaty praktyczne, pokazy prowadzone przez artystów oraz zwiedzanie kulisów produkcji pozwalają odwiedzającym wgląd w metody wytwórcze, budując uznanie i świadomość konsumencką. Współpraca z operatorami turystycznymi zaowocowała pakietami tematycznymi łączącymi sesje rzemieślnicze z regionalną gastronomią czy festiwalami kulturalnymi. Motywy haftów zostały również zaadaptowane we współczesnych tekstyliach i modzie, przyciągając młodsze pokolenia oraz nowe rynki zbytu.

Rosnąca popularność tego rzemiosła stworzyła zarówno szanse, jak i zagrożenia. Z jednej strony turystyka stanowi platformę do prezentowania umiejętności rzemieślników i generowania dochodów dla społeczności lokalnych. Z drugiej strony masowa produkcja – zwłaszcza w zagranicznych fabrykach wykorzystujących tanią siłę roboczą i materiały syntetyczne – doprowadziła do zalewu podróbek. Te sfalszowane produkty często naśladują styl wizualny azorskiej ceramiki i haftu, lecz brakuje im rzemieślniczej jakości, kontekstu kulturowego oraz etycznego pozyskiwania surowców, które charakteryzują autentyczne wyroby. Napływ tych przemysłowych kopii na rynki lokalne i międzynarodowe znacząco obniża wartość autentycznego azorskiego rękodziela. Turyści, często nieświadomi różnic, mogą wybierać tańsze alternatywy, co pozbawia dochodu lokalnych twórców. Co więcej, stosowanie zamiejskowych surowców i maszynowych metod produkcji skutkuje powstawaniem przedmiotów, które ani nie odzwierciedlają dziedzictwa kulturowego, ani nie szanują środowiskowych i społecznych procesów wpisanych w tradycyjne rzemiosło. Brak skutecznych mechanizmów ochronnych pogłębia ten problem. Większość stylów azorskiej ceramiki i haftu nie jest zarejestrowana jako Chronione Oznaczenie Geograficzne (PGI) ani konsekwentnie objęta prawami autorskimi czy etykietami certyfikującymi. W

rezultacie warsztaty rzemieślnicze – z których wiele działa w oparciu o małe modele rodzinne lub spółdzielcze – z trudem odróżniają swoje autentyczne produkty od towarów podrabianych. Ich ograniczone możliwości finansowe uniemożliwiają im także konkutowanie z tanim importem czy inwestowanie w marketing na dużą skalę.

Sytuacja ta niesie ze sobą szersze konsekwencje etyczne. Bez systemów przypisywania autorstwa i pozyskiwania zgody, rzemieślnicy stają w obliczu kulturowego i ekonomicznego wykluczenia. Ich tradycyjna wiedza, wzory i metody są często przywłaszczane bez podania źródła lub rekompensaty, co prowadzi do erozji kulturowego poczucia własności i rozmycia samego niematerialnego dziedzictwa. Turyści mogą nieświadomie uczestniczyć w tym cyklu, kupując masowo produkowane pamiątki, które przyczyniają się do upadku rodzimego rzemiosła. W odpowiedzi zaczynają pojawiać się pewne lokalne inicjatywy. Spółdzielnie rzemieślnicze postulują wprowadzenie systemów certyfikacji w celu ochrony pochodzenia i autentyczności produktów. Muzea i instytucje kultury rozszerzają działania edukacyjne, aby pomóc odwiedzającym zrozumieć wartość tradycyjnego kunsztu. Sprzedawcy detaliczni są zachęceni do priorytetowego traktowania przejrzystych łańcuchów dostaw i promowania zasad sprawiedliwego handlu. Wysiłki te muszą jednak zostać przeskalowane i poparte polityką publiczną. Istnieje pilna potrzeba, aby władze regionalne i krajowe wdrożyły ochronne ramy prawne, egzekwowały środki antypirackie oraz zapewniły fundusze na budowanie potencjału rzemieślników. Zrównoważoną turystykę i etyczny handel można osiągnąć poprzez dowartościowanie zarówno surowców, jak i ludzkiej wiedzy stojącej za każdym produktem.

Rozwiązanie tych problemów wymaga silniejszego oparcia się na zasadach etycznych. Reguły sprawiedliwego handlu (Fair Trade), przejrzystość w pozyskiwaniu surowców oraz formalne uznanie praw rzemieślników muszą zostać zintegrowane z polityką turystyczną i zarządzaniem dziedzictwem. Dodatkowo, włączenie samych rzemieślników w procesy decyzyjne dotyczące sposobu prezentacji i udostępniania ich pracy ma kluczowe znaczenie dla kulturowej trwałości.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Ceramika i haft na Azorach stanowią przykład tego, jak tradycyjne rzemiosło może być chronione i rewitalizowane poprzez etycznie zarządzaną turystykę. Ich dalsza żywotność zależy od wzmocnienia pozycji społeczności rzemieślniczych, ochrony wartości surowców oraz zapewnienia sprawiedliwego uznania i korzyści ekonomicznych za ich pracę. W obliczu rosnącej masowej produkcji i podróbek kluczowe jest wdrożenie strategii, które wyraźnie odróżnią autentyczne rzemiosło od przemysłowych imitacji. Systemy certyfikacji, warsztaty prowadzone przez społeczność oraz immersyjne doświadczenia dla zwiedzających odgrywają krytyczną rolę w edukowaniu konsumentów i wzmacnianiu kulturowej oraz materialnej wartości tych tradycji. Cyfrowy storytelling i współpraca z muzeami mogą dodatkowo wzmocnić głos rzemieślników, podczas gdy partnerstwa oparte na sprawiedliwym handlu pomagają zintegrować te wyroby z szerszym rynkiem turystycznym i detalicznym. Zrównoważona turystyka musi promować azorskie dziedzictwo, jednocześnie stojąc na straży praw, autorstwa i sprawczości tych, którzy utrzymują te żywe tradycje przy życiu.

5. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** W jaki sposób ceramika i haft mogą zostać włączone w doświadczenia turystyczne bez ryzyka zawłaszczenia kulturowego lub fałszywej reprezentacji?
- **Pytanie 2.** Jakie mechanizmy mogą pomóc w ochronie praw lokalnych rzemieślników w obliczu masowej produkcji i komercjalizacji?
- **Pytanie 3.** W jaki sposób inicjatywy turystyczne mogą promować etyczne zaangażowanie w tradycyjne rzemiosło, zapewniając jednocześnie sprawiedliwe korzyści ekonomiczne dla lokalnych społeczności?

6. Bibliografia

Government of the Azores. (2023). Artesanato dos Açores: Diagnóstico e Estratégias de Valorização.

Martins, R. D. S. (1993). A cerâmica de Vila Franca do Campo (S. Miguel-Açores) na produção haliêutica.

UNESCO (2003). *Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage*. <https://ich.unesco.org/en/convention>

Linki:

Vieira Ceramics. <https://www.ceramicavieira.pt>

Fair Trade Tourism Principles. <https://www.fairtrade.travel>

Rozdział 11. Finansowanie i mobilizacja zasobów na rzecz NDK

STUDIUM PRZYPADKU 1. Koronka z Kałoferu: bułgarski styl narodowy w klockowym wyrobie koronek

Fundacja PAX Rhodopica, Bułgaria

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Niniejsze studium przypadku bada, w jaki sposób tradycyjne bułgarskie koronkarstwo z Kałoferu (Kalofer) zostało zrewitalizowane dzięki strategicznemu finansowaniu oraz inicjatywom mobilizacji zasobów. Analizuje ono wspólne wysiłki lokalnych społeczności, organów rządowych oraz organizacji pozarządowych (NGO) na rzecz ochrony tego elementu niematerialnego dziedzictwa kulturowego, który w obliczu modernizacji i zmian demograficznych zmagał się z kryzysem i zanikiem.

Efekty uczenia się:

- Identyfikacja różnorodnych źródeł finansowania oraz modeli partnerskich mających zastosowanie w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
- Przeanalizowanie znaczenia zaangażowania społeczności w strategię zrównoważonej mobilizacji zasobów.
- Ocena sposobu, w jaki partnerstwa publiczno-prywatne mogą być wykorzystywane w projektach ochrony dziedzictwa.
- Rozpoznanie skutecznych metod równoważenia tradycji z innowacją w podejściach do finansowania dziedzictwa.
- Opracowanie strategii na rzecz długoterminowej stabilności finansowej inicjatyw związanych z niematerialnym dziedzictwem kulturowym.

2. Tło i kontekst

Koronka z Kałoferu, wywodząca się z miasta Kałofer w środkowej Bułgarii, reprezentuje unikalną tradycję koronki czółenkowej, której początki sięgają XIX wieku. To rzemiosło artystyczne charakteryzuje się misternymi wzorami kwiatowymi i geometrycznymi tworzonymi wyłącznie za pomocą igły i nitki, co odróżnia je od tradycji koronki klockowej spotykanych w innych miejscach. Jako element wpisany do krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego Bułgarii w 2012 roku, koronka z Kałoferu ucieleśnia nie tylko ekspresję artystyczną, ale także praktyki społeczne, tożsamość oraz wiedzę kulturową społeczności (Ilieva, 2018). Umiejętność ta była przekazywana głównie w domach, z pokolenia na pokolenie. Doprowadziło to do stopniowej utraty wiedzy i umiejętności, zwłaszcza gdy spadło zainteresowanie tym rzemiosłem. Tradycja ta zachowała się w ograniczonej grupie depozytariuszy tego niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Źródło: https://kalofer.bg/?page_id=121

Przykład ten skutecznie ilustruje, w jaki sposób tradycyjne rzemiosło zagrożone wyginięciem zostało zrewitalizowane dzięki współpracy wielu interesariuszy oraz zróżnicowanym mechanizmom finansowania. W ostatnich dziesięcioleciach koronkarstwo z Kałoforu mierzyło się z poważnymi wyzwaniami, takimi jak starzejąca się populacja mistrzów, ograniczone zachęty ekonomiczne dla młodszych pokoleń oraz konkurencja ze strony masowo produkowanych tekstyliów. Sukces w mobilizacji zasobów z wielu sektorów demonstruje praktyczne podejście do ochrony dziedzictwa niematerialnego, które równoważy szacunek dla tradycji ze stabilnością ekonomiczną.

3. Analiza studium przypadku

Inicjatywy na rzecz integracji społecznej przyniosły ostatnio wymierne rezultaty; nieformalna organizacja *SedyankaTA* pomogła zwiększyć rozpoznawalność koronki członkowej. Centrum Kreatywne „Koronka z Kałoforu” (*Creative Center "Kalofer Lace"*) promuje tę formę sztuki podczas Festiwalu Koronki z Kałoforu, organizuje seminaria, wykorzystuje nowoczesne technologie, udostępnia instruktaże wideo oraz prezentuje wyroby artystyczne na festiwalu.

Skuteczna ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymaga zintegrowanego podejścia, kładącego nacisk na współpracę między interesariuszami, kwestie prawne, struktury instytucjonalne oraz praktyki

efektywnego wykorzystania zasobów. Oprócz budowy systemów regulacyjnych, koordynacji między instytucjami oraz integracji zasobów i informacji, metoda ta wymaga zmian w organizacji, kulturze i postawach samych uczestników. (Poradnik Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego – <https://www.unesco-centerbg.org/wp-content/uploads/2020/02/Narychnik-2-final3.pdf>)

Centrum Kreatywne Koronki z Kałoferu (TCCKL) prowadzi internetowy sklep z pamiątkami, który został założony w 2018 roku w celu sprzedaży próbek koronki, narzędzi, biżuterii oraz produktów lokalnych. Centrum usprawniło proces gromadzenia zbiorów i odbudowało relacje z twórcami koronek w całej Bułgarii. Obecnie wyroby te są eksponowane w Muzeum Narodowym im. Hristo Botewa w Kałoferu. W celu zaprezentowania koronki z Kałoferu opracowano również wirtualne spacery i przewodniki wideo.

Jako element niematerialnego dziedzictwa kulturowego Bułgarii, finansowanie koronki z Kałoferu odbywa się na kilku poziomach, łącząc inicjatywy społeczności lokalnej z działaniami organizacji krajowych i regionalnych. Inwestycje obejmują fundusze na dokumentację, dotacje na niewielkie wystawy w lokalnych muzeach oraz bezpośrednie wsparcie finansowe dla mistrzów rzemiosła. Finansowanie z lokalnego budżetu gminy jest absolutnie kluczowe, ponieważ zapewnia ramy prawne i organizacyjne dla funkcjonowania Centrum Kreatywnego Koronki z Kałoferu. Domy kultury (*Chitalishta*) oraz inicjatywy sąsiedzkie również pomagają w pozyskiwaniu środków poprzez zbiórki darowizn i wydarzenia charytatywne. Donacje oraz praca wolontariuszy stanowią żywotne źródła finansowania działalności centrum.

Wśród inicjatyw wspierających koronkarstwo z Kałoferu znajdują się: Światowy Kongres Światowej Organizacji Koronki Klockowej i Igłowej (OIDFA), projekt „Przyszłość dla Centrum Kreatywnego Koronki z Kałoferu”, „Przewodnik po Koronce z Kałoferu”, projekt „Tradycja w Nowoczesności” oraz projekty Fundacji Płowdiw 2019. Bułgarskie Centrum Koronki Klockowej i Igłowej we współpracy z gminami Kałofer i Karłowo organizuje XXI Światowy Kongres Koronki w 2025 roku.

Możliwości finansowania krajowego i międzynarodowego dla koronki z Kałoferu jako niematerialnego dziedzictwa kulturowego zapewniają programy

Ministerstwa Kultury, Narodowego Funduszu Kultury, Międzynarodowego Funduszu na rzecz Różnorodności Kulturowej UNESCO oraz fundusze europejskie. Ponieważ finansowanie ma charakter projektowy, a nie ciągły, badane są różne opcje w zakresie przekazu wiedzy lub opłacalności ekonomicznej. Efektywna mobilizacja zasobów wymaga podejścia angażującego wielu interesariuszy, równowagi między innowacją a ochroną tradycji, sprawczości społeczności, różnorodności umiejętności oraz otwartego dzielenia się korzyściami.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Przypadek koronki z Kałoferu pokazuje, że skuteczna mobilizacja zasobów na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymaga stopniowego przejścia od zewnętrznej zależności finansowej w stronę modeli zrównoważonego rozwoju sterowanych przez społeczność. Choć początkowe finansowanie rządowe i instytucjonalne było niezbędne do rewitalizacji rzemiosła, długoterminowa żywotność narodziła się dzięki zdywersyfikowanym źródłom dochodów, strategicznym partnerstwom i adaptacji do współczesnych rynków przy jednoczesnym zachowaniu integralności kulturowej. Przyszłe perspektywy dla koronki z Kałoferu wydają się obiecujące, ponieważ platformy cyfrowe stale zwiększają zasięg rynkowy, a młodszy adeptci rozwijają innowacyjne zastosowania tradycyjnych technik. Wyzwaniem pozostaje jednak zbalansowanie opłacalności komercyjnej z autentycznością kulturową oraz utrzymanie systemów przekazywania wiedzy, które szanują tradycyjne konteksty nauki, dostosowując się jednocześnie do nowoczesnego stylu życia. Doświadczenie Kałoferu oferuje cenne lekcje dla innych elementów dziedzictwa niematerialnego poszukujących zrównoważonych modeli zasobowych w szybko zmieniającym się świecie.

5. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** W jaki sposób wielosektorowe podejście do finansowania, zastosowane w przypadku koronki z Kałoferu, mogłoby zostać zaadaptowane do elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Twoim regionie?

- **Pytanie 2.** Jakie są potencjalne zagrożenia związane z komercjalizacją w ochronie rzemiosła tradycyjnego i jak można je ograniczyć, zapewniając jednocześnie stabilność ekonomiczną?
- **Pytanie 3.** W jaki sposób poczucie własności i kontrola społeczności nad strategiami mobilizacji zasobów przyczynia się do bardziej trwałych rezultatów w porównaniu z modelami opartymi wyłącznie na finansowaniu zewnętrznym?
- **Pytanie 4.** Jak można wykorzystać technologie cyfrowe zarówno do ochrony dziedzictwa, jak i generowania zasobów, bez naruszania tradycyjnych systemów wiedzy?
- **Pytanie 5.** Jakie kwestie etyczne powinny przyświecać rozwijaniu partnerstw finansowych pomiędzy lokalnymi depozytariuszami dziedzictwa a organizacjami międzynarodowymi lub podmiotami komercyjnymi?

6. Bibliografia

European Commission. (2016). Creative Europe success stories: Preserving traditional crafts through innovation. Publications Office of the European Union.

Ilieva, M. (2018). Traditional Bulgarian lace making: Between cultural heritage and market challenges. *International Journal of Intangible Heritage*, 13, 76-89.

Petkova-Campbell, G. (2021). Local cultural heritage in the digital era: The challenges of preservation and sustainable use. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 11(2), 233-248.

UNESCO. (2019). Good practices in the implementation of the UNESCO 2003 Convention: Volume 3. UNESCO Publishing.

Velichkova, E. (2012). The origin and development of bobbin lace in Bulgaria. Traditional applied art and education: historical experience, current state, development prospects, Материалы XVII научно-практической конференции 2-3 ноября 2011г. Санкт-Петербург. Высшая школа народных искусств. (in Russian)

Nikolova, A. (2007). Folk crafts – past, present, future, Etar. (in Bulgarian)

Opev, V. (1986). Kalofer lace – yesterday and today, Lada. (in Bulgarian)

Parvanova, A., Koleva, E. (2020). Creative center of Kalofer lace. Inspirations, Традиционные художественные промыслы: наследие и ответственность молодежи, международный форум 5-6 декабря 2019г. Санкт-Петербург: Высшая школа народных искусств. (in Russian)

Handbook for Civil Organizations

– <https://www.unesco-centerbg.org/wp-content/uploads/2020/02/Narychnik-2-final3.pdf> (po bułgarsku)

Źródło:

<https://www.youtube.com/watch?v=StRa1CIE9J8>

<https://youtu.be/StRa1CIE9J8>

STUDIUM PRZYPADKU 2. Narodowy Festiwal Folkloru Bułgarskiego w Kopriwszticy

Fundacja PAX Rhodopica, Bułgaria

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Narodowy Festiwal Folkloru w Kopriwszticy (Koprivshtitsa), odbywający się co pięć lat od 1965 roku, to największe i najbardziej prestiżowe wydarzenie krajowe poświęcone ochronie i popularyzacji autentycznego bułgarskiego folkloru. Idea festiwalu zrodziła się z potrzeby ochrony bułgarskich tradycji przed urbanizacją i komercjalizacją, a samo wydarzenie ugruntowało swoją pozycję jako centralne miejsce spotkań tysięcy Bułgarów w każdym wieku oraz diaspory. Festiwal ma charakter konkursowy i jest otwarty dla wykonawców – śpiewaków, tancerzy, muzyków, gawędziarzy oraz zespołów obrzędowych – którzy muszą zaprezentować programy oparte całkowicie na autentycznym folklorze swojego regionu. Skala wydarzenia jest ogromna (w 2010 roku wzięło w nim udział 18 000 wykonawców), a na scenę ogólnokrajową dopuszczani są tylko najlepsi, którzy przeszli wstępną selekcję na festiwalach lokalnych.

Organizacja festiwalu ma na celu nie tylko prezentację, ale także dokumentowanie, ochronę i stymulowanie przekazu niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W tym celu wydarzenie jest realizowane przy wspólnych wysiłkach Gminy Kopriwsztica oraz Ministerstwa Kultury, przy wsparciu Bułgarskiej Telewizji Narodowej (BNT), Bułgarskiego Radia Narodowego (BNR) oraz ekspertów z Instytutu Etnologii i Folklorystyki. Występy, które często przynoszą uczestnikom międzynarodowe uznanie, są dokumentowane przez naukowców do celów archiwalnych. Dzięki swojej dwuetapowej formule i aktywnemu zaangażowaniu społecznemu festiwal nie tylko podnosi świadomość publiczną na temat znaczenia żywego dziedzictwa, ale także zapewnia mechanizm identyfikacji i ochrony nowych oraz starych tradycji.

Efekty uczenia się:

- Określenie kulturowej i historycznej roli Festiwalu w Kopriwszticy (Sabor) jako kluczowego instrumentu ochrony i popularyzacji bułgarskiego folkloru od momentu jego powstania w 1965 roku.

- Przeanalizowanie konkursowej formuły festiwalu, obejmującej wymóg, aby uczestnicy opierali swoje programy całkowicie na folklorze swoich odpowiednich regionów.
- Zbadanie struktury organizacyjnej oraz roli głównych instytucji (Ministerstwa Kultury, Gminy Kopriwsztica) w zarządzaniu i realizacji tego masowego wydarzenia.
- Ocena i przedyskutowanie funkcji festiwalu lokalnych jako mechanizmu selekcji i popularyzacji przed festiwalem ogólnokrajowym.
- Zbadanie unikalnych aspektów festiwalu, takich jak udział grup zagranicznych oraz kwestie związane z finansowaniem i dostępem.

2. Tło i kontekst

Narodowy Festiwal Bułgarskiego Folkloru w Kopriwszticy, odbywający się od 1965 roku, stanowi wydarzenie kulturalne o wyjątkowym znaczeniu dla zachowania i popularyzacji autentycznego bułgarskiego folkloru. Festiwal odbywa się raz na pięć lat na polanie Wojwodenec (Voyvodenets) w pobliżu miasta i ugruntował swoją pozycję jako największa i najbardziej prestiżowa platforma krajowa, zrzeszająca wykonawców wokalnych, tanecznych i instrumentalnych, a także gawędziarzy i zespoły obrzędowe ze wszystkich regionów kraju. Ze względu na swój całkowicie konkursowy charakter oraz główny wymóg, jakim jest prezentacja programów głęboko zakorzenionych w folklorze rodzimego regionu wykonawców, wydarzenie przyciąga masową liczbę uczestników – na przykład jubileuszowa edycja w 2010 roku zgromadziła ponad 18 000 wykonawców, z których tylko najlepsi, po przejściu wstępnej selekcji na festiwalach lokalnych, zostali dopuszczeni do etapu krajowego.

3. Analiza studium przypadku

Narodowy Festiwal Bułgarskiego Folkloru w Kopriwszticy jest centralnym miejscem spotkań dla depozytariuszy i spadkobierców lokalnego Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (ICH) ze wszystkich regionów Bułgarii. Założony w 1965 roku z inicjatywy Raini Kacarowej (Raina Katsarova), festiwal przekształcił się z wydarzenia regionalnego w wielkie święto narodowe, którego główną misją jest ochrona, przekaz i rewitalizacja autentycznego

bułgarskiego folkloru. Festiwal wykorzystuje dwuetapową, konkursową formułę: po selekcji regionalnej najlepsi wykonawcy – w tym śpiewacy, instrumentalści, tancerze, gawędziarze i grupy obrzędowe – są dopuszczani do występów na scenie krajowej na polanie Wojwodanec. Fundamentalnym wymogiem jest to, aby programy były głęboko zakorzenione w autentycznych tradycjach regionalnych, a nad całym procesem czuwa jury, w skład którego wchodzi specjalista z Bułgarskiej Akademii Nauk (BAN).

Źródło: <https://brilltravel.com/koprivshtitsa-living-museum-heart-of-bulgarian-folklore-2025/>

Od grudnia 2016 roku festiwal jest wpisany do Rejestru Dobrych Praktyk Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO, co podkreśla jego rolę jako modelowego przykładu prezentacji tradycyjnej wiedzy i umiejętności. Oprócz występów scenicznych festiwal oferuje holistyczne zanurzenie w kulturze bułgarskiej, w tym wystawę-bazar tradycyjnego rzemiosła, pokazy tradycyjnych strojów, forum naukowe oraz projekcje filmowe. Sukces organizacyjny tak wielkiego i złożonego wydarzenia jest bezpośrednim rezultatem synergicznych wysiłków głównych organizatorów: Ministerstwa Kultury (jako głównego koordynatora), Gminy Koprivshtitsa, Administracji Regionalnej Obwodu Sofijskiego oraz Instytutu Etnologii i Folklorystyki Bułgarskiej Akademii Nauk (BAN) – podmioty te gwarantują zarówno wysoką jakość merytoryczną i ekspercką, jak również zabezpieczenie logistyczne, porządek i bezpieczeństwo.

Źródło: <https://brilltravel.com/koprivshtica-living-museum-heart-of-bulgarian-folklore-2025/>

Bezpieczeństwo finansowe festiwalu jest zapewnione dzięki zdywersyfikowanej strategii mobilizacji zasobów, która pokrywa koszty badań naukowych, dokumentacji oraz ogólnej logistyki. Ta stabilność finansowa jest gwarantowana przez połączenie środków z Budżetu Państwa (na mocy dekretu Rady Ministrów), budżetu Gminy Kopriwsztica, finansowania projektowego z Ministerstwa Kultury, a także znacznego wsparcia z darowizn i sponsoringu. To wieloaspektowe podejście do finansowania ma kluczowe znaczenie dla zrównoważonej realizacji festiwalu, zabezpieczając wszystko – od infrastruktury i zakwaterowania, po wynagrodzenia ekspertów i obsługę medialną zapewnianą przez głównych partnerów krajowych: Bułgarską Telewizję Narodową (BNT), Bułgarskie Radio Narodowe (BNR) oraz Bułgarską Agencję Prasową (BTA).

W rzeczywistości Kopriwsztica to coś więcej niż historyczna osada – to symbol bułgarskiej tożsamości i dumy. Ochrona i celebrowanie folkloru w tym miejscu stanowią świadectwo trwałego ducha narodu, który pielęgnuje swoje korzenie. Niezależnie od tego, czy przyciąga Cię muzyka, tańce, czy bogata atmosfera historyczna, ta urzekająca miejscowość obiecuje podróż przez serce i duszę Bułgarii. Zaplanuj swoją wizytę w Kopriwszticy i stań się częścią tej ponadczasowej uroczystości, która pozostawi Cię z pamięcią o kulturze tańczącej w rytm własnej, tętniącej życiem melodii.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Narodowy Festiwal Bułgarskiego Folkloru w Kopriwsticy wyróżnia się jako wzorcowy model finansowania i mobilizacji zasobów na rzecz Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (ICH) ze względu na swoje solidne, wieloaspektowe podejście. Strategia ta integruje wielopoziomowe finansowanie rządowe, czerpiąc wsparcie z Budżetu Państwa, Ministerstwa Kultury (często o charakterze projektowym) oraz budżetu lokalnego Gminy Kopriwstica na infrastrukturę i logistykę. Ponadto festiwal doskonale radzi sobie w obszarze strategicznej współpracy z różnymi agencjami i instytucjami państwowymi, przekształcając aktywa niematerialne w kluczowe zasoby. Na przykład Instytut Etnologii i Folklorystyki z Muzeum Etnograficznym Bułgarskiej Akademii Nauk (BAN) zapewnia bezcenną wiedzę ekspercką w zakresie jakości kulturowej i dokumentacji, podczas gdy Administracja Regionalna koordynuje niezbędne wsparcie logistyczne i bezpieczeństwa ze strony takich podmiotów jak Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Straż Pożarna i Ochrona Ludności oraz zespoły medyczne, wraz z kontrolą zdrowia i bezpieczeństwa żywności ze strony Bułgarskiej Agencji Bezpieczeństwa Żywności (BFSA) i Regionalnych Inspektoratów Zdrowia (RHI).

Oprócz wsparcia rządowego i instytucjonalnego festiwal skutecznie angażuje ogólnokrajowych partnerów medialnych (Bułgarską Telewizję Narodową (BNT), Bułgarskie Radio Narodowe (BNR), Bułgarską Agencję Prasową (BTA)) w celu zabezpieczenia szerokiej relacji, która jest kluczowa dla promocji ICH i budowania świadomości społecznej, a nagrania z wydarzenia zasilają archiwa dokumentacyjne. Kluczowym aspektem jego kompleksowej stabilności finansowej jest zdywersyfikowane zaangażowanie sektora prywatnego poprzez darowizny i sponsoring, co poszerza bazę finansowania. Ten model współpracy, charakteryzujący się efektywnością kosztową dzięki współdzieleniu odpowiedzialności między licznymi partnerami, optymalizuje wykorzystanie zasobów oraz zapewnia trwałe finansowanie, ochronę i promocję bogatego niematerialnego dziedzictwa kulturowego Bułgarii.

5. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** Jaki jest główny cel dwuetapowej, konkursowej formuły Narodowego Festiwalu Folkloru w Kopriwshitsy i jaki jest podstawowy wymóg stawiany uczestnikom w odniesieniu do ich programów?
- **Pytanie 2.** Co oznacza wpisanie festiwalu do Rejestru Dobrych Praktyk Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO w 2016 roku i w jaki sposób wspiera to jego główną misję?
- **Pytanie 3.** Kim są czterej główni organizatorzy festiwalu i w jaki sposób ich „synergiczny wysiłek” gwarantuje zarówno jakość kulturową i ekspercką, jak i zaplecze logistyczne oraz bezpieczeństwo tego masowego wydarzenia?
- **Pytanie 4.** Opisz zdywersyfikowaną strategię mobilizacji zasobów festiwalu, wskazując co najmniej trzy główne źródła finansowania, które zapewniają jego trwałość.
- **Pytanie 5.** Kontekst i zakres: Jakie dodatkowe aktywności – poza występami scenicznymi – oferuje festiwal w ramach „holistycznego zanurzenia w kulturze bułgarskiej” i jaka jest rola wstępnych selekcji regionalnych w całym tym procesie?

6. Bibliografia

Peycheva, L. (Peycheva, Lozanka). (2008). Mezhdú seloto i Vselenata: Starata folklorna muzika ot Búlgariya v novite vremena [Between the village and the universe: Old folk music from Bulgaria in modern times]. Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“.

Pulekov, B. (2011). Turistiko-istoricheski vodach za grad Koprivshtitsa (3rd ed.) [Tourist and historical guide for the town of Koprivshtitsa]. Narodno chitalishte "h. Nencho Palaveev". (In Bulgarian)

Yancheva, K. (Yancheva, Krasimira), & Tsvetkov, S. (Tsvetkov, Stiliyan). (2024). Predizvikatelstva pred razvitiето na folklorniya turizum v Búlgariya [Challenges facing the development of folklore tourism in Bulgaria]. Izvestia Journal of the Union of Scientists - Varna Economic Sciences Series, 13(1), 176–185. <https://doi.org/10.56065/IJUSV-ESS/2024.13.1.176>

<https://koprivshtitsa-bg.com/bg/culture/>

<https://ich.unesco.org/en/BSP/festival-of-folklore-in-koprivshtitsa>

<https://www.unesco-centerbg.org/en/inscribed-elements-en/bulgaria-en/>

Wideo:

<https://www.youtube.com/watch?v=QZw-Wue2Lt8&t=4s>

STUDIUM PRZYPADKU 3. Kwesta Powązkowska: zbiórka funduszy w Dzień Wszystkich Świętych na starym cmentarzu na warszawskich Powązkach

Uniwersytet Warszawski, Polska

1. Wprowadzenie i efekty uczenia się

Wprowadzenie: Od 1975 roku wolontariusze – od celebrytów po harcerzy – stają w dniach 1–2 listopada przy bramach Cmentarza Stare Powązki, zbierając datki na renowację zabytkowych nagrobków. Zainicjowana przez krytyka muzycznego Jerzego Waldorffa Kwesta Powązkowska pozwoliła na odrestaurowanie ponad 1700 pomników i stała się corocznym rytuałem obywatelskim, który umacnia tożsamość Warszawy, jednocześnie oddając cześć zmarłym. W 2024 roku tradycja ta została wpisana na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.

Efekty uczenia się:

- Zrozumienie początków Kwesty Powązkowskiej w kontekście powojennego aktywizmu na rzecz ochrony dziedzictwa.
- Wiedza na temat strategii mobilizacyjnych podczas miejskich wydarzeń związanych z niematerialnym dziedzictwem.
- Zrozumienie relacji między dziedzictwem materialnym (nagrobki) a niematerialnym (rytuał zbiórki funduszy).
- Zrozumienie roli działań zbiorowych w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ICH).

2. Tło i kontekst

Cmentarz, otwarty w 1792 roku, pełni funkcję panteonu polskiej kultury narodowej; wojna i zaniedbania sprawiły, że do lat 70. XX wieku wiele grobowców znalazło się w ruinie. Inicjatywa Waldorffa zdefiniowała ochronę zabytków jako obowiązek obywatelski, świadomie nawiązując do XIX-wiecznych tradycji patriotycznych zbiórek publicznych. Na przestrzeni pięciu dekad kwesta przekształciła się w wydarzenie o charakterze masowym, transmitowane na

żywo przez media ogólnokrajowe, co wzmacnia spójność społeczną oraz świadomość w zakresie sztuki sepulkralnej.

3. Analiza studium przypadku

Kwesta Powązkowska to odbywająca się dwa razy w roku charytatywna zbiórka funduszy, która ma miejsce na zabytkowym Cmentarzu Stare Powązki w Warszawie. Przypada ona na okres wokół Dnia Wszystkich Świętych (1 listopada), kiedy to setki tysięcy ludzi odwiedzają cmentarze, aby zapalić znicze i wspomnieć zmarłych. To warszawskie wydarzenie ma szczególne znaczenie kulturowe i historyczne, stanowiąc nie tylko chwilę upamiętnienia, ale także realne działanie na rzecz ochrony zabytków.

Prowadzona od 1975 roku przez Społeczny Komitet Opieki nad Starymi Powązkami kwesta służy zbieraniu funduszy na renowację niszczących grobowców, grobów i pomników na jednej z najważniejszych nekropolii w Polsce. Założone w 1790 roku Stare Powązki są miejscem spoczynku wielu najbardziej zasłużonych obywateli Polski – artystów, pisarzy, naukowców, polityków i bohaterów wojennych. Wśród pochowanych tam powszechnie znanych postaci znajdują się m.in. muzyk Ignacy Jan Paderewski, pisarz Bolesław Prus oraz aktorka Helena Modrzejewska.

Niezwykle interesującym aspektem Kwesty Powązkowskiej jest sposób, w jaki łączy ona ogół społeczeństwa ze znanymi osobistościami. Aktorzy, muzycy, dziennikarze, uczeni i politycy co roku osobiście angażują się w zbiórkę, stojąc z puszkami i zachęcając przechodniów do wsparcia inicjatywy. Wizualna i symboliczna obecność tych osób publicznych tworzy powszechne poczucie wspólnej odpowiedzialności za narodowe dziedzictwo kulturowe. Datki przekazują przedstawiciele wszystkich pokoleń – jedni wrzucają drobne monety, inni większe sumy – wiedząc, że pomagają w ten sposób ocalić pamięć o historii Polski.

Na przestrzeni lat z funduszy zebranych podczas kwesty sfinansowano renowację setek grobów, z których wiele stanowi dzieła sztuki same w sobie, stworzone na zamówienie przez wybitnych rzeźbiarzy i architektów. Wydarzenie

to jest silnym przejawem partycypacji w społeczeństwie obywatelskim i ukazuje wartość zbiorowego wysiłku w ochronie dziedzictwa.

4. Podsumowanie i perspektywy na przyszłość

Kwesta Powązkowska to w większym stopniu żywa tradycja potwierdzająca polski szacunek dla historii, sztuki i tożsamości narodowej niż zwykła akcja charytatywna. Pamięć jest tu utrwalona nie tylko w kamieniu, ale przekazywana dalej poprzez społeczność, rozmowy i wspólną odpowiedzialność. Oprócz roli związanej z gromadzeniem funduszy, Kwesta Powązkowska pełni również funkcję edukacyjną. Przybliża opinii publicznej znaczenie historycznych cmentarzy oraz kryjące się za nimi ludzkie losy. Umacnia także więzi międzypokoleniowe, jako że rodziny odwiedzają nekropolię wspólnie, ucząc młodsze pokolenia szacunku do przeszłości. Jej przyszła żywotność zależy od przystosowania się do gospodarki bezgotówkowej, zwiększenia różnorodności wśród wolontariuszy oraz udokumentowania niematerialnego know-how – takiego jak specyficzne, dialogowe okrzyki i zawołania kwestarskie – zanim starsi stażem opiekunowie odejdą na emeryturę.

5. Pytania do dyskusji

- **Pytanie 1.** W jaki sposób przestrzeń i układ architektoniczny Starych Powązek kształtują rytualną praktykę samej Kwesty?
- **Pytanie 2.** Porównaj model zarządzania Kwestą Powązkowską z filantropią na rzecz dziedzictwa sponsorowaną przez korporacje.
- **Pytanie 3.** Jakie kwestie etyczne pojawiają się, gdy celebryci stają na czele zbiórek funduszy na rzecz ochrony dziedzictwa?
- **Pytanie 4.** Zaprojektuj ramy ewaluacji, które pozwoliłyby zmierzyć społeczny wpływ Kwesty poza samymi sumami zebranych pieniędzy.
- **Pytanie 5.** W jaki sposób platformy cyfrowe mogą zarówno wspierać, jak i osłabiać fizyczny, zakorzeniony w tradycji charakter tej praktyki?

6. Bibliografia

Narodowy Instytut Dziedzictwa. "Tradycja kwestowania na Cmentarzu Stare Powązki w Warszawie jako element obchodów Dnia Wszystkich Świętych oraz Dnia Zadusznego." Entry on National List of Intangible Heritage, August 8, 2024.

niematerialne.nid.pl

Kozubal, Marek. "Kwestowanie na Starych Powązkach to niematerialne dziedzictwo." *Rzeczpospolita*, September 6, 2024. rp.pl

Polskie Radio. "Tradycja kwestowania na Starych Powązkach na krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego." September 8, 2024. polskieradio.pl

Społeczny Komitet Opieki nad Starymi Powązkami. *Annual Report 2024*. Warsaw, 2025.

Dodatkowe studium przypadku z platformy InThrace, sekcja e-biblioteki (e-library)

Rozdział 11 studium przypadku: Poros, Grecja

Materiały wideo na kanale projektu InThrace w serwisie YouTube

Rozdział 11 studium przypadku: Poros, Grecja Materiał wideo przedstawiający nieszpory zorganizowane przez Stowarzyszenie Kulturalne Kobiet z okazji dnia Świętej Zofii, Poros.

<https://www.youtube.com/watch?v=NF5X3daFEzk>

Rozdział 11 studium przypadku: Poros, Grecja Materiał wideo z prób chóru stowarzyszenia kulturalnego „Poriotissa”.

<https://www.youtube.com/watch?v=ytNUXE85oIc>

Podsumowanie

Studia przypadków zebrane w niniejszym podręczniku dowodzą, że skuteczna ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ICH) wymaga znacznie więcej niż samej dokumentacji – wymaga ona aktywnego udziału społeczności, innowacyjnych mechanizmów finansowania, etycznego zaangażowania oraz elastycznych strategii zarządzania, które równoważą tradycję ze współczesnymi realiami. Od rytuałów Surwakari w Bułgarii po domy Fado w Lizbonie, od koronkarstwa z Kałoferu po społeczności flisackie obejmujące sześć narodów – przykłady te ujawniają wspólne schematy: dziedzictwo rozkwita, gdy społeczności zachowują sprawczość nad swoimi tradycjami, gdy wielu interesariuszy skutecznie ze sobą współpracuje, a stabilność ekonomiczna współgra z integralnością kulturową.

Z poszczególnych rozdziałów płynie kilka kluczowych lekcji. Po pierwsze, najbardziej odporne praktyki niematerialnego dziedzictwa kulturowego osadzają się w żywych strukturach społecznych, zamiast istnieć jako eksponaty muzealne – parada Junii Braşovului, rytuał zbiórki funduszy w ramach Kwesty Powązkowskiej oraz karnawał na wyspie Terceira pokazują, jak tradycje ewoluują, zachowując jednocześnie swoje rdzenne znaczenie. Po drugie, skuteczne zarządzanie dziedzictwem w coraz większym stopniu opiera się na strategicznych partnerstwach pomiędzy lokalnymi społecznościami, organami rządowymi, organizacjami pozarządowymi i organizacjami międzynarodowymi, czego dowodem jest wielonarodowa inicjatywa flisacka oraz uznanie ludowego festiwalu Surowa przez UNESCO. Po trzecie, technologie cyfrowe oferują potężne narzędzia do dokumentacji, edukacji i promocji, jednak muszą być wdrażane ostrożnie, aby uniknąć odarcia żywych tradycji z ich kontekstu lub ich komercjalizacji, co podkreślono w przypadkach dwugłosowego śpiewu z Nedelina oraz winnic na wyspie Pico.

Dalsza droga wymaga stałego oddania zasadom etycznym: szanowaniu własności i zgody społeczności, zapewnieniu sprawiedliwego dzielenia się korzyściami, ochronie przed zawłaszczaniem kulturowym oraz utrzymaniu autentyczności przy jednoczesnym przyzwoleniu na naturalną ewolucję. W obliczu zmian demograficznych, zmian klimatycznych, presji ekonomicznej i homogenizacji kulturowej, z którymi mierzy się Europa, udokumentowane tutaj niematerialne dziedzictwo kulturowe nie stanowi nostalgicznej konserwacji, lecz dynamiczne zasoby kulturowe, które wzmacniają spójność społeczną, wspierają

dialog międzykulturowy i przyczyniają się do zrównoważonego rozwoju. Analizowane studia przypadków ostatecznie potwierdzają, że mądrze zarządzane dziedzictwo niematerialne pozostaje kluczowe dla ludzkiej godności, tożsamości i zbiorowego dobrostanu w globalnym świecie.

PARTNERS

Transilvania
University
of Brasov

Project Coordinator

UNIVERSITY
OF WARSAW

UNIVERSITY OF
WEST ATTICA
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

Sveučilište u
Zagrebu
University of Zagreb

UAç
UNIVERSIDADE
DOS AÇORES

Foundation PAX Rhodopica
Working collaboratively to achieve EU's goals

InThrace Project (2023-1-RO01-KA220-HED-000156121) is an Erasmus + KA 220-HED *Cooperation partnerships in higher education* project.

The six project partners are responsible for all materials produced in this project.

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are, however, those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the ANPCDEF. Neither the European Union nor the ANPCDEF can be

Website

www.inthrace.unitbv.ro

Co-funded by
the European Union

2023-1-RO01-KA220-HED-000156121

INTHRACE

Civil engagement, integration and better management of the national intangible heritage to raise awareness of European common values – EU context, perspectives and active citizenship

Website

www.inthrace.unitbv.ro